Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Hans Henrik Jacobsen

Kendte nordfynboer

Lokalforlaget i Næsby
2000

Hans Henrik Jacobsen

Kendte nordfynboer

Vedel Simonsen

Niels Hofman Bang

Christian Pagh

Klaus Berntsen

Christine Reimer

Hans P. Lunde

Rasmus Nielsen

Berner-Schilden-Holsten

Jørgen Jørgensen

Lokalforlaget, Næsby

© 2000 by forfatteren

Lokalforlaget, Næsby
Hyrdinden 5, Næsby, 5270 Odense N
Telefon 6618 0100

Grafisk produktion og layout:
Knud Gr@phic Consult, Næsby · 6618 0711

ISBN 87-985740-7-8

Indhold

Historikeren Vedel Simonsen til Elvedgaard 7

Slægten Hofman-Bang til Hofmansgave 25

Redaktør Christian Pagh, Bogense 48

Højskoleforstander Klaus Berntsen, Særslev 62

Folkemindesamleren Christine Reimer, Hårslev 79

Hjemstavnsdigteren Hans P. Lunde, Christiansholm ... 96

Højskoleforstander Rasmus Nielsen, Særslev 115

Lensbaron Hans Berner-Schilden-Holsten til Langesø 130

Politikeren Jørgen Jørgensen, Ullerup 149

Forord

Det har altid været sådan, at aktive og initiativrige personer har været med til at præge udviklingen på den egn, hvor de har hørt hjemme, og i mange tilfælde har de også været med til at præge udviklingen i hele landet. Og sådan forholder det sig stadig.

Her skal vi tæt ind på livet af en række nordfynboer, der har haft indflydelse på udviklingen i en sådan grad, at de ikke bør glemmes. Før de præsenteres, må vi nødvendigvis fastslå, hvordan vi afgrænser Nordfyn, og hvad vi forstår ved en nordfynbo.

Hvad det rent geografiske angår, trækker vi klare grænser ved at følge de gamle herredsgrænser og forblive i Lunde, Skam og Skovby herreder. – Ifølge ordbogen er en nordfynbo en person, der *kommer fra* Nordfyn, hvilket ikke er ensbetydende med at være født på Nordfyn. Vedkommende kan på et senere tidspunkt i sit liv være kommet til Nordfyn og har fået en fast tilknytning til egnen og gennem sit virke været med til at præge udviklingen. De fleste af dem, der kan læses om her, blev født på Nordfyn og var knyttet hertil resten af deres liv, men vi møder også et par, der i en yngre alder flyttede til Nordfyn for at overtage en post eller et embede, hvorved de knyttedes så fast til egnen, at de forblev der – med en enkelt undtagelse – resten af deres liv.

Vi kommer vidt omkring – både i tid og sted. Den ældste af de nordfynboer, vi her kan læse om, blev født i 1780, og den sidste døde i 1971. – Vi er i købstaden Bogense, og vi er ude på Sletten, – vi er på herregårde, vi er på højskole, vi er i landsbyen, og vi følger arbejdets gang.

Vi oplever det nordfynske landskab og fornemmer det nordfynske sprog med prøver på nordfynsk hjemstavnsdigtning, hvor nordfynsk sind og lune kommer til udtryk. Dele af nordfynsk historie og topografi kommer på tryk, og der gives prøver på nordfynske folkeminder, der bidrager til at karakterisere den nordfynske landsby og dens særpræg og beskrive bondekulturen og dens udvikling gennem tiderne. Vi hører om befolkningens åndelige og politiske interesser, og vi møder nogle af dem, der har været med til at præge det åndelige og politiske liv på Nordfyn. Vi kan læse om levevis og levevilkår for de forskellige befolkningsgrupper i by og på land, og dermed er

bogen med til at give et billede af nordfynsk identitet fra slutningen af 1700-tallet og frem mod vor tid.

De fleste af disse fynboer har ladet deres tanker og holdninger komme til udtryk på skrift, og har man lyst til at læse de bøger, der er nævnt, kan de uden tvivl skaffes gennem biblioteket.

Der er selvfølgelig andre kendte nordfynboer end dem, hvis liv og færd vi her følger, men jeg har måttet begrænse mig og have for øje at nå så langt omkring på Nordfyn som muligt og få indblik i vidt forskellige miljøer. Også andre fra Nordfyn fortjener at få deres indsats beskrevet og uddybet, og »Sletten« – årsskriftet for nordfynsk lokal- og kulturhistorie – modtager gerne bidrag.

Jeg har tidligere beskæftiget mig med og skrevet om to af de her biograferede personer, og her indgår naturligt det kildemateriale, jeg i sin tid har benyttet, jvf. oversigten over kildemateriale sidst i bogen.

Min genbo, Gitte Meinhardt, har atter kritisk gennemlæst, hvad jeg har skrevet, ligesom min datter Eva har været behjælpelig med korrekturlæsning, og det skal de begge have en varm tak for.

God tur rundt på Nordfyn!

Næsby, november 2000 *Hans Henrik Jacobsen*

Historikeren Vedel Simonsen til Elvedgård (1780–1858)

Vi starter på den nordfynske herregård Elvedgård, hvor vi skal møde en af 1800-tallets store personligheder – godsejersønnen, der læste til læge, men under indflydelse af romantikkens ideer lod sig fængsle af fortiden, opgav lægegerningen og bosatte sig på sin fædrenegård for resten af livet at drive historiske studier, hvilket udmøntede sig i en række værker, deraf flere med tilknytning til fynsk historie og fynsk topografi.

Først kort om Elvedgård, som vi finder sydvest for Veflinge. Dens historie kan føres tilbage til tiden omkring 1400, og det vides, at den indtil begyndelsen af 1500-tallet var i holstenske adelsslægters eje. 1509 overgik Elvedgård til slægten Rud, der giftede sig ind i slægten Brahe, der sad på gården til 1649. Da den sidste af slægten døde, overtoges Elvedgård af Henrik Gyldenstjerne, i hvis slægt den var indtil 1719, hvor gården overtoges af oberst Brüggemann, der tidligere havde været Danmarks kommandant i Norge. Gården var da i en sådan forfatning, at der måtte opføres en ny, og det er i det væsentlige den hovedbygning, der ligger der den dag i dag.

I 1745 solgte hans enke Elvedgård til provst Vedel fra Munkebo, der imidlertid døde kort tid efter. Hans unge enke giftede sig med Bonde Simonsen, der var husmandssøn fra Hårslev, men havde studeret og nu var landsdommer og borgmester i Odense. Familierne Vedel og Simonsen var ført sammen, og fremover hed ejerne Vedel Simonsen.

Sønnen Claus Vedel Simonsen overtog Elvedgård i 1775. Året efter giftede han sig med en datter af krigsråd Schebye på Østrupgård, og den 20. december 1780 fik de sønnen *Lauritz Schebye Vedel Simonsen*. Når der tales om Vedel Simonsen til Elvedgård, er det ham, der menes, og det er ham, vi her skal høre om.

Moderen lærte tidligt sin lille søn at læse, og under opvæksten var han – via hende – under stærk religiøs påvirkning, hvilket sikkert har været medvirkende til, at han udviklede sig til en indadvendt, meget spekulativ natur. Han havde et modtageligt sind og lyttede

Elvedgård på Vedel Simonsens tid. (Prospekter af danske Herregaarde, 1856).

med stor interesse til, hvad der blev fortalt af sagn fra længst forsvundne tider. Omgivelserne var romantiske: Gården lå i en skovfyldt egn, og selve gården var omgivet af middelalderlige voldgrave. I parken var der små søer, og i disse omgivelser kunne drengen hengive sig til drømmerier. Han sværmede omkring og fantaserede i parken og i skoven og savnede faktisk aldrig legekammerater. Den verden, han færdedes i, gav ham så rigeligt erstatning for samværet med kammerater.

Hjemme fik han en god, men streng opdragelse, og som det var skik i de kredse, fortsatte opdragelsen i fremmede præstegårde. 10 år gammel blev han sendt til præstegården i Vigerslev, senere til en jysk præstegård, hvor han fortsat blev opdraget og undervist. Blandt andet blev han undervist i sprog, og ikke mindst interesserede han sig for historie. Med forkærlighed læste han om middelalderen, hvilket blandt andet hang sammen med, at han kom fra en gård, hvis historie kunne føres tilbage til slutningen af middelalderen. Han holdt også af at læse digte, og på et tidligt tidspunkt begyndte han selv at skrive digte.

Alt i alt fik han en grundig uddannelse, og i 1798 tog han studentereksamen ved Københavns Universitet, dimitteret fra Odense

Latinskole. Allerhelst ville han have kastet sig over historie, men han begyndte at studere jura. Han opnåede et godt resultat ved den første eksamen, men ikke desto mindre skiftede han studium. Det nye studium var imidlertid ikke – som man kunne have forventet – historie, men medicin. Han gik ihærdigt til værks, og fire år senere tog han medicinsk embedseksamen med første karakter. Vejen til at blive læge lå åben for ham, men han kom aldrig til at praktisere. Et år var han kandidat på et hospital i København, og det år viste, at han var mere optaget af at dyrke medicinsk videnskab end af at udøve praktisk lægegerning. Han nåede således at skrive en medicinsk afhandling, som han fik Universitetets guldmedalje for, samt at skrive medicinsk doktordisputats, efter datidens skik affærdiget på latin.

Men det var noget helt andet, der blev afgørende. Et par år forinden var der sket noget skelsættende i dansk litteratur. I 1802 havde Oehlenschläger skrevet sit digt »Guldhornene«, og romantikken havde fået sit gennembrud i Danmark. Der fulgte en ny generation af digtere med Oehlenschläger, Grundtvig og Ingemann i spidsen. Den, der herhjemme banede vejen for romantikken, var en ung forsker ved navn Henrik Steffens, der - efter at have lært de nye tanker og ideer at kende i Tyskland – kom hjem og med begejstring på Ehlers Kollegium i København begyndte at holde forelæsninger om alt det nye, han havde mødt.

Der synes ikke at være tvivl om, at Vedel Simonsen har været med her, og at han kom til at høre til kredsen omkring vore første romantikere. Der er stor sandsynlighed for, at han også har lært Henrik Steffens personligt at kende. Han opholdt sig skiftevis i Tyskland og i Danmark, og under ophold herhjemme var han flere gange på besøg hos sin søster, der var gift med pastor Zeuthen i Skamby. Vedel Simonsens far var en nær ven af pastor Zeuthen, og Vedel Simonsen kom der ofte sammen med faderen. Det kan ikke udelukkes, at de er mødtes i præstegården i Skamby og har fordybet sig i alt det nye, der var ved at holde sit indtog i Danmark. Måske kan vi tillade os at kalde Vedel Simonsen for vor første fynske romantiker.

I hvert fald mødte Vedel Simonsen Henrik Steffens et par år senere, og dette møde fik indflydelse på Vedel Simonsens senere livsskæbne. Unge danske tænkere og videnskabsmænd flokkedes ved de tyske universiteter for at høre om det nye inden for digtekunst og filosofi, og også Vedel Simonsen havde udlængsel. I 1815 tog han til Göttingen, senere på året til Halle, hvor netop Henrik Steffens

opholdt sig. Han opsøgte ham, og der udviklede sig et venskab mellem Vedel Simonsen og den nogle år ældre Henrik Steffens, der nu var udnævnt til professor. Resultatet blev, at Vedel Simonsen opgav en fremtid som læge og helt helligede sig historien.

I 1806 vendte Vedel Simonsen tilbage til Danmark, og samme år stiftede han bekendtskab med en jævnaldrende videnskabsmand ved navn Werlauff. De mødtes første gang på herregården Dallund, hvor Werlauff opholdt sig hos godsforvalter Strøbech, der var en slægtning af ham. Han gjorde de to unge historikere opmærksom på en nærliggende høj, hvor han på en større sten, der ragede lidt frem, havde bemærket nogle mærkelige tegn. De allierede sig med pastor Zeuthen i Skamby, der var en kyndig mand, og sammen lod de stenen udgrave. Det viste sig at være en stor runesten, og som læseren vil have gættet, er det Glavendrupstenen, der er tale om – stenen, der med sine 200 tegn bærer Danmarks længste runeindskrift.

Udgravning af denne runesten var Vedel Simonsens første bedrift som historiker, og han var den, der reddede den kendte runesten fra ødelæggelse. Efter sigende skulle bonden, der ejede jorden, have haft til hensigt at kløve den store sten, så at den kunne anvendes til andet formål.

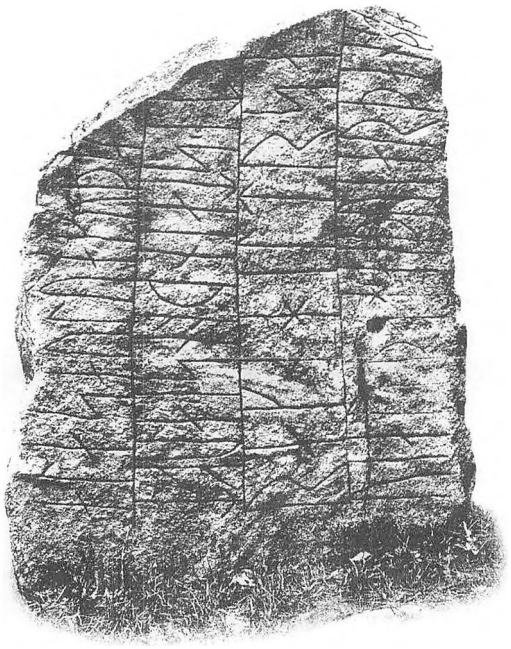

Glavendrupstenen med Danmarks længste runeindskrift: »Ragnhild satte denne sten efter Alle den blege, viernes gode, hirdens højværdige thegn (høvding). Alles sønner gjorde disse kumler (runer) efter deres fader, og hans kone efter sin mand, men Sote ristede disse runer efter sin herre. Thor vie disse runer. Til en ræde (et udskud) vorde den, som øver vold mod denne sten eller slæber den bort til minde over en anden.« – Der er runer på tre sider af stenen, og de skal læses lodret.

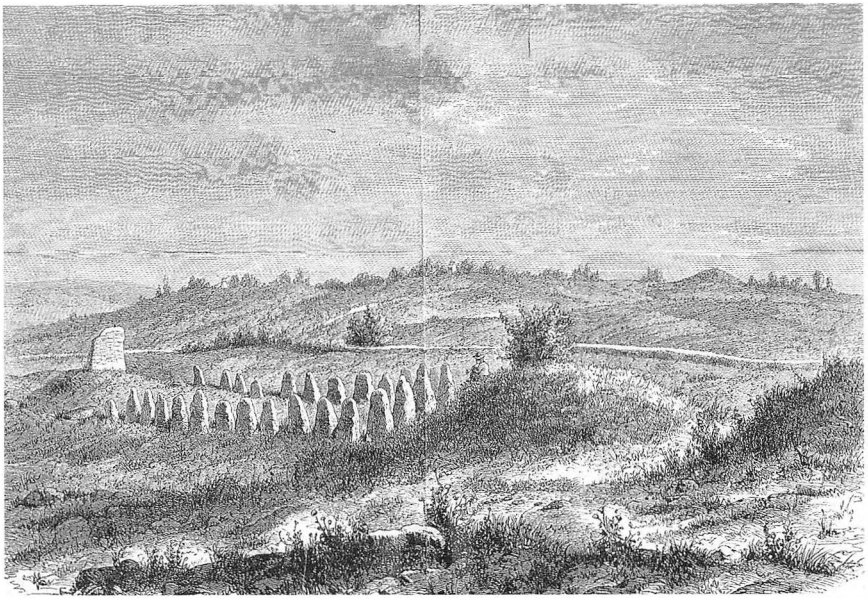

Senere placeredes runestenen i en såkaldt skibssætning på det sted, hvor Vedel Simonsen var med til at finde den i 1806.

Vedel Simonsen lod en landmåler aftegne stenen, og selv var han den første, der tydede indskriften. To år senere studerede Rasmus Rask indskriften, og den blev senere endelig klarlagt af den kendte runolog Ludvig Wimmer. – Hvad der senere skete omkring stedet, hvor runestenen blev fundet, kan der læses om i anden forbindelse.

Vedel Simonsen kastede sig nu for alvor over fædrelandets historie, og hermed var han beskæftiget resten af sit liv. Med den fædrene gård i ryggen var han økonomisk uafhængig, og han var på intet tidspunkt nødt til at lade sig ansætte i en fast stilling for at tjene til livets ophold. Han kunne helt og holdent hellige sig sine videnskabelige interesser.

I 1807 og 1809 besvarede han to videnskabelige opgaver, udskrevet af Videnskabernes Selskab, og han fik henholdsvis guldmedalje og sølvmedalje for sine besvarelser. I 1807 var han blevet ansat ved Universitetsbiblioteket, og samme år blev han gift med en datter af en københavnsk pennefabrikant. Efter brylluppet tog hun ophold på Elvedgård, hvor hun senere på året fødte en søn, der i dåben fik navnet Frederik Bonde Simonsen. Hun passede imidlertid ikke ind i det nordfynske herregårdsmiljø, og ægteskabet var

ikke lykkeligt. Med hensigt bedrog hun sin mand, hvilket hun bekendte, og ægteskabet blev opløst.

En stilling, som Vedel Simonsen søgte ved Geheimearkivet, fik han ikke, og det var medvirkende til, at han forlod København og rejste hjem til Elvedgård sammen med sin lille søn, der var forblevet hos faderen. Det var med en vis skuffelse, han definitivt forlod København, men flere æresbevisninger, han modtog de nærmestfølgende år, var et bevis på, at han var accepteret som videnskabsmand. Han blev således medlem af »Kommissionen for Oldsagers Opbevaring« og af »Videnskabernes Selskab«, ligesom han blev beæret med titlen professor og af kongen fik stillet en årlig sum til rådighed, så at han helt kunne hellige sig historiske studier. Senere hædersbevisninger var et bevis på, at man værdsatte hans indsats: 1826 blev han udnævnt til Ridder af Dannebrog, ved reformationsjubilæet i 1836 til æresdoktor i filosofi ved Københavns Universitet, i 1840 til etatsråd, i 1851 til konferensråd, og i 1857 fik han tildelt Kommandørkorset.

Hvad Vedel Simonsen var beskæftiget med hjemme på Elvedgård fra 1810 og indtil sin død i 1858, kan der svares kort på: I denne periode på nær 50 år var han så godt som dagligt beskæftiget med historiske studier, indsamling af materiale og udfærdigelse af historiske skrifter. Han efterlod sig et stort forfatterskab, og det vidner om den store flid, han altid lagde for dagen. Nok overtog han og drev Elvedgård efter faderens død i 1832, men i hverdagen tog han ikke del i det praktiske landbrug. Han sørgede for, at de ansatte havde gode kår og helligede sig derudover sine historiske studier med Elvedgård som centrum for sin virksomhed. Han forblev resten af sit liv på sin hjemegn, og det undrer ikke, at det for en stor del var fynsk, specielt nordfynsk fortid, han beskæftigede sig med.

Efter at have taget ophold på Elvedgård foretog Vedel Simonsen flere af sine såkaldte antikvariske indsamlingsrejser, både på Fyn og i dele af Jylland. Det var i den anledning, man gav ham titel af professor, idet folk nok havde mere tiltro til en professor end til en ung læge, der rejste rundt for at indsamle gamle dokumenter, manuskripter og oldsager. Der fandtes dengang ikke et organiseret museumsvæsen, som vi kender det i dag. Vi skal helt frem til 1860'erne, før der i Odense blev gjort forsøg på at skabe et museum for oldsager; selve museet i Jernbanegade opførtes først i 1880'erne, og det var 1811–12, Vedel Simonsen påbegyndte sine indsamlinger.

Der lå meget rundt omkring hos private – ikke mindst gemte man på mange gårde, hvad der gennem tiderne var fundet af oldsager på markerne. Det var noget af dette materiale, Vedel Simonsen gerne ville indsamle, og han må have haft nemt ved at overtale folk til at afhænde det, for resultatet af den første indsamlingsrejse, som han foretog på Fyn, var ikke mindre end 500 oldsager og 1000 breve og dokumenter af historisk værdi. Det gav ham blod på tanden, og han fortsatte ihærdigt sine indsamlinger. – Rent fysisk var han ikke så stærk, og med årene lod han ansætte folk, som på hans vegne rejste rundt og lod opkøbe oldsager. De hjembragtes til Elvedgård, hvor bordene efter sigende bugnede af oldsager, som blev ordnet og registreret.

Af og til fik Vedel Simonsen besøg af videnskabsmænd fra København, blandt andet arkæologen Worsaae fra Nationalmuseets oldnordiske samling, og med årene overtog han tusindvis af oldsager, som Vedel Simonsen havde indsamlet. Det fortsatte, og det var en stor støtte, at han rundt omkring på Fyn fik kontakt med en række interesserede, som dels sendte ham oldsager og dels bragte meddelelser af interesse fra deres egen egn. På et tidspunkt lavede han en liste over sine indsamlere og meddelere, og ialt drejede det sig om ca. 90, fordelt over hele Fyn, deraf mange præster og lærere. En stor indsats blev der ydet, og gennem en lang årrække kunne Vedel Simonsen til samlingen i København levere mellem 500 og 1000 oldsager om året. At Worsaae engang om året glædede sig til en tur til Elvedgård er forståeligt.

Tilsyneladende kunne Vedel Simonsen føre en lykkelig tilværelse på Elvedgård, optaget af ting, der interesserede ham. Han havde de fornødne midler, og han kunne – med henblik på indsamling af materiale – rejse, hvorhen han ville. Lykkelig var han, når han kom hjem fra en sådan rejse og gik i gang med at registrere det materiale, han var kommet i besiddelse af. Alt tegnede sig lyst for den unge videnskabsmand, men så skete der noget, der kastede skygger ind over det fredelige hjem på Elvedgård.

Som nævnt var sønnen Frederik forblevet hos faderen, og han var hans store glæde. Han fik en opdragelse, der i det væsentlige svarede til den, som Vedel Simonsen selv havde fået. Han fik huslærer, og en periode underviste faderen ham selv. 15 år gammel kom han i huset hos pastor Balslev i Hårslev, der underviste flere unge mennesker, der boede i præstegården. Han tilegnede sig gode kundskaber, og alt tegnede godt for den flittige unge mand, der var godt

Til venstre Vedel Simonsen efter maleri af S.L.Lange, 1812. Til højre Vedel Simonsens søn Frederik efter maleri af S.L.Lange, 1812. Begge malerier hænger endnu på Elvedgård.

på vej til at blive student. Faderen havde endog givet efter for hans ønske om at blive uddannet inden for forstvæsen, og han var jublende glad.

Men så skete der en tragisk ulykke. Under en fisketur i Vierne Mose omkom den unge mand, og det viste sig, at en kugle var gået gennem nakken på ham. Selvmord udelukkede faderen, eftersom sønnen netop havde fået sit fremtidsønske opfyldt og glædede sig til – efter overstået studentereksamen – at komme i gang med at lære forstvæsen.

Sandheden var imidlertid, at den unge mand havde taget sit eget liv. Han havde forelsket sig i en af stuepigerne på gården, og han vidste, at han – på grund af standsforskellen – aldrig ville kunne få hende. Det fik ham til at sejle ud i Vierne Mose og berøve sig selv livet.

Det var i sommeren 1824, Vedel Simonsens håbefulde søn omkom under disse tragiske omstændigheder. At det har gjort et stærkt indtryk på egnens befolkning, hersker der ikke tvivl om. Faderen ramte det selvsagt meget hårdt, og det fortælles, at han længe lod

sønnens klæder blive liggende for til stadighed at blive mindet om ham. Og den skæbnesvangre pistol blev liggende på faderens bord indtil hans død.

Den tragiske ulykke kom til at præge faderen resten af livet, og når han klarede det så godt, som han tilsyneladende gjorde, skyldtes det, at han til stadighed bestræbte sig på at være i åndelig aktivitet. Dagligt fulgte han en meget nøje lagt arbejdsplan: Han stod meget tidligt op, førte regnskab, registrerede, hvad der måtte være indkommet af materiale den foregående dag, skrev lange breve – ofte op til flere om dagen, studerede og skrev resten af dagen. Trængte han til en pause, tilså han anlæggene i den ca. 25 tdr. land store park, hvor der dagligt var beskæftiget flere mand. Han interesserede sig meget for gårdens park, hvor han i løbet af en halv snes år lod plante ikke mindre end 20.000 træer og buske. Haven var anlagt i engelsk stil, og den var for mange målet for en udflugt.

To nære venner, der regelmæssigt udvekslede breve, der er bevaret og fortsat er en god kilde til det liv, som de to videnskabsmænd førte, henholdsvis i hovedstaden og på Elvedgård: Til venstre E.C.Werlauff efter litografi af C. Bærentzen, til højre Vedel Simonsen efter tegning i Anton Andersens biografi fra 1887. – Ud over den historiske interesse havde de det til fælles, at de begge var frimurere.

Når vi har et så godt billede af livet på Elvedgård, som tilfældet er, skyldes det de mange breve, som Vedel Simonsen udvekslede med vennen Werlauff i København. Fra 1809 og til Vedel Simonsens død i 1858 er der bevaret ikke mindre end 180 udførlige breve fra Vedel Simonsen til Werlauff og et tilsvarende antal fra Werlauff til Vedel Simonsen, og her kan der hentes mange værdifulde oplysninger, der bidrager til at belyse den verden, som de to lærde brevskrivere levede i, – professoren, der blev rektor ved Københavns Universitet, og historiegranskeren på Elvedgård. – Denne omfattende brevveksling er udgivet og fylder to ret store bind. Werlauff bragte nyt fra hovedstaden, og sammen med brevene fulgte der som regel faglitteratur og andet materiale fra de københavnske biblioteker og arkiver, mens Vedel Simonsen fortalte om sin tilværelse og – som han skriver et sted – viste sin erkendtlighed ved at lade »Spegepølser, saltede Tunger, røgede Laar, Faareost, Gravensten-æbler og Valnødder« gå den modsatte vej til sin ven i København.

Werlauff prøvede gang på gang at lokke Vedel Simonsen til at rejse til København. Han lokkede med teater og andre forlystelser, som ikke fandtes på Nordfyn, men Vedel Simonsen var – som han selv udtrykte det – svær at drive ud af sin »paradisiske Enlighed«. Set med vore øjne må tilværelsen have været ret ensformig for ham, men der var dog afvekslinger!

En dag i sommeren 1829 dukkede der en ung digter op, der var vidende om, at Vedel Simonsen var specialist, når det gjaldt historiens gang i 1500-tallet. Han var i færd med at skrive en roman, hvis handling var henlagt til Christian den Andens tid, og hvoraf en del skulle udspilles på Næsbyhoved Slot. Han havde fået oplyst, at Vedel Simonsen havde udgivet et værk om vore gamle borgruiner, deriblandt Næsbyhoved, der var blevet ødelagt under Grevens Fejde i 1534 og aldrig siden var blevet genrejst. Vedel Simonsen tog vel imod den unge ambitiøse digter, lyttede med interesse til de kapitler af romanen, som han allerede havde skrevet, og lovede at sende ham yderligere stof om Næsbyhoved og forholdene på Fyn i det hele taget på Christian den Andens tid, hvilket han også gjorde.

Som læseren nok vil have gættet, var den unge digter, der dukkede op på Elvedgård den 13. juli 1829 og blev til næste dag, H.C.Andersen. Han var året før blevet student og tilbragte nu sommeren hos bogtrykker Iversen på dennes landsted på Tolderlund. Han har sandsynligvis rådet sin gæst, hvis mæcén han var i disse år, til at opsøge Vedel Simonsen for at få baggrundsstof om den tid,

hvor handlingen i hans roman skulle foregå. At den unge digter aldrig nåede at få fuldført sin roman, fordi han fik lyst til at forsøge sig med andet end historiske romaner, er i denne forbindelse underordnet. Det væsentlige er, at H.C.Andersen året efter af Vedel Simonsen blev inviteret til at aflægge besøg på Elvedgård, der således var den første fynske herregård, der åbnede sine døre for H.C.Andersen. Siden blev han en hyppig gæst på Lykkesholm og Glorup og omkringliggende herregårde, men forinden havde han aflagt besøg på endnu en nordfynsk herregård, som vi skal høre om i anden forbindelse. Det var således to nordfynske herregårde, der gav den unge H.C.Andersen smag for livet, som det førtes på de fynske herregårde.

Så er det Vedel Simonsens forfatterskab, det gælder. Som nævnt var han yderst flittig, og det var adskillige værker, han fik fra hånden.

At han satte sig store mål, viser hans ungdoms hovedværk, der udkom i 1813 og tilegnedes kongen. Det bar titlen *»Udsigt over Nationalhistoriens ældste og mærkeligste Perioder«*, og efter planen skulle det udkomme i 8 bind, omfattende de perioder, som han anså for at være nationalhistoriens vigtigste. Han var en ihærdig samler og gjorde omfattende studier, og her – som i andre tilfælde – svulmede stoffet op i en sådan grad, at han havde svært ved at skelne det væsentlige fra det mindre væsentlige. Der nåede kun at udkomme 4 bind, spændende fra Nordens første bebyggelse og frem til begyndelsen af 1500-tallet.

Selv om det lyder utroligt, stod det mest epokegørende i en fodnote: »Oldskandinavernes Vaaben og Husgeraad var først af Sten og Træ, senere lærte de at bearbejde Kobberet (der menes bronzen) og senest Jernet.« – Nok var det arkæologerne Chr. Thomsen og J. Worsaae, der senere i praksis tog systemet i anvendelse og indrettede Nationalmuseets samlinger derefter, men det var Vedel Simonsen, der 20 år før havde fremsat tanken om vor oldtid inddelt i stenalder, bronzealder og jernalder. Første gang, denne tese kom på tryk, var i Vedel Simonsens »Nationalhistorie« fra 1813. Det må ikke glemmes.

Hans undersøgelser omkring Grevens Fejde vedrørte kun Fyn, og som et selvstændigt værk udgav han *»Fyens Vilkaar i den saa kaldte Grevens Feide«*. – Den periode, der især havde hans interesse, var middelalderen, og med den store lokalpatriotisme, han var besjælet af, satte han sig som mål at få hele den fynske historie beskrevet.

Arbejdet med nationalhistorien havde lært ham, at han måtte begrænse sig. Fyn – og specielt Nordfyn – stod hans hjerte nær, og det kom hans senere forfatterskab til at bære præg af.

1813–14 udkom *»Borgruinerne«* i tre bind, hvor vi i de to første finder beskrivelse af Næsbyhoved og Ørkild ved Svendborg, Gamborg og Hindsgavl. På grundlag af de studier, som han havde gjort, lod han tegne Næsbyhoved som et firfløjet anlæg med tårne i hjørnerne, og denne opfattelse har været gældende helt frem til vor tid.

Efter at have udgivet *»Den danske Adels- og Ridderstands Historie«* og *»Kjæmpevisernes Skildring af Middelalderens Riddervæsen«* vendte han sig atter mod sin fynske hjemstavn og beskrev *»Nytten og Nødvendigheden af historiske Topographier«*. Meget stof kunne danne baggrund for topografiske beskrivelser både af købstaden, herredet og sognet, og han gik selv i spidsen.

Som en prøve på sin fynske topografi udgav han 1841–44 *»Bidrag til Odense Byes ældre Historie«* i to bind på tilsammen 1000 sider, omfattende tiden indtil 1600. Selv om han havde valgt en ren kronologisk fremstilling ved at skildre, hvad der havde tildraget sig år for år, indeholder hans værk mange sjældne og værdifulde oplysninger

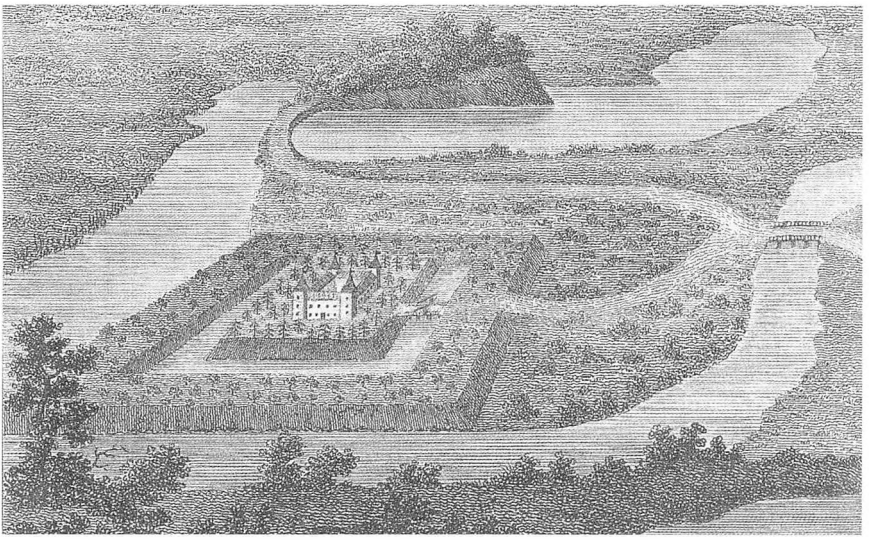

Næsbyhoved Slot, som Vedel Simonsen forestillede sig det havde set ud. Tegningen findes i hans bog »Borgruinerne« fra 1813.

om Odenses ældste historie, som de, der senere har beskæftiget sig med Odense bys historie, har kunnet drage nytte af. – Vedel Simonsen var den første, der skrev Odense bys historie. I 1862 fulgte biskop Engelstofts udgave af Odenses historie, i 1926 rektor Holbecks, og i anledning af Odenses 1000-års jubilæum i 1988 fulgte en stor 10-binds udgave, skrevet af faghistorikere med tilknytning til Odense Universitet, Landsarkivet og byens museer. Igen var Vedel Simonsen den første.

Livet, som det havde været ført på herregårdene gennem tiderne, havde altid optaget ham, og i 1842 udgav han *»Samlinger til Hagenskov Slots Historie«* og et par år efter *»Bidrag til Lensmanden paa Hagenskov Hr. Jørgen Brahes Historie«*. 1843–44 fulgte i tre bind *»Bidrag til den fyenske Kongeborg Rugaards Historie«*. Vi nærmer os hans hjemegn, og i mange år havde han samlet stof om sin egen gårds historie. Som kilder benyttede han gårdens eget arkiv, de omkringliggende sognes kirkebøger samt private dagbøger, som havde været ført af medlemmer af slægten, og i 1845, hvor Elvedgård havde været i slægtens eje i 100 år, udgav han som festskrift *»Samlinger til den fyenske Herregaard Elvedgaards Historie«*.

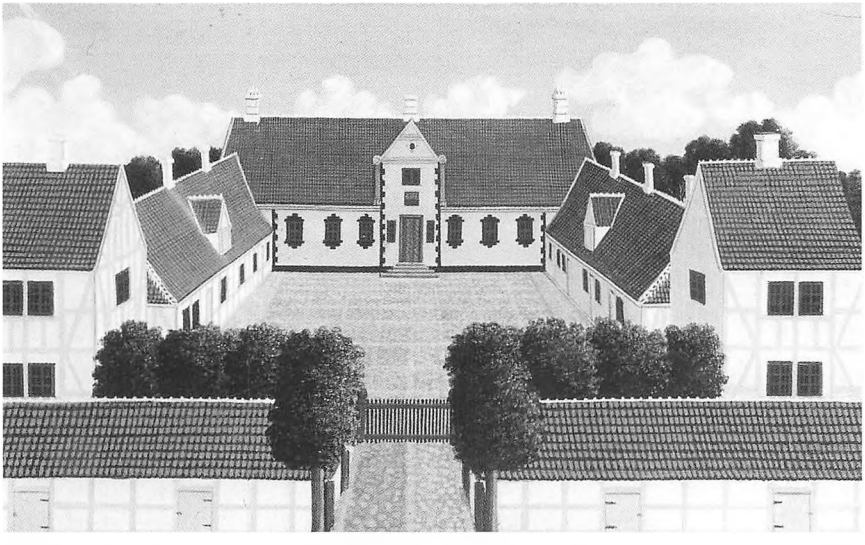

Elvedgård efter guoache af Niels Ringe, som en årrække hjalp Vedel Simonsen med at indsamle oldsager og aftegne mange af dem. Vedel Simonsen var så taknemlig for det arbejde, Niels Ringe udførte for ham, at han i 1827 købte et hus til ham.

Elvedgård, fotograferet ca. 1960, på det øverste billede set fra havesiden, på det nederste set fra gårdsiden.

Billede fra ca. 1960, hvor der endnu på Elvedgård stod møbler fra Vedel Simonsens tid.

Ikke alene gårdens historie, men også de omkringliggende sognes og herregårdes historie er beskrevet, og værket er at betragte som en egnshistorie frem for en fremstiling af selve gårdens historie. De fire bind, der blev udgivet, er af kulturhistorisk værdi, idet de giver troværdige billeder af forudgående århundreders liv på nordfynske gårde. Jeg bruger med vilje ordet troværdig, idet Vedel Simonsen ellers havde en tendens til at lade fantasien få frit løb, hvilket kritikerne i andre tilfælde ikke lagde skjul på. Det femte og sidste bind nåede han ikke at få udgivet, hvilket er at beklage, da det indeholder bidrag til hans egen livshistorie og i det hele taget er hovedkilden til vort kendskab til ham. Manuskriptet er dog bevaret, og dele deraf er senere udgivet.

Vedel Simonsen udgav flere andre værker, og fælles for dem er, at han ikke gjorde det for egen vindings skyld. Han udgav dem på eget forlag, og størstedelen af bøgerne gav han til dem, som han mente kunne være interesseret i at læse dem. – Selv om kritikerne har ret i hans manglende evne til at begrænse sig, kommer man

ikke uden om den kendsgerning, at det var et enormt materiale, han med årene fik samlet, og at det indeholder mange værdifulde oplysninger, ikke mindst om hans hjemegn, som eftertidens historikere har kunnet drage nytte af. Vore kilder og deres skæbne skrev han udførligt om i første bind af »Nationalhistorien«, og ved sin store indsats som indsamler af historiske kilder, reddede han meget værdifuldt stof fra undergang.

Vedel Simonsen havde også en poetisk åre, og i 1830'erne udgav han 6 digtsamlinger: *»Ung Harald«*, *»Livets Speil i Naturen«*, *»Clios Harpe«*, *»Natten«*, *»Verdenssjælen«* og *»Livets Cirkel«*. Nok evnede han ikke at leve op til sine forbilleder – blandt andet gendigtede han flere af Goethes og Schillers digte, men alligevel er flere af samlingerne af interesse.

I godt 40 store strofer giver han i samlingen »Ung Harald« en versifiseret skildring af sit eget liv, hvor mange enkeltheder skildrer hans barndoms- og ungdomsliv, udenlandsrejsen, den evige længsel mod barndomshjemmet og den aldrig svigtende kærlighed til hjemstavnen. – Rundt omkring i haven var anbragt en række personligt prægede inskriptioner, og en del af dem finder vi i »Livets Cirkel«, der er en lovprisning af hjemmet og landlivets glæder. – Mange af hans digte er bekendelsesdigte, og det er med yderste respekt, han bekender sin tro på Gud og det evige liv.

Selv om det viste sig, at faderen ved sin død i 1832 ikke efterlod sig en så stor formue, som man havde regnet med, klarede sønnen sig gennem en kortere krise. Han overtog gården og fik ry som en meget human godsejer, der ønskede, at de ansatte skulle have så gode arbejdsforhold som muligt.

Efter at gårdens økonomi var bragt i orden, kunne han – velgørende som han var – skænke betydelige summer bort og iværksætte almennyttige foretagender. Selv om han med årene levede tilbagetrukket på Elvedgård, betænkte han ved flere lejligheder – især i 1830'erne – sit sogn. Samme år som faderen døde, skænkede han 800 rdl. til en skole i Veflinge, og et par hundrede rdl. skænkede han senere hver af skolerne i Veflinge, Hårslev og Vigerslev til indkøb af bøger til flittige elever. Yderligere skænkede han penge til sognebiblioteker i Veflinge, Hårslev og Vigerslev, ligesom han skænkede 1.500 rdl. til en arbejdsanstalt for de fattige i Vigerslev og Veflinge sogne. Yderligere skal det nævnes, at det var ham, der omkring 1840 tog initiativ til, at Veflinge, der hidtil havde været anneks til Vigerslev, blev selvstændigt pastorat. Det var beboernes

ønske, men myndighederne stillede det krav, at der også skulle opføres præstegård i Veflinge. Dette problem løste Vedel Simonsen ved at skænke de 5.000 rdl., som det kostede at opføre en ny præstegård. – Det var hans mål at gøre sognet til et mønster for andre sogne, og som det er fremgået, holdt han sig ikke tilbage fra at bruge af egne midler.

Med årene svækkedes hans helbred af tiltagende hoste og brystsyge, og efterhånden hørte det til sjældenhederne, at han forlod Elvedgård. Til vennen Werlauff skrev han, da han mærkede, at livet var ved at være slut: »Jeg har, siden jeg tilskrev dig sidst, været idelig syg og spinder vel nærmest paa det sidste; men saa længe jeg kan, vil jeg vedblive at føre Pennen.«...»Jeg arbejder med Døden i Hælene, og derfor gaar det rask fra Haanden.«

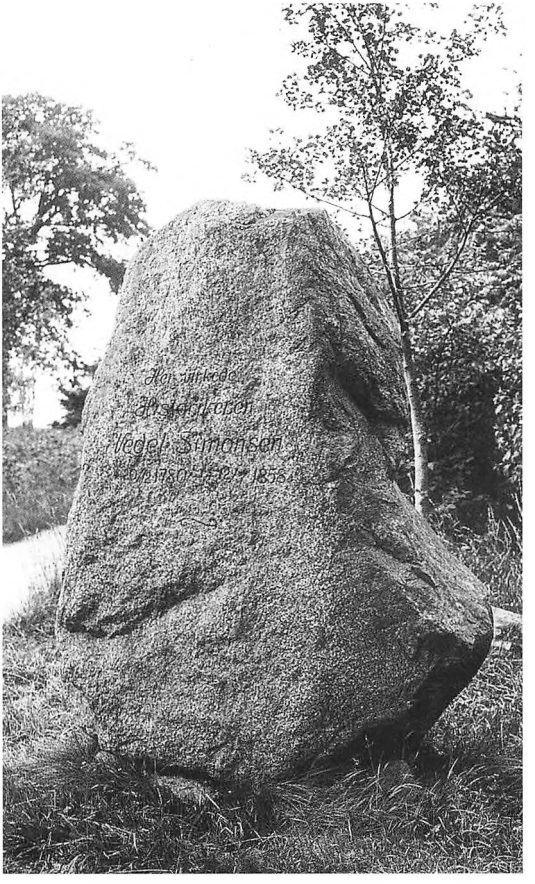

Mindestenen over Vedel Simonsen, der af Historisk Samfund i 1918 afsløredes ved indkørslen til Elvedgård. Indskriften lyder: Her virkede Historikeren Vedel Simonsen. 20.12.1780 – 12.7.1858.

Som det fremgår, hindrede den tiltagende fysiske svaghed ham ikke i at arbejde videnskabeligt, og han befandt sig bedst, når han var i åndelig aktivitet. Faktisk var hans sidste år, hvor han havde fået de familiære sorger på afstand, den lykkeligste periode af hans liv, selv om han nærmest levede som eremit på sin gård. – Den 12. juli 1858 afgik han ved døden, 77 år gammel.

Da Vedel Simonsen ingen livsarvinger havde, havde han testamenteret Elvedgård til en sønnesøn af hans bedstemoder i hendes første ægteskab. Derved sikrede han, at gården blev i slægtens eje, og det forblev den indtil ca. 1970.

Selv om Vedel Simonsen ikke hører til forgrundsfigurerne blandt danske historikere, er der grund til at mindes den flittige forsker, der ydede væsentlige bidrag til fynsk historie. Det fandt Historisk Samfund for Fyns Stift anledning til i 1918, hvor nær 2.000 mennesker en smuk sommerdag overværede afsløringen af en mindesten ved indkørslen til Elvedgård, der gennem nær et halvt århundrede var centrum for hans målbevidste indsamling af oldsager og fremstilling af historiens gang gennem tiderne.

Slægten Hofman-Bang til Hofmansgave (1783–1972)

Vi bliver i herregårdsmiljøet og begiver os til Hofmansgave nær Hasmark, beliggende i hjørnet mellem Kattegat og Odense Fjord. Her var der ejerskifte i 1783, og i den nye slægt, der kom til, finder vi en række videnskabsmænd, forskere og kunstnere, som hver især ydede en indsats inden for deres felt og kom til at spille en rolle ud over deres samtid. – Men først lidt om gården, før denne slægt kom til.

Oprindelig bestod området af flere øer, der dels ad naturlig vej, men også ved inddæmninger med tiden voksede sammen. På en af disse øer lå en gård ved navn Knyle, der er nævnt i 1483 med Anders Drage som ejer. I 1588 overgik øen til familien Qvitzow, og den blev herefter kaldt Qvitzowsholm. Denne familie uddøde i 1678, hvorefter gården skødedes til Jens Rosenkranz, der gav den navnet Roseneje. Efter hans død overtoges gården af sønnen Jørgen Rosenkranz, og da han havde sat det meste over styr, blev gården sat til auktion i 1718, hvor den købtes af en russisk gesandt i Hamborg ved navn Bøttiger. Også han ville have gården til at bære sit navn, og Bøttigersholm blev dens fjerde navn. Efter at flere ejere havde været inde i billedet og gården i tre år havde hørt under Harritslevgård, blev den i 1783 købt af Niels de Hofman, og hermed indledtes en periode, der helt op til vor tid har sat sit præg på Hofmansgave, som blev gårdens femte og endelige navn.

Niels de Hofman, der havde beklædt et embede i Rentekammeret, lod den gamle gård nedrive og længere mod øst opføre en ny grundmuret hovedbygning, to sidefløje i bindingsværk, yderligere en bindingsværkslænge, hvor der senere indrettedes mejeri, samt en ladegård, bestående af to lange, paralleltliggende bindingsværkslænger, hvor den mellemliggende passage kaldes Nørregade. I det væsentlige er det det Hofmansgave, der ligger der den dag i dag.

Da Niels de Hofmans ægteskab var barnløst, lod han i 1784 oprette stamhuset Hofmansgave, der skulle forblive udeleligt og altid

bære gårdens navn. Stamhuset skulle tilfalde Niels Bang, der var søn af hans hustrus første ægteskab.

Niels de Hofman døde allerede året efter, og stamhusets nye ejer var da kun en halv snes år, hvorfor godset blev drevet af hans far, der var toldforvalter. Selv kunne han overtage godset i 1801, men ifølge statutterne skulle stamhusets ejer også bære navnet Hofman, hvortil han – for at undgå forveksling – i parentes føjede sit fødenavn Bang. Efterkommerne skrev sig Hofman-Bang.

Efter 1793 at have taget studentereksamen ville *Niels Hofman (Bang)* have studeret videre, men han blev syg ret kort tid efter, at han var kommet til København, hvorfor han tog hjem til Hofmansgave for at komme til kræfter. Han nød til fulde de landlige omgivelser og studerede naturen, og det bevirkede, at faderen, der gerne havde set, at han havde studeret jura, gav efter for sønnens bønner og gav ham lov til at studere naturvidenskab. Årene før århundredskiftet tilbragte han i Tyskland, Frankrig og England, hvor mødet med fremtrædende videnskabsmænd, først og fremmest botanikere og zoologer, blev af afgørende betydning for ham.

Hofmansgave, der var i slægten Hofman-Bangs eje fra 1783 til 1992, hvor godset overgik til staten til landbrugsvidenskabelige formål.

Efter at han i 1802 havde giftet sig med Charlotte Malling, datter af senere statsminister Ove Malling, bosatte han sig sammen med sin hustru på Hofmansgave, som han de følgende 50 år drev på en mønsterværdig måde samtidig med, at han var optaget af videnskabelige forsøg. Det var ham, der indledte slægtens videnskabelige æra, og efterkommerne fulgte i hans spor.

Det var især inden for botanik og havebrug, han kom til at gøre sig gældende, og dertil kom, at han var foregangsmand inden for landbrug.

Han var optaget af botaniske studier hele sit liv. Især var det alger – laverestående planter, som vokser i vand – der interesserede ham. Det var ikke meget, man kendte til disse vandplanter på det tidspunkt, men der var en forholdsvis rig vegetation af alger langs den nordfynske kyst, og det satte ham i gang med et omfattende studium af disse planter. Det var ikke mindst under inddæmning langs fjorden, han studerede algerne, og i et værk beskrev han i 1825, hvorledes alger kan danne et vækstlag, hvori andre planter kan gro. Da det fik betydning for andre projekter af lignende art, blev han optaget som medlem af Videnskabernes Selskab. Flere videnskabsmænd, bl.a. H.C.Ørsted, besøgte i denne periode Hofmansgave.

Noget, Hofman (Bang) eksperimenterede med på gården, var saltning af smør. Han kom til det resultat, at Lyneburger salt var bedst egnet til formålet, og efter flere gange at have rejst spørgsmålet, tog han det op igen i 1835 og tilbød, at der måtte udføres forsøg på Hofmansgave. Det var i den anledning, H.C.Ørsted var på Hofmansgave, og han fandt en farmaceutisk kandidat, der yderligere forberedte sig til polyteknisk eksamen i anvendt naturvidenskab. Han blev sendt til Hofmansgave, hvor han på gårdens mejeri foretog videnskabelige undersøgelser af fremstilling af smør og ost. Og det var ikke sidste gang, der på Hofmansgave foretoges forsøg med landbrugs- og mejeriprodukter. I denne forbindelse skal vi have i tankerne, at det var 50 år, før de første andelsmejerier oprettedes her i Danmark.

Men der var også andre, der aflagde besøg på Hofmansgave. Som nævnt si.16 f. havde H.C.Andersen været på besøg hos Vedel Simonsen på Elvedgård i juli 1829, og på vej hjem til København gjorde han ophold på Nørager på Sjælland, der ejedes af en ældre broder af Hofman (Bang). Hofmansgaves ejer opholdt sig samtidig på Nørager, og han inviterede den unge digter til at aflægge besøg på Hofmansgave, når han næste gang kom til Fyn.

Det skete den følgende sommer, hvor han atter logerede hos bogtrykker Iversen på dennes landsted på Tolderlund. Efter et par ugers ophold her gik turen den 10. juli til Hofmansgave. Der var 6 børn i familien, hvoraf de 5 opholdt sig hjemme, og de var omtrent jævnaldrende med den da 25-årige digter.

Breve, skrevet under det 4 dages lange ophold på Hofmansgave, afslører en selskabelig og munter H.C.Andersen. Den 11. juli skrev han til vennen Edvard Collin: »Jeg har kun været her een Nat og een Dag og finder mig alt ganske hjemme, jeg har lært Ringspil, kan ogsaa godt balancere paa Stangen ved den grønne Plet udenfor Huset... og fremfor alt lært at spise Kirsebær.« – De unge mennesker optrådte, og en dag tog Hofman (Bang) sin gæst med ud på Hals, hvor denne måtte undre sig over, at der voksede lyng på Fyn.

Og så havde han en oplevelse, der fik ham til at svimle, hvorom han skrev i et brev til vennen Ludvig Læssøe: »Den sidste Dag, jeg var paa Hofmansgave, havde jeg en sand Nydelse, nemlig: jeg saae Infusionsdyr; tænk Dem: en lille Vanddraabe, kun paa Glas, og det var en heel Verden med Skabninger, hvor de største præsenterede sig som Græshopper, de mindste som Knappenaalshoveder. Alle tumlede de sig mellem hverandre, og de større slugte de mindre. Jeg saae Infusionsdyr i mit eget Blod, der vrimlede med Aal og Torsk, og alt i det Uendelige.«

Hofman (Bang) drev som nævnt botaniske studier, og han var en af de første, der til dette formål havde ladet anskaffe et mikroskop. Det var dette, han lod sin gæst kigge i, og som det fremgår af brevet, gjorde det et stort indtryk på ham. Han glemte det aldrig, og i 1847 – 17 år efter at han havde set i mikroskopet – inspirerede det ham til at skrive eventyret »Vanddraaben«. – Det pågældende mikroskop findes for øvrigt stadig på Hofmansgave.

Efter det vellykkede besøg på Hofmansgave tog han tilbage til Tolderlund, og senere på måneden gik turen til Elvedgård, hvor han igen havde lovet at besøge Vedel Simonsen.

To år senere – i slutningen af juli 1832 – tilbragte H.C.Andersen atter nogle dage på Hofmansgave, og vi kan lade nogle få linier fra et brev, skrevet til Edvard Collin den 3. august, give os et indtryk af dette ophold: »Paa Hofmansgave var jeg nogle Dage! Det er elskelige Mennesker. Vi havde tusinde Løier! Een Dag lavede vi Kaffe paa Hals og krøbe paa Hænderne ud i Kattegattet, saa langt vi kunde komme, Herrer og Damer. Vi spillede ogsaa Comedie. Jeg var Rasmus Montanus.«

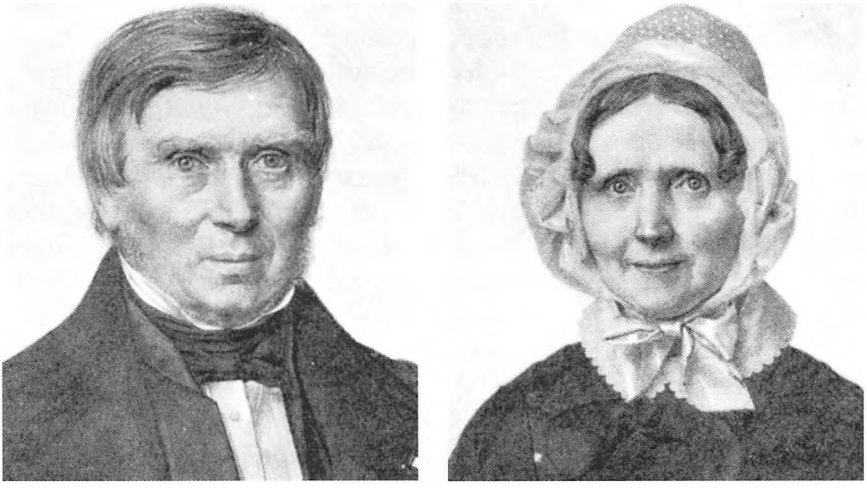

Niels Hofman (Bang), ejer af Hofmansgave 1801–55. Han gjorde sig gældende som agronom og botaniker og lagde grunden til de mange videnskabelige forsøg, der gennem tiderne er blevet gjort på Hofmansgave. Han var gift med Charlotte, f. Malling, og det var dem, der gæstfrit tog imod den unge H.C.Andersen i sommeren 1830 og 1832.

At det har været en oplevelse for den unge digter at være på Hofmansgave i sommeren 1830 og sommeren 1832, hersker der ikke tvivl om. Han blev modtaget af et gæstfrit værtspar; han var sammen med jævnaldrende unge, og det samme var tilfældet på Tolderlund. De sommerophold, H.C.Andersen havde på Fyn i årene omkring 1830, var faktisk den eneste form for ungdom, han oplevede.

Vi skal tilbage til dagligdagen på Hofmansgave. Hofman (Bang) var foregangsmand og udførte blandt andet forsøg med tilberedning af hør og anvendelse af rajgræs til forbedring af græsarealerne. Yderligere agiterede han stærkt for udbredelse af kartoffelavl, der først havde vundet indpas i Danmark med de såkaldte kartoffeltyskere, der var kommet til landet i midten af 1700-tallet for at opdyrke heden.

Hofman (Bang) havde tidligt erkendt kartoflers værdi og var begyndt at dyrke kartofler, efter at han havde overtaget Hofmansgave. Bønderne havde den opfattelse, at kartofler var noget, svin åd, men Hofman (Bang) gjorde meget for at orientere bønderne om, at kartofler også kunne bruges som menneskeføde. Hidtil havde man spist

brød, men Hofman (Bang) var medvirkende til, at der også begyndte at komme kartofler på bordet på de nordfynske gårde.

At Otterup Kartoffellaug, der blev stiftet i 1996, holder til i en bygning i parken ved Hofmansgave har således en naturlig forklaring. Her kan man ud over at læse om kartoflens indtog på Nordfyn se en kartoffellægger, en kartoffeloptager og en kartoffelsorterer, der tidligere er blevet brugt af nordfynske bønder.Også kendskabet til frugtavl søgte Hofman (Bang) at fremme. Godsets bønder kunne modtage frugttræer gratis, og godsets gartner blev stillet til rådighed ved plantning og beskæring. Som helhed betragtede han det som en vigtig opgave at påvirke og forbedre levevilkårene for den jævne bonde og hans familie.

Sidst, men ikke mindst var Hofman (Bang) foregangsmand inden for havebrug, og det er ham, der har skabt grundlaget for gårdens park, der i det væsentlige er bevaret og i vor tid tiltrækker ca. 10–20.000 gæster hver sommer. De, der ikke har været der, har noget til gode.

Hofman (Bang) udvidede den oprindelige have og hjemsendte under sine rejser i Frankrig mange sjældne planter og podekviste. I parken dyrkedes roser og aurikler i et sådant omfang, at der et forår blomstrede omkring 6.000 aurikler. Af de sjældne blomsterkulturer, Hofman (Bang) fik bragt til, er flere endnu i behold. En velholdt humlehave leverede i sin tid 80 pund humle om året.

Af havens lysthuse er Norske Hus særlig kendt. Tømmeret var en gave fra en af Hofman (Bangs) ungdomsvenner, der var jernværksejer i Norge, og det blev skænket som tak for Hofmansgaves hjælp til Norge i form af en skibsladning korn, som var fremsendt under Napoleon-krigenes vanskelige år. Herom vidner Norske Hus den dag i dag.

De efterfølgende generationer har værnet om haven, hvis historiske atmosfære fortsat fornemmes stærkt. Der findes en række mindesteder og udsigtshøje, navngivet efter personer, der har stået familien nær, og yderligere et stort stenhøjsparti, kaldet Alperne, hvortil der er anvendt et par tusinde sten. Alt er blevet passet og plejet, og der er gennem tiderne blevet lagt mange kræfter i at bevare parken i den oprindelige stil.

I 1999 udkom en bog med titlen »Mit syn på den danske herregård«, skrevet af Steen Estvad Petersen, der er en af Danmarks førende kendere af herregårde. Der er tale om store kulturværdier, der ikke må gå tabt, og forfatterens budskab er, at man fra det of-

Hofmansgaves hovedbygning, fotograferet fra hjørnet af gårdens store park, hvortil grunden blev lagt af Niels Hofman (Bang) i første halvdel af 1800-tallet. Parken rummer mange sjældne planter og besøges hvert år af mange gæster.

fentliges side økonomisk må sikre den pleje, disse værdier gør krav på. Han har udvalgt 6 herregårde, 2 jyske, 2 sjællandske og 2 fynske, og når Hofmansgave er med, skyldes det ikke mindst parken. Kun få steder – om nogen overhovedet – finder man en privathave, der fremtræder så intakt og rummer en sådan rigdom af havebrugshistorie, hævder forfatteren. At den bør bevares for eftertiden, er han og andre havebrugskyndige ikke i tvivl om.

Botanikeren og agronomen Niels Hofman (Bang) døde i 1855. Stamhuset overgik til hans søn, *Niels Erik Hofman-Bang*, der blev født på Hofmansgave i 1803 og til fulde var præget af det hjem, han voksede op i. Efter i 1822 at være blevet student fulgte han naturvidenskabelige forelæsninger og lærte mekanik og tegning. Af afgørende betydning blev dog et ophold på et landbrugsinstitut i Brandenburg i Østtyskland 1837–40, og på det landbrugsfaglige område var han godt rustet, da han omkring 1840 overtog forpagtningen af Hofmansgave. Som faderen var han udpræget foregangsmand, og han forstod at udmønte de erfaringer, han havde gjort under sine rejser og ophold i udlandet.

Under opholdet på landbrugsinstituttet i Brandenburg havde han fået interesse for fåreavl, og på lederens anbefaling blev han i 1831 af den svenske regering ansat som schäferidirektør i Sverige, d.v.s. rådgiver for den svenske stat med henblik på fåreavl. Efter at han havde overtaget forpagtningen af Hofmansgave, blev stillingen i Sverige overtaget af en broder, og selv bidrog han i årene, der fulgte, væsentligt til fåreavlens fremme i Danmark.

Havebrug og frugtavl var fortsat nogle af godsets mærkesager. Således lod han indkøbe 50.000 frugttræer fra træskolen i Orleans og bidrog som faderen til udbredelse af frugtavl. Også hans interesse for botanik havde han arvet, og fra hans tid stammer et herbarium med planter, som han selv havde indsamlet. Yderligere havde han en betydelig samling af forsteninger og konkylier, som senere blev skænket til Botanisk Museum.

På Hofmansgave gjorde han meget for at forbedre driften. Ud over en ny såmaskine til korn og frø indførte han en ny harve, som han havde set anvendt i Sverige, og den skulle få stor betydning for det danske landbrug som helhed. Hjulploven var ved at blive erstattet af svingploven, og svenskharven skulle vise sig at blive et udmærket supplement til svingploven. I modsætning til den danske harve havde den svenske kraftigere og længere tænder, der tilmed blev bredere ud mod enden, hvilket gav en mere effektiv harvning, end den danske harve kunne præstere.

Hofman-Bang præsenterede svenskharven ved en pløjning på Nislevgård, og efter at den var tilpasset danske forhold, fik de lokale håndværkere hurtigt lært at fremstille den nye harve. I de følgende årtier vandt den stor udbredelse og kom ind på de fleste gårde, hvor den holdt århundredet ud, indtil den erstattedes af nye og forbedrede harvetyper. – Om svenskharven havde vundet en sådan udbredelse i Danmark, som tilfældet var, hvis Hofman-Bang ikke havde fået nært kendskab til svensk landbrug, er et godt spørgsmål. I hvert fald var det ham, der introducerede den i Danmark.

Hofmansgave blev anset for at være en af landets bedst drevne herregårde, og unge landmænd ville gerne i lære her. Det har været medvirkende til, at Niels Erik Hofman-Bang i 1845 på Hofmansgave oprettede en landbrugsskole, hvilket var en af de første i Danmark. Forbilledet var det landbrugsinstitut i Brandenburg, hvor han selv var blevet uddannet i slutningen af 1820'erne. På Hofmansgave var det tilrettelagt som et étårigt kursus med teoretisk undervisning i agerbrug, kvægavl, matematik, tegning, nivellering, botanik, fysik

og kemi, og når der høstedes, tog eleverne del i det praktiske arbejde. Avls- og godsforvalteren tog sig af den praktiske tilrettelæggelse, og som lærere var ansat en forstkandidat, en cand.polyt. og en cand.jur. Yderligere underviste Hofman-Bang selv. Der var plads til en halv snes elever fra »den dannede klasse«, som blev uddannet til at lede driften af større landbrug, og de betalte et par hundrede rigsdaler for et sådant ophold. Derudover optoges almindelige bondesønner som lærlinge, og ud over at deltage i det praktiske arbejde på gården fik de lidt teoretisk undervisning. At de trods alt har været godt rustede, når de engang skulle overtage gården derhjemme, er der ingen tvivl om.

Hofman-Bang gik op i sin gerning med liv og sjæl, og hans egen undervisning var bærende for skolen. Den gav imidlertid ikke overskud, og den nedlagdes i 1853. Den havde i de 8 år, den havde eksisteret, haft ca. 60 elever og et tilsvarende antal lærlinge, og mange af dem blev siden fremragende landmænd.

Hofmansgave har altid været et veldrevet landbrug, og her er folkeholdet i første halvdel af århundredet fotograferet på gårdspladsen. Flere af Hofmansgaves ejere har været foregangsmænd inden for landbrug og høstet megen anerkendelse for deres indsats.

Hofman-Bang var inden for det landbrugsfaglige engageret på mange områder, og for at kunne koncentrere sig om disse interesser, bortforpagtede han i 1860 Hofmansgave til sin broder Jacob. Han var dog fortsat ejer af stamhuset og overtog driften igen i 1880.

Han må betragtes som en af sin generations mest aktive organisationsmænd inden for dansk landbrug. Eksempelvis tog han del i landmandsforsamlinger om oprettelse af en landbohøjskole, hvor han gjorde det synspunkt gældende, at en sådan burde placeres på landet med direkte tilknytning til landbruget. Det lykkedes ham dog ikke at få dette synspunkt ført igennem, og Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole placeredes som bekendt i København, hvor den åbnedes i 1858. Hvilke konsekvenser det ville have fået, hvis den havde fået sin beliggenhed nær Hofmansgave, er svært at overskue. Tanken har næppe ligget Hofman-Bang fjernt.

Både far og søn var medlemmer af »Fyens Stifts patriotiske Selskab«, hvor de hver især virkede for deres ideer. Niels Hofman (Bang) var med i flere udvalg, hvor han blandt andet samarbejdede med provst Lütken i Lumby, og i perioden 1832–41 var han præsident for selskabet. – Sønnen Niels Erik Hofman-Bang henledte i 1848 selskabets opmærksomhed på brug af tærskemaskiner, som han havde set anvendt i Sverige, og han foreslog, at man på selskabets regning sendte en mand til Sverige for nærmere at studere de redskaber og maskiner, der anvendtes der. – 1852–62 var han næstformand for selskabet, og i 1873 udnævntes han til æresmedlem.

I bestyrelsen for »Landhusholdningsselskabet« havde han sæde i over 30 år, og yderligere offentliggjorde han en række artikler i »Tidsskrift for Landøkonomi« og »Ugeskrift for Landmænd«. 1851–63 udgav han »Meddelelser for Landmænd« i tre bind, hvor han selv havde skrevet hovedparten, samt mindre skrifter »Om Frugthavers Behandling« i 1872 og »Husdyravlens Grundsætninger« i 1876.

Den store faglige dygtighed, han sad inde med, skaffede ham stor anseelse, og i 1861 udnævntes han til etatsråd. Han døde i 1886, 82 år gammel, og begravedes fra Norup kirke.

Niels Erik Hofman-Bang var den ældste søn i en søskendeflok på 10, der alle var vokset op på Hofmansgave. Den tredje søn i flokken, *Jacob Aall Hofman-Bang,* har været nævnt, idet det var ham, der af broderen fik overladt forpagtningen af Hofmansgave fra 1860 til 1880. Også han bør omtales på grund af en indsats, som han på et tidligere tidspunkt havde ydet på et teoretisk plan vedrørende udviklingen af dansk landbrug.

Han blev født i 1810 og fik ikke nogen egentlig skoleuddannelse. Til gengæld blev han undervist af de huslærere, der skulle forberede hans to ældre brødre til latinskolen, og senere af de lærerinder, der skulle give hans søstre skolekundskaber. Han færdedes gerne i naturen, holdt af at gå på jagt og deltog i alt forefaldende arbejde på gården. Det var faderens ønske, at han skulle sættes ind i godsforvaltning, og med det formål blev han i 1828 skriverkarl på Hvidkilde godskontor. I 1830 måtte han overtage stillingen som forvalter på Hofmansgave, da den hidtidige forvalter var blevet alvorligt syg, og denne stilling varetog han indtil 1836, afbrudt af ophold i udlandet. I 1838 lod han sig indskrive ved et nyoprettet landbrugsinstitut i Greifswald, og opholdet her efterfulgtes af studier i Jena. Fra 1842 til 1860, hvor han som nævnt overtog forpagtningen af Hofmansgave, havde han været forpagter af hovedgårdene Aggersvold ved Holbæk og Svenstrup ved Borup. Fra hjemkomsten fra Jena og til afrejsen til Sjælland havde han opholdt sig hjemme på Hofmansgave og udført en opgave, som fortjener at blive omtalt:

»Det kgl. danske Landhusholdningsselskab« havde i 1820 fået gennemført en plan om en beskrivelse af Danmarks amter med henblik på udviklingen, som den var forløbet siden landboreformerne i sidste halvdel af 1700-tallet. Der var til formålet udarbejdet en række spørgsmål, som blev sendt til 144 formodede indberettere rundt om i landet, men det blev ingen succes. Så mange frabad sig at besvare de stillede spørgsmål eller bad om udsættelse, at man i 1824 opgav planen. Den blev senere taget op, og denne gang blev opgaven overladt en enkelt forfatter i hvert amt, der fik til opgave at bearbejde det tidligere indkomne materiale og i fornødent omfang supplere det. Her var det, Jacob Aall Hofman-Bang kom ind i billedet, og for hans vedkommende drejede det sig først og fremmest om at indsamle materiale til belysning af udviklingen i Odense amt. Opfordringen fik han i 1839, og det endelige manuskript kunne han indsende i maj 1842.

Arbejdet blev mere omfattende, end han først havde troet, idet han – for at indsamle materiale – måtte gennemvandre en stor del af amtets herreder. I første omgang satte han tre uger af til det, men senere måtte han igen af sted – og hver gang til fods. Det gik hele efteråret med, og tiden fra december 1840 til maj 1842 bearbejdede og sammenskrev han det indsamlede materiale, der resulterede i det 16. bind i rækken af danske amtsbeskrivelser. Den til-

Jacob Aal Hofman-Bang, der i årene omkring 1840 indsamlede stof til en historisk skildring af landbrugets udvikling i Odense amt, udgivet i 1843. Hans værk bekræfter, at der altid har været arbejdet grundigt og ihærdigt på Hofmansgave.

svarende beskrivelse af Svendborg amt ved Carl Dalgas var udkommet i 1837.

Værket er genudgivet af Historisk Samfund for Fyns Stift i 1990, og det drejer sig om to bind på tilsammen ca. 600 sider, så den gode Jacob Aall Hofman-Bang har de to år, arbejdet stod på, ikke ligget på den lade side. Indledningsvis beskriver han hovedgårde og bøndergårde, ejer- og fæsteforhold samt befolkningen og dens sammensætning, hvorefter han besvarer en lang række spørgsmål til belysning af udviklingen. Da det er et omfattende og epokegørende værk i dansk landbrugshistorie, skal anføres en række af de områder, han behandler:

Det gælder jordens beskaffenhed, søer og vandløb, udskiftningen og dens følger, dyrkningsmetoder og driftsformer, fodring af kreaturerne, mergling og brug af kunstgødning, uddøende såvel som nye landbrugsredskaber og deres anvendelse, avl af korn, ærter, boghvede, kartofler, kløver, sennep, hør og andre afgrøder samt afsætning af produkterne, markfred og hegning, kvæg-, heste- og fåreavl, havedyrkning, skovbrug og tørveskær, teglværksdrift, mølleri og krohold, fiskeri, husflid, folkeløn og dagleje, landbrugsfaglige sammenslutninger o.m.m. – Vi er rundt i hele amtet, hvis købstæder ikke lades i stikken, idet der afsluttende er et tillæg om deres

befolkning og næring. Et alsidigt værk, hvor der er mange konkrete oplysninger at hente om landboreformerne og den betydning, de fik for bondesamfundet i Odense amt. Der findes som nævnt en beskrivelse af hvert amt, og landsdækkende er det et værdifuldt kildemateriale.

Hofman-Bangs værk fik en god modtagelse. Berlingske Tidende skrev: »Dette Bind hører unægtelig til et af de fortrinligste i Rækken af Amtsbeskrivelserne, og det er udarbejdet med megen Sagkundskab og Selvtænkning. Forfatteren har ej alene vist sig det ham overdragne Arbejde fuldkommen voksen, men han har ogsaa lagt stor Interesse for dets Udførelse for Dagen.« Professor Laurids Engelstoft fandt som historiker, at det var en af de bedste af de hidtil udarbejdede amtsbeskrivelser.

Igen havde der været arbejdet ihærdigt og målbevidst på Hofmansgave. Amtsbeskrivelsen var set i et historisk perspektiv, men som sin far og sin broder ville han også bidrage til forbedrede kår for landbruget, hvilket kom til udtryk i en række artikler, eksempelvis »Nogle Ord om Staldgjødningens Behandling og Anvendelse«, 1846, »Anviisning paa Runkelroens og Grønkaalens Dyrkning og Anvendelse«, 1848, og »Dyrkning af Roer til Quægfodring«, 1852.

I de 20 år, Jacob Aall Hofman-Bang var forpagter af Hofmansgave, boede han med sin familie i den beskedne forpagterbolig i sidefløjen nord for hovedbygningen. Det var lykkelige og gode år for ham, og sammen med broderen anstillede han mange forsøg vedrørende markdyrkning og fremstilling af ost og smør.

Som aktiv landmand trak han sig tilbage i en alder af 70 år, hvorefter han sammen med sin hustru bosatte sig i Jægersborg. Eftersom flere af deres børn boede på Fyn, flyttede de senere til Odense, hvor de boede i Allégade. – Jacob Aall Hofman-Bang døde i 1887, 77 år gammel.

Den næste ejer af stamhuset hed – som sin far – *Niels Erik Hofman-Bang*. Han blev født i 1844 og varetog administrationen af stamhuset indtil sin død i 1929, selv om han ikke var landmand af uddannelse. Han tog statsvidenskabelig embedseksamen og blev – efter et ophold i udlandet – ansat i Landmandsbanken i København, hvor han avancerede til kontorchef. Alligevel blev der i den periode, hvor han havde ansvaret for stamhuset, gennemført store forbedringer både for besætning og avl. Ikke mindst interesserede han sig for bøndernes og deres kår. Således organiserede han fælleskøb af eksempelvis kunstgødning, kul og foderstoffer, og det blev grundla-

get for den senere brugsforening i Hasmark. – Husmændene blev ikke glemt, og det var på hans initiativ, husmændene i Norup sogn sluttede sig sammen og dannede den første husmandsforening her i landet. – Yderligere var det med en rundelig støtte fra hans side, at der i 1892 blev opført kirke i Hasmark som anneks til sognekirken i Norup.

Som helhed gælder det for medlemmer af slægten Hofman-Bang, at de var stærkt religiøse. Hvad der yderligere prægede samtlige generationer var værdier, som man fik indpodet i opvæksten på Hofmansgave: økonomisk nøjsomhed, borgerlig livsførelse, familiesammenhold og intellektuel virksomhed.

Det gælder også den sidste generation på Hofmansgave. Den sidste ejer var *Niels Oluf Hofman-Bang,* der havde ansvaret for stamhuset indtil sin død i 1951. For at kunne påtage sig det lod han sig et par år uddanne ved praktisk landbrug, hvorefter han studerede økonomi og statistik og blev cand. polit. i 1896. Under ophold i udlandet studerede han ved universiteterne i Geneve og Zürich mejeribakteorologi, fysiologi og kemi, og år 1900 blev han ansat ved Landbohøjskolens Forsøgslaboratorium, hvor han 1908 overtog stillingen som forstander. Da laboratoriet lukkede i 1934, trak han sig tilbage til sit fædrene gods, hvor han døde i 1951. I 1936 var han blevet udnævnt til hofjægermester.

Han var den ældste af 9 søskende, og for denne generation gælder det, at flere var kunstnerisk og litterært begavede. Afsluttende skal vi lære søstrene Ausa, Ellen og Inge at kende.

Ausa Hofman-Bang blev født i 1882 og blev kendt som billedhugger. Hun gik på Akademiet 1902–03 og 1905–10 og udstillede 1912 og de følgende år på Charlottenborg og Kunstnernes Efterårsudstilling. De mange faldne under første verdenskrig inspirerede hende til skulpturen »En af de mange«, der står ved Garnisonskirken i København. Hun havde forkærlighed for religiøse motiver, og et af hendes værker er »Paulus paa Vej til Damaskus«. Enkelte af hendes buster kan ses på museet i Hofmansgaves park. – Hun døde i 1920 af den spanske syge.

Ellen Hofman-Bang, f. 1879, blev kendt som malerinde. Også hun gik på Akademiet, hvor hun var elev 1898–1903, hvorpå der fulgte et studieophold i Paris. Hun var – som sine søskende – opdraget til, at kultur og kristendom forpligter, og med årene var det historiske og bibelske emner, der optog hende. Flere af sine motiver hentede hun på sine mange rejser, hvoraf flere gik til Ægypten og Palæstina.

Malerinden Ellen Hofman-Bang, der efter studier på Akademiet tog ophold på Hofmansgave, hvor hun havde sit atelier i en bygning i haven. Det er i dag indrettet som museum, hvor der kan ses udkast til en række af hendes billeder.

Også hun udstillede en lang årrække på Charlottenborg og Kunstnernes Efterårsudstilling.

Blandt hendes kunstværker er altertavlerne i Otterup og Gerskov kirker, hvor henholdsvis Forklarelsen på Bjerget og Genopstandelsen er fremstillet. Forklarelsen på Bjerget har hun også gengivet på altertavlen i Sct. Peders Kirke i Randers, Kristi genkomst på altertavlen i Taksigelseskirken i København, den fortabte Søn på altertavlen i en færøsk kirke. I 1939 illustrerede hun en udgave af Fadervor.

Af historiske motiver, hun har malet, kan nævnes Saxo, der nedskriver Danmarkshistorien, Dronning Margrethe, der stifter den nordiske union, og Christian IV, der trøster sin 16-årige datter over tabet af sin fæstemand, der druknede i slotsgraven ved Rosenborg. Folkevisen om Dronning Dagmar inspirerede hende til flere malerier. I en serie fremstillede hun kvinden i oldtiden, i vikingetiden, ved kristendommens komme til Danmark, i middelalderen, i renaissancen og i nutiden. - At det ikke kun var fantasien, hun satte på lærredet, fremgår af en række familieportrætter. Også smeden i Hasmark og hans kone malede hun.

Ellen Hofman-Bangs maleri af smeden i Hasmark, Svend Erik Mikkelsen og hans hustru Mette Marie.

Som kunstner var Ellen Hofman-Bang optaget af bibelske motiver, og hun malede flere altertavler, bl.a. altertavlen i Otterup kirke, der som motiv har Forklarelsen på Bjerget. Alterbilledet i Gerskov kirke er også hendes værk.

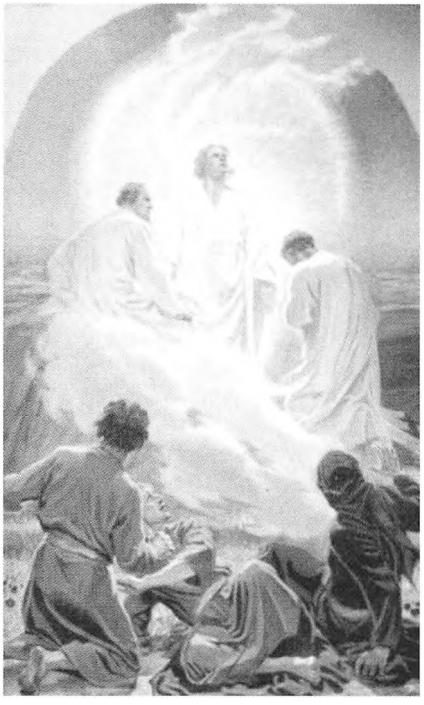

Ellen Hofman-Bang tog i en ung alder ophold på Hofmansgave, hvor hun havde sit atelier i en bygning i haven. Det ligger der stadig, og her kan vi se de redskaber, hun har benyttet, samt en række skitser og udkast. Museet er absolut et besøg værd. – Hun døde i 1971, 92 år gammel.

Inge Hofman-Bang var lige så flittig som sin søster Ellen, blot var det ikke penslen, men pennen, hun brugte. Hun blev født 1875 i København, hvor hun – efter at have taget præliminæreksamen – studerede kunst- og litteraturhistorie. 1896–1916 underviste hun, deraf en halv snes år i København, hvorefter hun tog ophold på Hofmansgave. Som søsteren foretog hun mange rejser, bl.a. også til Ægypten og Palæstina. Det gælder for både Ellen og Inge, at de var optaget af jødefolkets historie, og at deres kristne sind prægede deres værker.

Inge Hofman-Bang var alsidig som forfatter, idet hun skrev både romaner, fortællinger, skuespil og digte. – Senere kan vi læse om en anden digter, nemlig Hans P. Lunde, der var Nordfyns hjemstavnsdigter. Var der noget, Inge Hofman-Bang ikke var, så var det

hjemstavnsdigter. Mens Hans P. Lunde i sine værker beskrev det samfund, han var vokset op i og var fortrolig med, søgte Inge Hofman-Bang tilbage i historien eller til fremmede miljøer, hvortil hun kunne lægge den handling, hun var optaget af. Hun havde dog altid gjort grundige forstudier og ofte foretaget rejser til de steder, hvor handlingen skulle udspilles. Vi fornemmer, at hun har været de steder, hun beskriver, og at hun har indhentet de fornødne oplysninger. – I romanen »En bortrømt Præst«, hvor handlingen udspilles i middelalderens Tyrol, anfører hun den lange række af kilder, hun har benyttet, ligesom hun takker for den imødekommende hjælp, hun har fået af biblioteket i Innsbruck.

Ud over »En bortrømt Præst«, der udkom i 1932, skrev hun romanerne »Jøde«, »Jeg«, »Jonas«, »Portvagt for Danmark«, »Ben Juda – den Udvalgte« og »Oktobernatten«. Som det fremgår af nogle af titlerne, var det ikke mindst jødernes skæbne, der optog hende. Men vi er også i det hjemlige, idet hun i »Oktobernatten« skildrer dronning Margrethes sidste nat om bord på et skib i Flensborg Fjord i 1412. Hun er angrebet af pest og ligger på sin sygeseng. Scener af hendes liv passerer revy, – og hun dør en salig død. En jolle bliver fra skibet sendt ind til Flensborg med det triste budskab, hvorefter kirken begynder sjæleringning. Og så slutter romanen: »Klokkeringningen breder sig som Ringe paa Vand. Ud over Landet fra Gudshus til Gudshus – fra Bakke til Bakke – over Heder og Aaer – over Ødemarker og Skove. Efter faa Uger er Nordens Lande et kimende Kor.« – Det var den sidste roman, hun skrev, og den blev først trykt efter hendes død.

Af skuespil skrev Inge Hofman-Bang »For nu stander Landet i Vaade«, »Fruen til Helminge«, der begge er skrevet på vers, »Haandtasken« samt et friluftsskuespil. – »Fruen til Helminge« blev antaget af Det kongelige Teater i 1922. Det nåede imidlertid ikke at komme på repertoiret, hvorfor hun udgav det i 1928. – I »For nu stander Landet i Vaade« er det afslutningen af svenskernes storm på København natten mellem den 10. og 11. februar 1659, vi oplever. Mændene er klar til at gå på volden, og konerne er ved gryderne for at koge tjære, der skal hældes i hovederne på de angribende svenskere. Det er kongen, der får de sidste ord: »Angsten er omme. Natten er runden. – Gud har os hjulpet. Sejren er vunden.« Og så begynder det at ringe fra alle byens kirketårne. – At Inge Hofman-Bang i sine skuespil ikke kun hentede sine motiver fra historien, fremgår af hendes sidste skuespil »Haandtasken«, hvor vi er hos en

patricierfamilie i København i 1963. Den unge, stræbsomme forretningsmand må indse, at han har satset for meget på karriere, og han må gennem en sjælelig krise, før han indser, at han må begynde forfra.

Ud over et par novellesamlinger og en rejsebeskrivelse udgav Inge Hofman-Bang i 1920'erne digtsamlingerne »Bag mørke Bjerge« og »Sange om Israel«, hvor vi finder en række tankefulde digte om livet og dets mening. – En undtagelse finder vi i samlingen »Peberroden«, hvor vi støder på et stemningsfuldt digt med titlen »Slentren langs den grønne Bygmark«. Her er vi på Hofmansgave, og hendes kærlighed til dette sted ligger nok bag titelfortællingen »Peberroden«: To brødre udvandrede i sin tid til Amerika og er nu efter en menneskealder vendt tilbage til deres danske hjemstavn. De finder det sted, hvor barndomshjemmet har ligget, og her finder de endog en af moderens peberrodsplanter. De dvæler ved minderne fra barndommen, og taxaen, de er kommet med, må vente længe. De er enige om, at det ikke havde gjort noget, om billetterne til hjemegnen havde været fire gange så dyre – blot for dette ene øjebliks skyld.

For at vise, at Inge Hofman-Bang i sine værker formåede at bygge en spænding op, gengives efterfølgende indholdet af en af hendes romaner og et af hendes skuespil:

I romanen »Jøden« er vi i tredivernes Tyskland. Josef drømmer om engang at blive dommer, men må opgive sine fremtidsplaner, da der i marts 1933 kommer en lov om, at ingen dommer må være af jødisk herkomst. Han elsker Anna, der er arier, og de står netop for at skulle giftes, da de såkaldte jødelove kommer i september 1935, ifølge hvilke der ikke må indgås ægteskab mellem en jøde og en ikke-jøde. De flygter til Prag, hvor de lever under yderst beskedne forhold. Anna tjener lidt ved at gå med aviser, og Josef henter penge på hjælpekontoret. De giver sig ud for at være gift, men det afsløres, at de ikke er gift. Barnet, som Anna føder, dør og begraves i den kuffert, hvori det hidtil har sovet. Selv om Josef og Anna holder ubegribeligt meget af hinanden og bliver sammen, gør han sig sine tanker: Det er ham som jøde, der er skyld i, at Anna må leve under så elendige forhold. Han skriver et afskedsbrev til hende, hvori han fortæller hende alt, hvad hun har været for ham. For at give hende et bedre liv, vil han begå selvmord. Han begiver sig ud på broen over floden Moldau, men da han skal til at kaste sig ud, får han øje på et krucifix over broen. Manden dér på korset var jo også jøde og døde for verdens synd. Det er jo hans broder, der

hænger dér på korset. Det er ved at blive morgen, og i dybe tanker begiver han sig hjem til Anna. Kærligheden har sejret over raceadskillelsen.

I »Fruen til Helminge« er vi i det Herrens år 1573. Hovedpersonerne er fru Anne Ottesdatter, der en enke, og hendes søn Hak. Hvilket miljø vi er i, lades vi ikke i tvivl om, eftersom vi i første akt er i riddersalen, hvor der synges og danses. Hak stævnes, idet han anklages for at have myrdet sønnen fra nabogården, der er fundet død i Helminge Østerskov. Han skal for retten, og det overværer vi i anden akt. Han har indrømmet over for moderen, men vil – for at redde sit *liv* – begå méned i retten. Der er ingen beviser, og da han skal til at sværge på, at han er uskyldig, vidner moderen på, at hendes søn er skyldig. Og det gør hun for at redde hans *sjæl*. Han bliver idømt livsvarigt fængsel, men benådes af kongen efter 7 år, og så er vi i tredje akt. Der er gjort klar til modtagelse af husets søn i riddersalen, men moderen er der ikke. Hun forlod hjemmet, da hendes søn kom i fængsel, og hun har ikke været der siden. Hun har levet tilbagetrukket i et lille hus ved færgestedet, – nu er hun syg og døden nær. Hun sidder i sidste akt i sin lille, tarveligt udstyrede stue, gråhåret og ældet. Det er hende, der har knælet for kongen, da hun skulle færge ham over sundet, og tryglet om at sætte hendes søn på fri fod. Nu har hun fået meddelelse om, at han er på vej til færgestedet. Spørgsmålet er, om han nu er hendes ven eller fjende. Han ville redde sit liv, hun hans sjæl. Hun tager årerne og ror over sundet. Mon hendes sidste dag er kommet? Hun går i land og breder armene ud. Han kaster sig for hendes fødder i vild hulken. I samme nu bøjer hun sig bort. Hun har fået en blodstyrtning. Hans sidste ord er: »Moder, du *maa* ikke dø. Nu skal vi leve!« Hendes sidste ord er »Hak«, hvorefter hun lukker sine øjne. Og tæppet falder!

Ellen og Inge Hofman-Bang dyrkede kunsten på Hofmansgave, og som det er fremgået, havde de i deres valg af motiver fælles træk. Her boede de sammen med søstrene Karen og Ebba, der ligeledes var ugifte. Karen døde i 1954, hvorefter Inge, Ellen og Ebba boede på Hofmansgave indtil deres død i henholdsvis 1970, 1971 og 1972. Alle tre nåede en høj alder, – ældst blev Inge, der var 95 år, da hun døde.

Det meste af året opholdt de sig på Hofmansgave, hvor de havde fordelt opgaverne mellem sig. Det var således Inge, der passede haven og tog sig af repræsentation og viste gæster rundt og fortalte

Når man i de sidste ejeres tid kom ind på Hofmansgave, var forholdene i det væsentlige, som de havde været i deres forgængeres tid, og hjørnet af denne stue vidner om, at det var en gammel slægtsgård.

Søstrene Ebba, Inge og Ellen Bang, fotograferet 1962 på trappen til hovedindgangen. De døde som de sidste af slægten på Hofmansgave, Ebba som den sidste og yngste af de tre gamle frøkener i 1972, knap 90 år gammel. (Avisbillede).

om stedets historie. Om vinteren opholdt de sig på hotel i København eller i Odense.

Det var et gennemgående træk, at de bevarede alt, som det havde været, og at der ikke blev købt nyt. Heller ikke tøj, idet de vedligeholdt det, de havde. Jeg har engang besøgt dem, og da sad de alle tre omkring bordet i havestuen og syede lapper på deres uldne undertøj!

Et bibliotek på nær 6.000 bind vidner om den store læselyst, der altid havde været i familien. Megen faglitteratur var der, og hvad familien læste og studerede sig til, havde de trang til at dele med andre. Målet på Hofmansgave havde altid været at være videnskaben til gavn og samfundet til nytte. Det var de her nævnte søstre, der skrev det sidste kapitel af gårdens historie, og de gjorde det i den ånd, der havde hersket på Hofmansgave, siden den kom i slægtens eje. Når man færdes der den dag i dag, fornemmer man historiens vingesus.

De sidste generationer af slægten Hofman-Bang ligger begravet langs siden af Hasmark kirke, der blev opført med støtte fra familien i 1892.

Niels Oluf Hofman-Bang trak sig tilbage til Hofmansgave efter at have været direktør for Landbohøjskolens forsøgslaboratorium, der lukkede i 1934. Han var dus med godsets folk og lige så vellidt, som hans forfædre havde været. – Han var garderkammerat med Christian X, og det hændte, når Dannebrog nåede Gabet, at en chalup førte majestæten fra skibet og ind til fyret, hvor han blev modtaget og ført til Hofmansgave.

Han døde i 1951 uden at efterlade sig arvinger til stamhuset, hvorefter godset som hidtil blev drevet ved en inspektør. Der blev truffet bestemmelse om, at Hofmansgave, omfattende bygninger, besætning, maskiner og de tilhørende 1.000 tdr. land, skulle skænkes til staten til landbrugsvidenskabelige formål. Den sidste generation fandt, at så mange som muligt skulle have glæde af forfædrenes værk, og derfor blev det nationen, der arvede Hofmansgave. Resultatet blev et planteforædlingsinstitut, der ledes af en bestyrelse på 5 medlemmer, hvor Landbohøjskolens ledelse er repræsenteret. Det er en stiftelse med en selvejende fond, hvis overskud anvendes til forsøg inden for planteavl, skovbrug og biavl, og derved føres Hofmansgave videre i slægtens ånd. Der drages fortsat nytte af den viden, som slægten gennem tiderne har siddet inde med.

Fortiden overgår til fremtiden, og derfor er det naturligt, at medlemmer af slægten Hofman-Bang også tæller med, når det gælder kendte nordfynboer.

Redaktør Christian Pagh (1841–1912)

Vi skal til Bogense, hvor vi møder Christian Pagh, der overtog Bogense Avis i 1865. Forinden skal vi have et indtryk af, hvad det var for en by, den nye redaktør kom til og skulle til at skrive om.

Bogense var en lille kompakt by, der ved folketællingen i 1801 havde haft 761 indbyggere. Befolkningen var i løbet af århundredet vokset betydeligt, og da Pagh kom til byen, havde den nær 2.000 indbyggere. Selv om befolkningen næsten var tredoblet, kunne den fortsat rummes inden for den gamle bykerne: Torvet, Adelgade, Østergade, St.Annagade, Rådhusstræde, Torvegade og Kirkestræde. – En økonomisk krise satte imidlertid ind i slutningen af 1850'erne, og Bogense stagnerede i perioden frem til 1890. I sine sidste leveår oplevede Pagh til gengæld en pæn befolkningsvækst og anlæg af flere nye gader.

Resultatet af den storhedstid, Bogense havde haft op til midten af århundredet, var godt en snes større købmandsgårde og en halv snes brændevinsbrænderier. Håndværket stod sig også godt. I 1860 stiftedes Bogense Haandværkerforening, og den blev hurtigt byens største forening. For at beskytte sine medlemmer lod foreningen samtidig oprette en håndværkersygekasse. Mere end 20 slags håndværk var repræsenteret, og der var ca. 100 håndværkere i byen, hvortil kom svende og lærlinge. Den største gruppe havde gennem tiderne været skomagerne, hvoraf der havde været så mange, at de havde dannet et skomagerlaug, for øvrigt byens eneste håndværkerlaug. Derudover var der i Bogense forholdsvis mange farvere, felberedere og rebslagere.

Industrien havde holdt sit indtog i 1852, hvor der blev indrettet et jernstøberi, og dertil kom flere garverier, en sæbefabrik og et kalkbrænderi. Gennemgående var det dog mindre virksomheder med få beskæftigede.

De betydningsfuldeste erhverv var således handel og håndværk. Købmændene og andre handlende havde deres gårde i Adelgade og Østergade, mens håndværkerne holdt til i de mere beskedne ejendomme i sidegaderne, hvor de havde deres værksted og bebo-

else. Byen blev styret af en borgerrepræsentation, bestående af 7 medlemmer, og i spidsen stod byfogeden, der i praksis beklædte embeder som borgmester, politimester og dommer. I januar 1867 blev der for sidste gang holdt valg til borgerrepræsentationen, og som vi vil erfare, fik det redaktør Pagh til at fare i blækhuset!

Byen havde fået en ny skole, opført i 1853. Den lå på Torvet og rummede udover 4 klasseværelser boliger til skolens lærere på første sal. Skolen havde godt et par hundrede elever, og drenge og piger holdtes adskilte, idet drengene undervistes i den del af bygningen, der lå nærmest kirken, pigerne i den modsatte ende. Det var en almueskole, men den blev udvidet til også at omfatte realundervisning i sprog, matematik og fysik.

Byen havde 6 offentlige pumper, hvor byens borgere forsynede sig med vand. Vandpumperne var velegnede som plakatsøjler, og her mødtes man og drøftede de sidste nyheder.

Vægteren mødte man på gaden om natten, hvor han vogtede over borgernes sikkerhed. Han gik sin sidste runde i 1918, og da havde ordningen fungeret i 220 år.

Skulle man på langfart, benyttede man diligencen – dagvognen, som den kaldtes, og den afgik fra Bogense til Odense tidligt på dagen og vendte tilbage hen under aften. Turen hver vej varede 4 timer. Samme år, som Christian Pagh kom til Bogense, åbnedes hovedbanen over Fyn, og fra nu af gik der også dagvogn fra Bogense til Aarup, hvor man kunne stige på toget. Turen her kunne klares på 2½ time. – Pagh skulle senere tit til København, og han havde således to ruter at vælge imellem.

Man kunne komme i forbindelse med omverdenen ved hjælp af telegrafen, som på initiativ af Handelsforeningen var oprettet i Bogense i 1861. Den blev opstillet hos byens nyetablerede boghandler i Adelgade, og den kunne tages i brug året efter. Først 30 år senere kom telefonen til Bogense!

Der kom post til byen fire gange om ugen, og den kunne man hente i Læseforeningen, hvor man også kunne læse aviserne. Men Bogense havde sin egen avis, og nu skal vi tættere ind på livet af den nye redaktør.

Christian Lehmann Pagh blev født i Fredericia den 17. januar 1841 som søn af snedkermester Niels Pagh. Han var nummer 7 i en børneflok på 9, og de mange børn måtte tidligt ud at tage fat. Ved siden af at gå i Trinitatis Borgerskole havde Christian job som by-

bud, og yderligere tjente han lidt ved at gå med aviser. Han var kvik og velbegavet og kom – efter at være blevet konfirmeret – i lære som typograf på Fredericia Avis, hvor han blev udlært i 1860.

Læretiden havde varet fem år, men han var også blevet uddannet både i typografisk og journalistisk retning. Ved selvstudium og privatundervisning søgte han yderligere at tilegne sig kundskaber, navnlig inden for sprog, hvor han – som han selv udtrykte det – havde fået en tarvelig undervisning i skolen.

Avisen blev udgivet af redaktør Eibeschütz, og Christian Pagh blev snart hans betroede medarbejder. Under krigen 1864 overtog han endog redaktionen og bestyrede trykkeriet, idet redaktøren forlod byen. Som navnet lader formode, var han af tysk afstamning, og da de prøjsiske tropper begyndte at beskyde byen, fortrak han til København og overlod ansvaret til sin svend. Dele af trykkeriets materiel blev under angrebene ødelagt, men det lykkedes Pagh at få bragt orden i tingene og få forretningen i gang igen.

Det modnede ham og gav ham lyst til at blive sin egen herre. Formedelst 700 rdl. købte han i januar 1865 Bogense Avis, og senere på måneden flyttede den nye redaktør sammen med sin mor til Bogense. Det var modigt gjort, idet han trods alt kun var 24 år. Avisen var ikke ret udbredt, men det var heri, han så udfordringen.

Bogense Avis var oprettet den 1. januar 1859, og det var til at begynde med en bitte avis, der udkom i foliostørrelse tre gange om ugen. Avisen havde de første år haft flere redaktører, og Pagh blev den femte i rækken. Oplaget var såre beskedent, idet avisen kun havde 79 abonnenter, da Pagh trådte til.

Mandag den 23. januar 1865 tog den hidtidige redaktør afsked med læserne, som han takkede for overbærenhed og fortsatte: »Vi ville haabe og ønske, at det maa lykkes vor Efterfølger, der, saavidt bekjendt, er en dygtig og virksom Mand i sit Fag, at vinde en større Læserkreds, end Bladet hidtil har havt.« – I næste nummer af avisen, der udkom onsdag den 25. januar, satte den nye redaktør sin lid til, at et lokalt blad ikke var overflødigt på Nordfyn: »Fra vor Side skal det ikke mangle paa Bestræbelse for at opfylde enhver Fordring, som med Billighed kan stilles til et lille Provindsblad, og det er da vort sikkre Haab, at Publikum til Gjengjæld ikke vil lade os savne den fornødne Understøttelse.« Han garanterede, at bladet ville blive »redigeret i frisindet og national Aand«, og håbede på opbakning fra både by og land.

Man mærkede hurtigt, at det var en virksom mand, der var kom-

Redaktør Christian Pagh, f. 1865. Han var jyde af fødsel, men forblev i Bogense, fra han som 24-årig overtog redaktionen af Bogense Avis og indtil sin død i 1912. Med sit store engagement kom han til at betyde meget for byen.

met til. Avisens format blev større, og den udkom nu alle søgnedage med fire sider. Pagh fik hurtigt øget interessen for at holde avis, og antallet af abonnenter voksede støt.

Den første halve snes år havde avisen til huse i en ældre ejendom i Adelgade, senere i et baghus i Kirkestræde. I begyndelsen af 1870'erne købte Pagh en mindre ejendom på hjørnet af Adelgade og Rådhusstræde, der blev revet ned og erstattet med en større ejendom med fornyet og forbedret trykkeri, og her holdt Bogense Avis til, indtil den i 1960 – som så mange andre mindre provinsblade – led bladdøden.

En væsentlig grund til, at avisen fik en langt større læserkreds, end den hidtil havde haft, var, at den nye redaktør engagerede sig i byens anliggender. Forud for valget i 1867 mødte kun 1 borger op ved prøvevalget, og det fik redaktøren til at give sine medborgere en opsang på grund af den ligegyldighed, de viste kommunens anliggender: »Hele Uleiligheden, som Vælgeren har, bestaar deri, at han inden Kl. 12 gaaer op paa Raadhuset og skriver 3 Navne paa en Stemmeseddel. Denne Opofrelse er dog saare ringe.« Alligevel mødte kun 33 borgere op og afgav stemme ved det endelige valg, og grunden til den ringe valgdeltagelse har uden tvivl været, at det var sidste gang, der holdtes valg til borgerrepræsentationen. Og

Da Chr. Pagh overtog Bogense Avis, havde den til huse i et baghus i Kirkestræde. I begyndelsen af 1870'erne købte han en mindre ejendom på hjørnet af Adelgade og Rådhusstræde, som han rev ned og erstattede med en større ejendom, og her holdt Bogense Avis til, indtil den indgik i 1960.

det var ikke sidste gang, redaktøren mindede sine medborgere om, at de havde pligt til at interessere sig for deres by. Gang på gang blandede han sig i byens offentlige liv, og som det vil komme til at fremgå, havde det en absolut positiv virkning.

Borgerrepræsentationen afløstes ifølge købstadskommunalloven af 1868 af byrådet, hvortil der første gang var valg den 4. januar 1869. I og for sig var det en form for suppleringsvalg, idet de 7 medlemmer af borgerrepræsentationen fortsatte, og der kun skulle vælges 2 nye medlemmer, eftersom byrådet skulle bestå af 9 medlemmer. Der var to vælgerklasser, de højstbeskattede og de almindelige borgere, og Den almindelige Vælgerklasse valgte redaktør Pagh til det nye byråd. Som kun 28-årig gjorde han sin entré på den kommunalpolitiske arena, og her forblev han indtil sin død. I 43 år var han medlem af byrådet i Bogense, og indtil nu er der

Bogense Avis og Bogtrykkeri ca. 1880. I vinduerne i lejligheden på første sal ses redaktør Pagh og hans hustru.

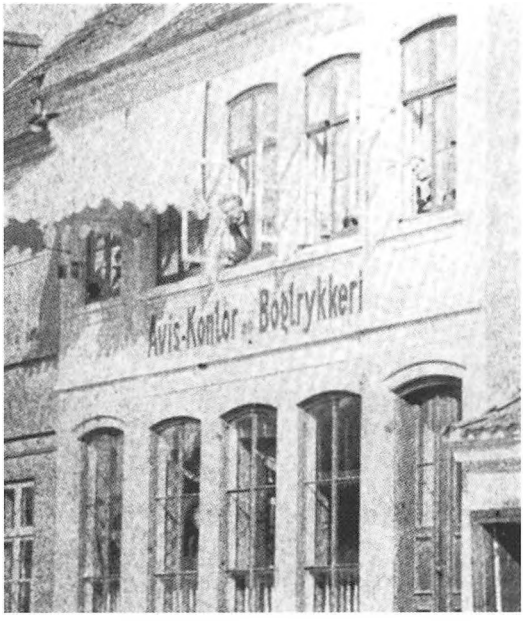

ingen, der har haft sæde i byrådet så mange år. De to vælgerklasser afskaffedes i 1908, og ved det efterfølgende valg opstilledes redaktør Pagh som nr. 1 på byens fællesliste. Også her blev han valgt og kunne fortsætte i byrådet frem til død i 1912. Det var for øvrigt det sidste upolitiske valg i Bogense. Socialdemokratiet var kommet til som nyt parti, og at det først forholdsvis sent kom til at gøre sig gældende i Bogense, skyldtes ikke mindst redaktør Pagh, der var udpræget højremand og i sin avis ikke lagde skjul på, hvad han mente om den gryende socialisme.

Det var et led i den nye kommunallov, at der af byrådet skulle nedsættes en række udvalg, og med den energi, redaktør Pagh lagde for dagen i det kommunale arbejde, undrer det ikke, at han fik sæde i en række af disse udvalg. Det gjaldt udvalget for skolevæsen og udvalget for fattigvæsen, som han begge var formand for, hvilket i praksis betød, at han havde opsyn med undervisningen og lærernes embedsførelse samt forsørgelsen af byens fattige.

Borgerskolen lå på Torvet, og som nævnt var der her yderligere i begrænset omfang indført realundervisning. Denne ønskede man koncentreret, og på initiativ af redaktør Pagh oprettedes i 1885 Bogense private Realskole, hvilket havde til følge, at Borgerskolen

nedlagde sine realklasser. I 1887 havde realskolen 3 klasser med tilsammen 27 elever, og året efter indstilledes for første gang til Almindelig Forberedelseseksamen. – Sammen med provst Fog og læge Trautner tog redaktør Pagh i 1880 initiativ til oprettelse af en sygeplejeforening, hvis formål var »i Bogense Sogn at fremme en kyndig og omhyggelig Pleie, hvilende paa den kristelige Kjærligheds Grund«, og til formålet lod man ansætte en sygeplejerske. – En periode var han også medlem af teknisk udvalg, og det var på hans initiativ, at Bogense i 1896 fik gasværk. – Yderligere var han i 1904 medvirkende ved oprettelse af Bogense Børneasyl, der var beregnet for småkårsfolks børn i alderen 2–7 år og i praksis var Bogenses første børnehave. På sin 71 års fødselsdag stiftede Pagh et legat, hvoraf halvdelen af renterne skulle tilfalde asylet.

At man havde tiltro til den nye redaktør, viser følgende: Det var i årene efter 1864, der dannedes skytteforeninger. Et stiftende møde blev holdt på Bogense Gæstgivergård i maj 1867, og her valgtes redaktør Pagh til formand. Det resulterede i en skytteforening i Bogense, og de 6 skyttekredse, der med årene dannedes på Nordfyn, holdt fra 1884 en årlig skyttefest i Bogense. En periode sad han i bestyrelsen for Odense Amts Skytteforening.

Havde Pagh en idé, lod han den komme til udtryk i sin avis, og at det bar frugt, skal der også gives et eksempel på: Når man færdedes på Torvet og det blæste, var der ofte sand og støvskyer til gene for beboerne. I en artikel i sin avis gjorde Pagh i 1868 opmærksom på, at Bogense ikke havde beplantninger og anlæg i samme omfang som andre byer. Han foreslog, at der skulle plantes lindetræer på Torvet, og at det skulle drøftes på et beboermøde. Forslaget fik en god modtagelse, og han iværksatte blandt byens borgere en indsamling, hvor der indkom 216 rdl. samt tilbud om frivillig arbejdskraft. Torvet beplantedes det følgende år, hvilket blev hilst med stor glæde. Det var det første større skridt til forskønnelse af byen, og man kan takke redaktør Pagh for, at der på Torvet blev skabt den idyl, der præger det den dag i dag. De gamle lave huse er bevaret, og træerne, der omkranser Torvet, understreger den idyl med skær af fortid, som ikke mange andre danske købstæder er beskåret. – Senere fulgte andre initiativer til forskønnelse af byen, hvilket var medvirkende til i dette århundrede at trække mange turister til, men det kom Pagh ikke til at opleve. Han havde i 1868 taget initiativ til beplantning af Torvet, og det har uden tvivl været medvirkende til, at han året efter blev indvalgt i byrådet.

Torvet i Bogense, efter at det på forslag af redaktør Pagh i begyndelsen af 1870'erne var blevet beplantet. Til venstre på det øverste billede ses en af byens 6 offentlige pumper. Hvordan lindetræerne kom til at forstærke idyllen på Torvet fremgår af det nederste billede, der er af senere dato.

Bogenses hovedgade Adelgade, set fra Østergade mod havnen. Billedet stammer fra tiden omkring 1880, og yderst til højre ses en af byens gamle vandpumper.

Redaktør Pagh følte sig godt hjemme i Bogense, og han fulgte udviklingen nøje. Meget rammende skrev han i sin avis i august 1899: »Bogense er sig sin Lidenhed bevidst, og deri ligger dens Styrke; den slaar ikke større Brød op, end den kan bage, og faa Steder ere Forholdene vel sundere end her – ingen Storhed, men heller ikke nogen, der lider Trang – og dette turde være det smukkeste Udslag af Idyllen.«

Paghs interessefelt begrænsede sig ikke kun til Bogense. Byen havde en væsentlig del af Nordfyn som sit opland, og dens befolkning glemte han ikke: Hovedbanen over Fyn åbnedes omtrent samtidig med, at Pagh kom til Bogense, og i årene, der fulgte, oprettedes der flere privatbaner på Fyn. I slutningen af 1870'erne diskuteredes mulighederne på Nordfyn, og banen åbnedes i 1882 som den fjerde jernbane på Fyn. En årrække var Pagh revisor for Nordfynske Jernbaneselskab, og yderligere var han medlem af bestyrelsen for Nordfyns Landboforening. Man må medgive, at redaktøren havde vidtfavnende interesser.

Men det var hjemme i Bogense, han først og fremmest ydede en

indsats. I 1868 blev han indvalgt i bestyrelsen for Bogense Haandværkerforening, og han blev samme år formand for det udvalg, der stod bag oprettelsen af Teknisk Skole. Der meldte sig fra starten 42 unge håndværkere, og der blev undervist 6 timer om ugen. – Bogense var den første by, der oprettede svendehjem, hvor svende, der var på valsen, kunne få kost og logi, og det var også Haandværkerforeningen, der i 1897 stod bag oprettelsen af Bogense Bank. Sparekasse for Bogense og Omegn havde man haft siden 1854, men bestyrelsen for Haandværkerforeningen lagde an på, at det nye pengeinstitut skulle styrke de næringsdrivendes interesser. Pagh var aktiv ved oprettelsen af banken, og han valgtes til formand for repræsentantskabet.

Det gjaldt som helhed, at håndværket havde hans store interesse. Tidligt blev han som nævnt indvalgt i Haandværkerforeningens bestyrelse, og de initiativer, han var med til at tage på lokalt plan, blev man opmærksom på andre steder i landet. Fra gammel tid havde de danske håndværk været organiseret i laug, men de havde udspillet deres rolle, og man var begyndt at oprette håndværker- og industriforeninger. Bogense var blandt de første købstæder, der fik en håndværkerforening, og den tid var forestående, hvor håndværk og industri blev organiseret som en samlet stand. Det var fra provinsen, samlingstanken kom, og i 1879 stiftedes Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk. Landet var opdelt i tre afdelinger, København, Østifterne og Jylland, der hver valgte 4 medlemmer til hovedbestyrelsen. Redaktør Pagh valgtes i 1888 for Østifterne, og i 1893 overtog han posten som næstformand. Opgaver, man især arbejdede med i disse år, var oprettelse af lærekontrakter, undervisning af lærlinge og aflæggelse af svendeprøver, hvor man arbejdede for ens vilkår i by og på land. Opgaver, der kom til, var bogføringspligt og tvungen ulykkesforsikring for medlemmerne. Senere overtog Pagh posten som næstformand i Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring. Der var således opgaver nok for den nye fællesorganisation.

Hvad Pagh gang på gang slog til lyd for var styrkelse af håndværkeres uddannelse, der ikke alene skulle omfatte betjening af værktøj og maskiner, men også styrke de almendannende kundskaber. Et synligt resultat var det stigende antal af tekniske skoler, hvoraf der i hele landet omkring århundredskiftet fandtes ca. 100.

Uden at være udøvende håndværker talte redaktør Pagh håndværkets sag, og ved sin indsats var han med til at tilvejebringe et grund-

lag, som der kunne bygges videre på. Da der i 1907 oprettedes et fællesorgan for fagskoler, indvalgtes han i bestyrelsen, hvor han ligeledes overtog posten som næstformand, og ved oprettelse af Teknologisk Institut i 1908 og af Industrirådet i 1911 var han også aktiv. Gennem Fællesrepræsentationen var han yderligere en periode medlem af Næringslovskommissionen og havde sæde i Toldraadet. Han var medlem af den første bestyrelse for Varelotteriet, der oprettedes i 1887, og også her sad han indtil sin død, de sidste 4 år som næstformand. - Her, hvor der tegnes et billede af Christian Pagh som organisationsmand, skal det med, at han 1895-97 var formand for provinsens bogtrykkere og fra 1909 og til sin død i 1912 var formand for Købstadsforeningen.

Redaktør Paghs indsats som kommunalpolitiker og hans varetagelse af provinsens interesser i mange henseender banede vejen for ham som landspolitiker, idet han i 1902 af Odense amt, der udgjorde 6. valgkreds, indvalgtes i Landstinget og genvalgtes i 1910. Han var højremand af den gamle skole, og hans gruppe benyttede ham ofte som ordfører i kommunale spørgsmål, hvor han forsvarede kommunernes interesser over for statsmagten. I principielle spørgsmål stod han altid på højre fløj, og her stod han fast. Og han havde sit bagland i orden. Bogense var en udpræget højreby, og både ved valg til byråd og til Landsting afgav de fleste af byens borgere deres stemme på Højres kandidat. Selv om Pagh på sine ældre dage foretrak Landstinget frem for byrådet i Bogense, blev han fortsat siddende som medlem af Bogense byråd. Han havde gennem årene været en indflydelsesrig politiker, og han var den, der sad inde med de største erfaringer. Han var da også genstand for stor hyldest, da man ved en festmiddag i 1909 fejrede 40-årsdagen for hans indtræden i byrådet.

På grund af sine mange gøremål havde han afstået Bogense Avis i 1904. Hvad der ærgrede den trofaste højremand var, at hans afløser som redaktør gjorde avisen til et venstreblad!

Sammen med sin familie – sin hustru Ida, som var datter af en købmand i Faaborg, og de fire børn, hun havde skænket ham – blev han boende i Bogense, hvor han fortsat var respekteret af alle. Sin hustru mistede han i 1908, og det tog meget hårdt på ham. Han bevarede dog fortsat overblikket og var aktiv til det sidste.

Ved sin indsats var han sin by og sit land en god mand, og han modtog en række hædersbevisninger. I 1890 blev han udnævnt til kancelliråd, i 1892 til Ridder af Dannebrog, og i 1909 fik han tildelt

Dannebrogsmændenes Hæderstegn. Kort før sin død blev han udnævnt til etatsråd, og han var den sidste her i Danmark, der fik tildelt denne titel.

Christian Pagh døde den 8. april 1912, 71 år gammel. At en mand, der havde betydet meget for sin by og et helt liv havde gjort sig gældende på mange områder, var gået bort, fremgik af den næste dags udgave af Bogense Avis, hvor nekrologen over avisens tidligere redaktør fyldte hele forsiden. Og den blev læst af betydeligt flere end den lille kreds af abonnenter, der havde læst de første linier, han skrev, da han i 1865 tiltrådte posten som redaktør. Hans forhåbning om, at bladet ville få en bred læserkreds i byen og omegnen var til fulde gået i opfyldelse. Nu skrev hans efterfølger: »Et ualmindeligt arbejdsomt Liv er sluttet. Der er faa Mennesker, der naar at faa saa meget udrettet som Etatsraad Pagh. Det er endnu færre, der med smaa Midler og fra bar Bund opnaar saa betydelige Resultater.«

300 mennesker fra hele landet – deraf mange deputationer fra de organisationer, Christian Pagh havde haft tilknytning til – fyldte Bogense kirke den dag, han blev begravet. I sin mindetale understregede provst Jürgensen hans nære tilknytning til byen: »Bogense By ejede en stor Del af hans Kærlighed; han var saa ofte dens varme Talsmand og Støtte, og som saadan vil vi savne ham.« Hans byrådskolleger bar ham til familiens gravsted i det nordvestlige hjørne af kirkegården, og her kan hans navn fortsat læses.

Det kan det også ved det nordøstlige hjørne af kirkegården, hvor der er rejst et mindesmærke for etatsråd Pagh.

Det var Bogense Haandværkerforening, der ved en ekstraordinær generalforsamling i april 1912 tog initiativet til at rejse et mindesmærke for foreningens nylig afdøde æresmedlem. Midlerne blev rejst ved en henvendelse til landets håndværker- og industriforeninger og andre institutioner, Christian Pagh havde haft tilknytning til, og det resulterede i den fornødne sum på 2.600 kr. Opgaven blev overladt den kendte billedhugger Axel Hansen, der netop havde fuldført rytterstatuen af Christian IX, der senere på året fik sin plads i Kongens Have i Odense. Den næste opgave, han fik, var at fremstille en obelisk med inskription og etatsråd Paghs billede udformet i en bronzemedaljon.

Af en vis interesse er diskussionen om den kommende placering af mindesmærket. Kunstneren var med rundt i byen for at se på mulighederne, og han fremsatte det forslag, at det bedst kunne pla-

Familien Paghs gravsted i det nordvestlige hjørne af kirkegården.

ceres ved kirkegårdens nordøstlige hjørne, hvor der kunne indrettes et lille anlæg. Den diskussion, kirkegårdsinspektionen og byrådet førte om placeringen i forhold til kirkegårdsmuren, er i denne forbindelse af mindre interesse. Til gengæld er det værd at bemærke, at kredslæge Trautner forinden havde peget på den mulighed, at pladsen på Adelgade ud for Jernbanegade, som Pagh som medlem af byrådet selv havde været med til at beplante, kunne forsynes med en vandkunst i form af en brønd, som kunne kaldes Paghs Brønd. Det var her, Manneken blev placeret i 1934 og endnu står som byens oprindelige vartegn. Var dette sted blevet viet mindet om etatsråd Pagh, havde Manneken nok fået en anden placering. Man kan i tankerne placere ham på en sten lidt fra kysten på det sted, hvor konsul Fønss, der skænkede byen Manneken, som spæd blev efterladt og adopteret og fik sin opvækst i Bogense. Tænk på de mange, der gennem årene er søgt til Langelinie i København for at se den lille havfrue!

Det væsentlige var, at der blev rejst etatsråd Pagh et mindesmærke, som man passerer, når man går den smukke tur ad Kirkebakken langs den nordfynske kyst. Standser man op, læser man følgende

Mindesmærket for etatsråd Pagh, der i 1913 blev afsløret ved det nordøstlige hjørne af kirkegården ud mod Kirkebakken langs den nordfynske kyst. I baggrunden ses kirken.

inskription på mindesmærket: »Christian Lehmann Pagh, født 1841, død 1912. Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk og kommunale Institutioner rejste dette Minde.«

Paghs Minde blev afsløret den 4. juli 1913, hvor flere hundrede bogensere var mødt frem. Det var formanden for Bogense Haandværkerforening, malermester Johs. Blangsted, der på initiativtagernes vegne talte og blandt andet udtalte: »Det er for Pagh som Haandværkets tro og altid virksomme og utrættelige Mand, at dette Minde rejses. Det er tillige en Tak for hans mangeaarige og dygtige Virksomhed som Borger i Bogense og som Deltager i det offentlige Livs Tjeneste Landet over.«

Malermester Blangsted afslørede mindesmærket og overgav det til Bogense kommune, på hvis vegne borgmester Gad takkede og udtrykte håbet om, »at der vil blive holdt Hævd over Mindet og den Plads, hvor det staar, og være et Vidnesbyrd om, at der er en god Borgeraand i vor By.«

Hertil havde Christian Pagh med sin lange og stræbsomme indsats bidraget, og det kan kun hilses med glæde, at der blev sat ham et varigt minde i Bogense. Og det bør der fortsat værnes om.

Højskoleforstander Klaus Berntsen (1844–1927)

Klaus Berntsen var et langt liv politiker, og han endte sin karriere som statsminister, eller som det dengang hed: konseilspræsident. Han glemte aldrig, at det begyndte i Bogense-kredsen, og hans tilknytning til Nordfyn blev frugtbar på så mange områder, at han også hører hjemme i denne sammenhæng.

Klaus Berntsen blev født den 12. juni 1844 som søn af gårdejer Espen Berntsen i Eskilstrup mellem Årslev og Ryslinge. Hans første kone døde, og efter at have været enkemand et par år giftede han sig med en ung gårdmandsdatter fra Sandager. Hun skænkede ham tre sønner, hvoraf Klaus var den yngste.

Allerede fra sin tidlige barndom var han bestemt til lærergerningen. Når han legede med sine kammerater, blev der holdt skole, og han var læreren. Et skræppeblad agerede tavle, og en pind blev brugt som pen. I skolen demonstrerede han sådanne evner, at han blev lærerens »bihjælper« i yngste klasse.

Faderen døde, da Klaus var 11 år, og moderen tog sig omhyggeligt af hans opdragelse. En af de ældre brødre skulle overtage gården, og hun så gerne, at Klaus blev lærer. Hun hørte ham dagligt i lektierne, og hun stillede det krav, at han skulle være nr. 1 i sin klasse, for det havde hans to ældre brødre været. Og det har han uden tvivl også kunnet leve op til. – Det var ikke politik, man interesserede sig for i hjemmet. Til gengæld var man under stærk påvirkning af Vilhelm Birkedal, der var sognepræst i Ryslinge, og det var det grundtvigske syn, der prægede hjemmet.

Året før Klaus blev konfirmeret, var hjælpelæreren i Søllinge blevet kaldet til lærer i Nordskov og Langø. Da han besøgte familien i Eskilstrup, inviterede han Klaus til at komme en tur til Hindsholm, og han gik den lange vej til fods. Læreren havde lovet ham, at han skulle komme til at se den ejendommeligste mand, der fandtes i Danmark, nemlig Christen Kold. Han drev friskole i Dalby, og næste dag hørte han ham undervise, hvilket gjorde et stærkt indtryk på ham. Her blev Grundtvigs sange sunget med liv og lyst, og her blev der *fortalt* bibel- og fædrelandshistorie. Hjemme i Søllinge skulle

man kunne »Balles Lærebog« udenad samt kongerækken og nogle vigtige årstal. Hos Kold var det en helt anden måde, der blev undervist på. – I årene, der fulgte, løste familien sognebånd til pastor Birkedal, hvis forkyndelse var anderledes rig og varm end hjemme hos den rationalistiske præst i Søllinge.

Vinteren 1859-60 var Klaus elev på Sødinge Højskole, hvor der blev sunget og fortalt, og han nød det. Her var der ikke noget, der skulle læres udenad. »Det var en mageløs Hvile for Sjæl og Sind«, skriver han i sine erindringer.

Moderen tilskyndede ham til at forberede sig til lærergerningen, og efter højskoleopholdet fortsatte han i Kr. Appels friskole i Ryslinge. Yderligere deltog han i aftenskolen, hvor Appel én gang om ugen holdt foredrag for den konfirmerede ungdom og blandt andet læste Ingemanns romaner, Oehlenschlägers tragedier og Hostrups komedier.

Appel rådede ham til at fortsætte sin uddannelse hos Christen Kold, og et år gik han på Kolds skole i Dalby. Han var dybt grebet af hans foredrag, og efter at have stiftet bekendtskab med friskolens principper, kunne han se, hvor åndløs undervisningen i almueskolen var. Kold fortalte, så at man selv fik lyst til at vide mere, og han så en opgave i at »fremhjælpe og opdrage en Slægt med Kærlighed til Gud og Fædreland«. At Klaus Berntsen var dybt betaget, lægger han ikke skjul på i sine erindringer: »Kolds Ord har haft større Indflydelse paa mig, end hvad jeg i Livet har hørt og læst af andre Mennesker.«

Fra Kolds skole tog han til Ryslinge friskole, og der gik ikke lang tid, før Kold pr. brev bad ham overtage friskolen i Højby, som var oprettet i 1859 og havde til huse i en lille stue i et beskedent bondehus. Der var lergulv, og inventaret bestod af bord og stol og to lange bænke. Det var i november 1861, Kold bad ham overtage ledelsen af denne friskole, hvor »ti vakre Børn« ventede på ham. Han var da kun 17½ år gammel, og det var ikke uden frygt, han startede i begyndelsen af januar 1862. I løn fik han 75 rdl. pr. halvår, og på skift fik han kost og logi hos elevernes forældre, et halvt år ad gangen. Nogle år skiftede han fra gård til gård, og hvert sted blev han modtaget med stor venlighed.

Men det var ikke tilfældet hos den øvrige del af befolkningen i sognet. Den unge friskolelærer blev modarbejdet af de lokale myndigheder og dem, der havde deres børn gående i almueskolen. De, hvis børn gik i friskolen, ville de øvrige beboere ikke have noget at

gøre med. Provsten og præsten, der første tilsyn, var negative, og Klaus Berntsen havde flertallet af beboerne som modstandere. Sådan gik der fire år, og det er beundringsværdigt, at han holdt ud.

Hvad der var med til at vende billedet var, at biskop Engelstoft meddelte, at han agtede at holde visitats i Højby. Klaus Berntsen og den kreds, der støttede skolen, valgte at lade børnene stille op i almueskolen for at se, om det stod så slemt til, som det forlød. Biskoppen var tilfreds, kun i grammatik og hovedregning manglede børnene i friskolen nogle kundskaber. Han trøstede Klaus Berntsen med, at han var en ung mand og let kunne indhente det manglende i disse fag. Han sluttede med at sige følgende, hvad der nok ikke er faldet i god jord hos præsten, degnen og medlemmer af skolekommissionen: »Jeg ønsker Guds Velsignelse over Dem og haaber, at De maa faa Glæde af det Arbejde, De saa smukt har begyndt.«

Hidtil havde kløften mellem de to skoler i Højby været stor, men nu begyndte billedet at vende sig. Modstanden var brudt; antallet

Klaus Berntsen, fotograferet som 25-årig, hvor han allerede i 7 år havde ledet friskolen i Højby og netop var blevet valgt til sognerådsformand.

af elever i friskolen voksede fra år til år, og der blev opført egen skole. Til formålet anvendte Klaus Berntsen sin arv og lånte resten. Han havde selv udarbejdet tegningen, og i juli 1869 stod skolen færdig. – Nu var der plads til mere udfoldelse: En gang om ugen blev der for unge piger og karle holdt aftenskole, hvor han holdt foredrag og læste op af danske og norske digterværker. De ældre samlede han til bibellæsning. Yderligere ledede han en sangforening.

Men der var også andet, Klaus Berntsen var begyndt at interessere sig for. Begge brødrene havde været indkaldt under krigen 1864, og i årene derefter dannedes der skytteforeninger. Det var også tilfældet i Højby, og han var med fra starten, først som delingsfører, og senere som kredsforstander. I 1867 deltog han i en stor amtsskyttefest ved Egeskov Slot, og her tog han for første gang ordet i en større forsamling. Han bevarede interessen for skyttebevægelsen, og 1910–22 var han formand for De danske Skytteforeninger.

Han var også begyndt at gå til politiske møder. Der havde været tale om ændringer af grundloven, der skulle skaffe godsejere og andre formuende mere indflydelse ved Landstingets sammensætning, og det var han modstander af. Han gik ind for et folkeligt selvstyre, og interessen skærpedes, da landkommunalloven af 1867 trådte i kraft, og der skulle vælges sogneråd. Da det var valgt i Højby, blev han opfordret til at blive sekretær, men han undskyldte sig med sin unge alder. Han fik det svar, at både præsten og degnen havde tilbudt sig, men dem ønskede man ikke! Hermed var der vist ham en tillidserklæring fra hele sognet. To år senere blev han selv indvalgt i sognerådet og valgt til formand. Mon ikke han som 25-årig har været landets yngste sognerådsformand? – Samme år blev han opfordret til at lade sig opstille for Venstre til Folketinget i Kerteminde-kredsen, men han blev ikke valgt. Heller ikke ved det efterfølgende valg i 1872.

Den ældste broder overtog fødegården, mens den næstældste broder købte en gård i Ryslinge sogn. Selv havde han fået tilbud om at blive forstander for Vejstrup Højskole, men han ville ikke forlade sin friskole i Højby, nu hvor den var så godt i gang.

Også i hans privatliv skete der noget betydningsfuldt. Som 15-årig havde han forelsket sig i Abelone, der var datter af en gårdejer i Lørup. Selv om hun kun var 12 år, holdt de sammen, og i 1869 giftede de sig og indrettede hjem i Højby. Året efter fødte hun en

datter, men der gik ikke lang tid, før det blev konstateret, at Abelone var uhelbredeligt syg. Kun 24 år gammel døde hun. Den lille Marie var faderens daglige trøst og glæde, men heller ikke hende fik han lov at beholde. Der udbrød mæslingeepidemi i Højby; skolen måtte lukke, mens han passede sin syge datter, men hun overlevede ikke.

Hvad der reddede ham over den meget triste situation, var hans engagement i den ydre verden. Der blev kaldt på ham fra mange sider, og samme år var han med til at stifte »Fyns Tidende«. De følgende 15 år var han formand for bestyrelsen.

Og så skal vi til Nordfyn! Her var boelsmand Hans Mathias Petersen, Carlshøj ved Brenderup, heldigere, end Klaus Berntsen havde været det ved folketingsvalget i 1872. Han var opstillet for Højre i Bogense-kredsen, og han havde – bortset fra to år – repræsenteret kredsen i Folketinget siden 1853. Ved valget fik han 593 stemmer, mens hans modkandidat, gårdejer Niels Antonsen, Skåstrup, fik 578 stemmer. Man troede, at valget var overstået, og at H.M.Petersen fortsat kunne tage sæde i Folketinget. Men sådan kom det ikke til at gå!

Det viste sig, at Antonsen ikke havde fået 578 stemmer, men kun 572, og forskellen var opstået i Skovby sogn, hvor der viste sig at være en forskel på 6 stemmer mellem valglisten og stemmelisten. Gode råd var dyre! Det gjaldt en plads i Folketinget!

Antonsen nedlagde straks protest mod valget af H.M.Petersen. I en sådan situation skulle Folketinget træffe afgørelsen, og efter at der var foretaget en større undersøgelse, blev valget forkastet. Og det på grund af sølle 6 stemmer, som taberen havde fået mindre end først beregnet! – Der skulle foretages nyt valg i Bogense-kredsen, og datoen blev berammet til den 20. maj 1873. I mellemtiden var der imidlertid sket det, at Antonsen var afgået ved døden.

En, Venstre havde i kikkerten, var den unge friskolelærer Klaus Berntsen i Højby, men han afslog opfordringen. Søndag den 18. maj skulle der afholdes prøvevalg og dermed opstilling på Vissenbjerg kro, og sagen havde vakt så megen opsigt, at det blev noget af et tilløbsstykke. Hele rejseladen var fyldt! Flere Venstre-kandidater var mødt op, deriblandt også Klaus Berntsen. To Venstre-folk havde meldt sig som kandidater i Bogense-kredsen, en gårdejer fra Ørritslev og en husmand fra Andebølle. Hen mod slutningen, hvor diskussionen kom til at dreje sig om skolepolitik, rejste Klaus Bernt-

sen sig og gav sin mening til kende. Hele stemningen ændredes, og de to Venstre-kandidater endte med at trække sig tilbage til fordel for Klaus Berntsen, der efter mange opfordringer indvilgede i at lade sig opstille.

Der var to dage, til valget skulle finde sted, og Klaus Berntsen fik travlt. En fik han til at køre til Højby for at hente hans stadsklæder, og en anden kørte ham gennem valgkredsen, hvor han fik hvervet mindst én stiller i hvert sogn.

Og så oprandt valgdagen! Det var koldt og regnfuldt, men ikke desto mindre mødte 2.000 mennesker op på Torvet i Bogense midt på formiddagen. De blev vidner til en så livlig debat, at valgmødet først kunne sluttes kl. 2 om eftermiddagen. Alle de spørgsmål, der blev rejst, var til Klaus Berntsen, men han havde svar på rede hånd, og til sidst var der en Højre-mand, der sagde: »Lad os nu holde op! For hvert Spørgsmaal, vi giver ham, faar han 50 Stemmer flere!« – Resultatet af afstemningen forelå midt på aftenen: Klaus Berntsen havde fået 783 stemmer, H.M.Petersen 563. Der var sket noget epokegørende: Efter at Højre en længere årrække havde repræsenteret Bogense-kredsen i Folketinget, havde Venstre erobret kredsen – og endda med et solidt flertal. Den rutinerede H.M.Petersen, der havde haft sin gang i Rigsdagen i nær 20 år, var blevet slået af den kun 29-årige Klaus Berntsen, og han kom til at repræsentere kredsen indtil 1884.

Der havde været kæmpet på begge fløje, og for at være på den sikre side, traf herredsfogeden sine foranstaltninger. Han sørgede for, at en politibetjent ledsagede Klaus Berntsen ud af byen den aften! Han blev kørt til Aarup, for at han kunne nå nattoget til København, så at han næste dag kunne aflevere sit valgbrev i Folketinget. Han blev oven i købet tungen på vægtskålen, idet Venstre nu havde ét medlem mere end Højre. Hvad der var sket dagen før i Bogense blev begyndelsen på en lang politisk karriere.

Der blev allerede udskrevet valg i oktober samme år, og her viste Klaus Berntsen sin styrke. Det var de ældre politikere, der var ordførere i Folketinget, og kun sjældent kom de unge politikere til orde. Indtog Klaus Berntsen de første år en beskeden plads i Folketinget, var han til gengæld særdeles aktiv ved politiske møder rundt omkring i landet, først og fremmest på Fyn.

Han deltog også ved dette valg i en række møder, blandt andet i Særslev, hvor der var samlet så mange mennesker, at krostuen ikke kunne rumme dem alle, og mødet måtte forlægges til krogården.

Klaus Berntsen, fotograferet, efter at han i 1873 var blevet valgt til at repræsentere Bogense-kredsen i Folketinget.

Mange tog ordet, bl.a. sognepræsten, pastor Hassager, der var Højremand. Hvad der lå ham på sinde, var dette: »Jeg føler det som en Samvittighedspligt at advare min Menighed mod at slutte sig til denne unge, farlige Mand. Hvis de Anskuelser, han her har gjort sig til Talsmand for, faar Flertal i vort Folk, da vil Samfundet ryste i sine Grundpiller!« – Klaus Berntsen imødegik præsten punkt for punkt og vandt forsamlingens tilslutning. Det var ikke præsten, men den unge Klaus Berntsen, man udbragte et leve for, da mødet var slut!

Klaus Berntsen fik ved valget 1029 stemmer, mens Højres kandidat måtte nøjes med 663. I den nye samling blev Klaus Berntsen valgt til Folketingets sekretær.

Han var en politisk begavelse og en fremragende agitator. Han deltog hjemme på Fyn i en lang række møder, blandt andet i et i Skalbjerg, der havde samlet 1600 mennesker. Og hans indsats gav resultat: Mens Fyn omkring 1870 i Folketinget var repræsenteret af 10 Højre-mænd og 4 Venstre-mænd, bestod den fynske repræsentation i 1876 af 12 Venstre-mænd og 2 Højre-mænd.

Omkring 1880 begyndte man at danne politiske foreninger, benævnt konservative klubber og demokratiske klubber. Sidstnævnte

var for Venstre-mændene, og en sådan dannedes der for Særslev og omliggende sogne, ligesom der dannedes en konservativ klub for Særslev og Bogense. I den demokratiske klub har Klaus Berntsen uden tvivl været aktiv, og det var her, han traf gårdejer Knud Jensen, Særslev, der var ivrig Venstre-mand og havde været en af initiativtagerne. Han havde været på Vester Skerninge Højskole, og i de følgende år dukkede hos ham af og til tanken op, om der kunne rejses en højskole i Særslev. Han forelagde sin idé for Klaus Berntsen, og han var straks med på tanken. Så interesseret var han, at han lovede at påtage sig ledelsen, hvis højskolen blev en realitet. Selv om han i så fald måtte sige farvel til sin friskole og sit sogneråd i Højby.

Knud Jensen fulgte ideen op, og der var mange på egnen, der havde offervilje i denne sag. Ideen tegnede til at blive en realitet. Mens det stod på, skete der noget betydningsfuldt i Klaus Berntsens privatliv. Han havde i 1880 meldt sig som deltager i et stort nordisk skolemøde i Stokholm. Blandt andet besøgte deltagerne Vissingø, hvor man så øens ejendommelige kirke. En af de danske deltagere gik op til orglet og spillede »Dejlig er Jorden«. Klaus Berntsen fandt, at den aldrig havde lydt så dejlig som denne søndag morgen, og han bøjede sit hoved og foldede sine hænder. Hvad han bad Gud om var at skænke ham et hjem og en god hustru. Da han løftede hovedet, stod over for ham en dejlig, ung kvinde, – og hun blev hans anden hustru! Anny hed hun og var datter af en københavnsk grosserer. Hun havde aftenen forud hørt ham tale ved et møde og var blevet fascineret af den unge politiker. På årsdagen for deres første møde blev de gift. Efter brylluppet rejste de til Højby, hvor et stort antal beboere var mødt op med musik og faner i spidsen og fulgte dem til deres hjem.

Klaus Berntsen havde imidlertid lovet at overtage ledelsen af en ny højskole i Særslev, og selv om det var tungt at tage afsked med Højby, holdt han sit ord. Friskolen havde efterhånden 80 elever, almueskolen 10. Hans gerning havde båret frugt!

Han leverede selv tegningen til skolen, og sidst på foråret 1882 stod bygningen klar. Murerarbejdet blev udført af murermesteren fra Hemmerslev for 950 kr., tømrerarbejdet af tømreren fra Veflinge for 1115 kr. Inklusive køb af grund kom det til at koste godt 11.000 kr. at opføre skolen, og beløbet blev tilvejebragt ved tegning af aktier af beboerne på egnen. Udover bolig til forstanderen var der skolestue og over denne sovesal med 11 senge, hver beregnet

til to personer. I kælderen var der køkken og spiserum for eleverne. I forhold til, hvad der senere blev ofret på højskoler, var dette yderst beskedent.

Indvielsen fandt sted den 2. maj, og mange havde indfundet sig for at overvære højtideligheden. Der skulle være højskole for piger om sommeren, for karle om vinteren, og der havde på det første hold meldt sig 8 piger. Den efterfølgende vinter meldte der sig 32 karle, den efterfølgende sommer 16 piger. Det følgende år var der 57 karle og 20 piger, og det var flere, end man havde regnet med. Der var med de mange karle for lidt plads på skolen, og der måtte skaffes logi til nogle af dem i nabolaget. I årene frem til 1890 var der i gennemsnit 32 karle om vinteren og knap 20 piger om sommeren.

Og så til hverdagen! Der undervistes 48 timer om ugen, og vigtige fag var bibel-, danmarks- og verdenshistorie, digtekunstens historie og oplæsning af værker, sproglære og læsning, regning og fysik, geografi og botanik, gymnastik, samt tegning og nivellering for karlene og håndgerning for pigerne.

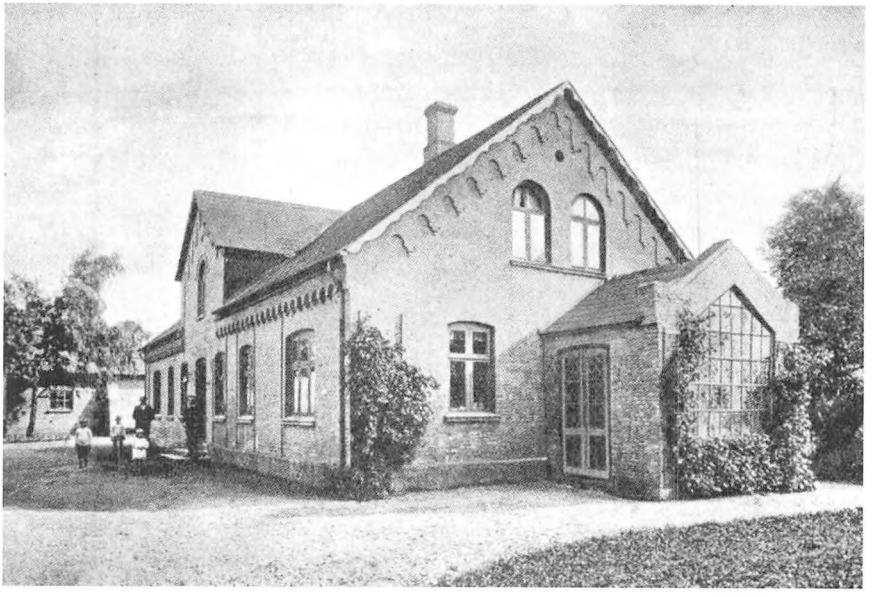

Særslev Højskole, som begyndte sin virksomhed i 1882. Klaus Berntsen, som var skolens første forstander, havde selv været med til at planlægge opbygningen og leverede selv tegningen til skolen.

Højskolens første hold i sommeren 1882 bestod af 8 piger. I forreste række sidder yderst til højre Klaus Berntsen og hans hustru, yderst til venstre Klaus Berntsens mor. Yderst til højre står skolens anden lærer.

Klaus Berntsen holdt selv foredrag for eleverne i de historiske og litterære fag, og yderligere underviste en seminarist, en landbrugskandidat og en lærerinde i Særslev, der underviste pigerne i gymnastik. Derudover holdt Klaus Berntsen på skolen offentlige foredrag, og der kom så mange tilhørere, at skolen ikke kunne rumme dem. Man manglede et større lokale, og Klaus Berntsen tog initiativ til opførelse af et forsamlingshus i Særslev. Det stod færdigt i 1883 og var det første på Nordfyn. 1884 opførtes forsamlingshus i Skamby, i 1889 i Søndersø. I det følgende årti fulgte Allesø, Lumby, Bårdesø, Nørreby, Veflinge, Hårslev, Egense, Ejlby, Roerslev, Otterup, Melby og Næsbyhoved Broby.

Udover at forsamlingshuset blev benyttet til gymnastik, blev der holdt offentlige møder. Klaus Berntsen holdt selv foredrag; yderligere fik han mange kendte foredragsholdere til Særslev, der med årene blev et åndeligt samlingssted på Nordfyn. Klaus Berntsen blev i dette arbejde støttet af en aktiv bestyrelse, i det væsentlige bestående af gårdejere og håndværkere fra Særslev og omegn. Formand

var den nævnte gårdejer Knud Jensen, Særslev. Alle var de dygtige folk, der interesserede sig for det samfund, de levede i, og for fleres vedkommende var grunden til deres åndelige interesse lagt under et tidligere højskoleophold. Mange af dem havde tillidshverv i hjemsognet og var aktive i den andelsbevægelse, der var ved at vinde frem. – At Klaus Berntsen – med en aktiv bestyrelse i ryggen – i 1880'erne har spillet en vigtig rolle for åndslivet på Nordfyn er en kendsgerning. Piger og karle fra Nordfyn kom på højskole, og den lokale befolkning blev vakt for åndelige interesser på det grundlag, som Grundtvig havde skabt.

Også på andre områder engagerede Klaus Berntsen sig i det nordfynske samfund. Den første fynske privatbane blev anlagt mellem Odense og Svendborg i 1876, og på Klaus Berntsens initiativ blev linieføringen lagt over Højby. Ved anlæg af Nordfynske Jernbane var han også aktiv. Der var tale om en østlig og en vestlig linieføring, og Klaus Berntsen måtte af naturlige årsager støtte den vestlige linie over Søndersø, Særslev og Hårslev, men selv om det blev den østlige over Otterup, Kappendrup og Uggerslev, der gik af med sejren, svigtede han ikke. Banen åbnedes i 1882 med proprietær Andersen, Rosendal i Beldringe, som formand, og efter hans død overtog Klaus Berntsen posten som formand for Nordfynske Jernbane.

Som helhed interesserede Klaus Berntsen sig for det fynske samfund, og det satte sig tydelige spor i årene, der fulgte. 1881-87 og 1898–1907 var han medlem af Odense Amtsraad, og som i Højby blev han i Særslev medlem af sognerådet, hvis formand han var 1886–1904. Han virkede for oprettelse af sognerådsforeninger, og 1892–1900 var han formand for Odense Amts Sogneraadsforeninger. Fra 1905 var han formand for de Samvirkende Danske Sogneraadsforeninger. Som nævnt var han i 1880 medstifter af Fyns Tidende og 1880–87 formand for bestyrelsen. 6 år havde han været formand for Højby sogneråd, og 18 år var han formand for Særslev sogneråd. Som årene gik, blev han mere og mere engageret på landspolitisk plan, men man må lade ham, at han aldrig svigtede sit fynske hjemland.

Lad følgende være bevis på hans engagement i sit hjemsogn: Kort tid før han kom til Særslev, havde man ladet opføre et fattighus, og kvartalsvis uddelte man naturalier til fattiglemmerne. Der var hverken fælles køkken eller husholdning, og følgen var, at mange af de mandlige beboere solgte deres naturalier for at få noget, der kunne

Klaus Berntsen var medlem af Særslev sogneråd og formand fra 1886 til 1904. Billedet er fra år 1900, og Klaus Berntsen sidder bag bordet i forreste række. Det vidner om stærk interesse for det nordfynske sogn, at han kunne være sognerådsformand i 18 år, samtidig med at han passede sit arbejde i Folketinget.

slukke tørsten. Klaus Berntsen samlede sognerådet og foreslog, at der skulle ansættes et ægtepar til at føre tilsyn med fattighuset og stå for husholdningen samt pleje af fattiglemmerne i tilfælde af sygdom. Han indstillede forslaget til amtsrådet, der gav sit samtykke, og der blev udstedt et cirkulære til samtlige sogneråd i amtet med anbefaling til at gøre lignende forsøg. – Det blev fulgt op af en ordning med, at fattiglemmerne for en reduceret løn kunne arbejde på sognets gårde, hvilket mindskede udgifterne til fattigvæsenet og med årene begrænsede antallet af fattiglemmer. – Det var hans første initiativ på kommunalt plan i Særslev, og mange fulgte. Ellers havde han ikke siddet som sognerådsformand i Særslev gennem 18 år.

I 1884 trak Klaus Berntsen sig tilbage fra rigsdagsarbejdet for at hellige sig højskolen. Der blev imidlertid ved politiske møder, som han deltog i, lagt stærkt pres på ham, og ved valget i 1886 indvilgede han i at lade sig opstille i Assens-kredsen. Forinden havde han dog sikret sig, at højskolens bestyrelse var indforstået. Han blev valgt og repræsenterede – med stadigt stigende antal stemmer – denne

kreds, indtil han trak sig tilbage i 1926. – Hvad han ikke havde kunnet undgå at bemærke under valgkampen var, at Assens Avis overhovedet ikke havde omtalt de taler, han havde holdt. Det havde den forklaring, at det var en Højre-avis, og flere gange havde det ved vælgermøder lydt til ham: Skaf os en Venstre-avis! For at veje op på tingene oprettede han året efter Assens Amtsavis, som var en Venstre-avis, og som han var ejer af indtil 1912.

I Bogense-kredsen havde man været ked af at sige farvel til Klaus Berntsen, der gennem 11 år havde oparbejdet kredsen til en af de mest sikre Venstre-kredse i Odense Amt, men det var en trøst, at han fortsat bevarede kontakten til sin gamle kreds. Han glemte aldrig, at det var her, der blev banet vej for ham til Rigsdagen.

Rigsdagsarbejdet lagde så stærkt beslag på hans kræfter, at han så sig nødsaget til at opgive højskolegerningen. Medvirkende til denne beslutning var også, at hans hustru i 1888 blev alvorligt syg og til stadighed måtte være under lægetilsyn. Hun havde ivrigt taget del i højskolens arbejde og undervist de kvindelige elever i gymnastik og håndgerning, de mandlige elever i sprog.

Han havde gennem årene skaffet mange dygtige talere til egnen, og der havde været stor opbakning. Hvem der end havde stået på talerstolen, så sagde de hjemme i Særslev: »Klaus er li'godt den bedste.« Højskolens venner ville nødigt give slip på ham, og for at få ham til at fortsætte fremsendte de en opfordring, underskrevet af 200 mænd på egnen. Men beslutningen var taget, og i 1889 trak han sig tilbage som højskoleforstander. Han efterfulgtes et par år senere af Rasmus Nielsen, om hvis indsats man også kan læse her (si. 115 ff).

Klaus Berntsen havde siden 1883 været medlem af Tilsynsraadet for Landbygningers Brandforsikring, og efter at have opgivet højskolen, blev han kontorchef i Østifternes Brandforsikring i København. Selv om han fik lejlighed i Livjægergade på Østerbro i København, bevarede han sin bolig i Særslev, og her opholdt han sig periodevis. Han var kommet til at holde af egnen og dens beboere, og han svigtede dem ikke. Som nævnt var han formand for Særslev sogneråd frem til 1904, og det vidner om dybt engagement, at han samtidig kunne være folketingsmand, passe sit arbejde som kontorchef i København, være formand for et sogneråd på Nordfyn og sidde i Odense Amtsraad. Yderligere var han i bestyrelsen for Ravnholtkassen samt medstifter af Fyns kommunale Telefonselskab og senere en periode medlem af direktionen. Så mange hverv stiller krav om flid, energi og udholdenhed.

Klaus Berntsen var, da han vemodigt sagde højskolen farvel, 45 år og havde endnu et langt politisk liv foran sig. Han var medlem af en lang række udvalg og kommissioner, og tit var han sit partis ordfører. Efter en periode at have været Folketingets 2. viceformand, blev han i 1908 1. viceformand, og denne post bevarede han, indtil han trak sig tilbage i 1926.

Gentagne gange var han minister. Da Neergaard i 1908 dannede regering, blev han indenrigsminister, hvilket var en nærliggende post efter 24 år som sognerådsformand og 17 år som medlem af Odense Amtsraad. Regeringen fik imidlertid kun kort levetid. Kongen, som Klaus Berntsen havde truffet som kronprins på Odense Slot i 1881 og fået et nært og fortroligt forhold til, havde gerne set, at han havde påtaget sig at danne regering, men det sagde han nej til, eftersom Venstre var splittet i flere grupper.

I 1909 gentog kongen sin opfordring, men med samme resultat. Venstre udgjorde fortsat ikke et samlet parti, og der var kommet to nye partier til: Det radikale Venstre og Socialdemokratiet. I den nye regering, der dannedes, overtog han atter posten som indenrigsminister.

Efter valget i maj 1910 kaldte kongen atter Klaus Berntsen til sig. Han havde nu været indenrigsminister to gange, og hertil havde kongen at bemærke: »Der har ikke været saa meget som et Fnug at sætte paa Deres Virksomhed.« – Som det er fremgået, havde Frederik VIII ret stor politisk indflydelse, og han så gerne Klaus Berntsen som leder af regeringen.

Han anbefalede kongen at lade Zahle fortsætte et par måneder endnu, og da kongen en måned senere gentog sin opfordring, sagde han efter to dages betænkningstid ja. Det var normalt, at regeringens leder samtidig havde en ministerpost, og kongen anmodede ham indtrængende om at overtage posten som forsvarsminister, hvilket han også gjorde.

Klaus Berntsen fik de 9 ministerposter besat, og han overtog som konseilspræsident regeringen den 5. juli 1910. Hvad der lå ham på sinde var at få skabt balance mellem statens indtægter og udgifter, hvad det havde knebet med de senere år, og yderligere var han fortaler for en ændring af grundloven. Det gjaldt kvinders valgret og nedsættelse af valgretsalderen til Folketinget til 25 år. Selv om hans regering måtte trække sig tilbage efter valget i maj 1913, hvor Venstre tabte 12 mandater, forblev han som formand for grundlovsudvalget, og det var ham, der fremlagde den reviderede grundlov,

Klaus Berntsen fotograferet, efter at han som konseilspræsident havde overtaget regeringen i 1910. Han havde tidligere været indenrigsminister, og det var kongen, der opfordrede ham til at overtage regeringen. Ialt sad han i Folketinget i 51 år.

som kongen underskrev den 5. juli 1915. Det var med rette, Klaus Berntsen blev kaldt »den nye grundlovs fader«.

1920–22 var han atter forsvarsminister og med til at forberede genforeningen, og han fortsatte som minister uden portefeuille 1922–24. – Året før han trak sig tilbage som aktiv politiker i 1926, var han blevet fejret ved en fest i Rigsdagen i anledning af, at han som den første havde siddet 50 år i Folketinget. Det var noget enestående i dansk politisk historie, og han blev hyldet af alle partier. Hvad der blev fremhævet var, at han som politiker altid havde været jordbunden. Han havde været moderat og altid holdt sig fra yderliggående standpunkter. Han havde været velargumenterende og respekteret overalt. Og så havde han altid haft sit fynske lune i behold.

Det var også tilfældet på Nordfyn, hvor han nød stor popularitet.

Efter at han var blevet valgt i Bogense-kredsen, var han samme år taler ved grundlovsfesten i Fredskoven, og det samlede 4.000 mennesker. Senere stod han flere gange på talerstolen i Fredskoven, og det var ikke usædvanligt, at der kom et par tusinde mennesker for at høre ham.

I 1923 var der i Bogense fest i anledning af 50-året for hans valg til Folketinget. Hovedtaleren var hans efterfølger på Særslev Højskole, Rasmus Nielsen, og efter sammenkomsten var der festmiddag på hotellet, hvor Klaus Berntsen var genstand for stor hyldest. Der har nok været mange fra Særslev til stede, og mon ikke de har tænkt: Ham har vi haft som højskoleforstander og sognerådsformand! Han havde været talsmand for det livsbekræftende og nationalt følelsesbetonede, der prægede højskolebevægelsen, og det havde sat sine spor i Særslev.

I Særslev rejstes der i 1931 et mindesmærke for ham, og det placeredes naturligt ved højskolen. I 1915 var der rejst en mindesten for ham ved hans fødested i Eskilstrup, og i 1938 rejstes der en statue af ham på Torvet i Assens.

Særslev Højskole blev i 1938 omdannet til efterskole, og den er i dag kendt som Nordfyns Ungdomsskole. Den oprindelige bygning er bevaret, og her rejstes i 1931 et mindesmærke for højskolens første forstander.

Sin kone mistede Klaus Berntsen i 1902. De havde fået 5 børn, hvoraf de fik lov til at beholde de 4, 2 drenge og 2 piger. Den ældste af drengene, Aage Berntsen, blev læge og kendt som forfatter til en række digtsamlinger. Blandt andet skrev han »Fynsk Foraar«, som Carl Nielsen satte musik til.

Trods sin høje alder tog Klaus Berntsen fortsat på foredragsrejser. Han havde altid gjort sig godt på en talerstol, og han var aktiv til det sidste. Han døde den 27. marts 1927, 82 år gammel. Han bisattes fra Marmorkirken i København og begravedes på Højby kirkegård.

Klaus Berntsens jordefærd i Højby i 1927. Politikere fra hele landet fulgte ham til graven, men i det store ligfølge har der også været mange fra de to fynske sogne, som han viede en stor del af sine kræfter, Højby og Særslev.

Folkemindesamleren Christine Reimer (1858–1943)

Det vakte opsigt, da Christine Reimer – skolelærerdatteren fra Hårslev – i 1910 udgav første bind af *»Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde«*, endda for egen regning. Prisen var 1,50 kr.

Hendes skildring af bondebefolkningens liv og færden i hendes hjemstavn, af forskellen på den gamle og den nye bondekultur, fik overalt en positiv modtagelse, og man imødeså en fortsættelse. Eksempelvis stod der i januar 1911 følgende i »Folkelæsning«: »Naar man har læst I Bind, længes man efter de følgende, saa interessant og levende fortæller Forfatterinden. Hun afsløre i sin nye Bog sin Kærlighed til Hjemmene og kan ved sit nye Værk fra den gode, gamle Tid give vor rastløse Tidsalder meget, som den trænger saa haardt til at bevare.«

Og Christine Reimer lod ikke vente på sig. Frem til 1919 fulgte yderligere 4 bind, og samlet er det er værk på 850 sider. En stor indsats lå der bag, og anmelderne forstod at værdsætte den. Jyllands store folkemindesamlere var H.F.Feilberg og Evald Tang Kristensen, og »Kristeligt Dagblad« kunne i 1912 fortælle sine læsere, at Fyn nu havde fået en folkemindesamler, der kunne måle sig med de jyske – både når det gjaldt indsamling af folkeminder og formidling af dem. Det kunne hun til gengæld ikke på et andet område: Hendes to jyske forgængere var henholdsvis præst og skolelærer, og hun var uden egentlig uddannelse. Men hun var ihærdig og myreflittig!

Året efter skrev dagbladet »København«: »Det er næsten ufatteligt, hvordan et enkelt Menneskes Tid og Kræfter har kunnet forslaa til Indsamlingen af alt det... Det er hele Bondens daglige Liv, der her passerer Revy, fra Vuggen til Graven, ved Vinter og Sommer, intet er forbigaaet, intet glemt. Bogen har – naar det gælder Bønders Liv og Færd – ikke noget Sidestykke i vor Litteratur.«

Eftertidens forskere, knyttet til Dansk Folkemindesamling, har også fremhævet Christine Reimers indsats. I »Fynsk Hjemstavn« skrev således August F.Schmidt i 1930: »Ingen har samlet saa mange Folkeminder paa Fyn som Christine Reimer. »Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde« er ikke alene den største Fremstilling, der findes af en dansk Egns gamle Bondekultur, men tillige skrevet ud fra en dyb

Forstaaelse af det Tidsrum, Arbejdet omhandler.« – Hans efterfølger, Hans Ellekilde, sluttede sin artikel om Christine Reimer i »Danske Folkemaal« i 1945 således: »Der er god Grund til at bringe Frk. Reimer dansk Folkelivs- og Folkemaalsforsknings Hyldest og Tak, fordi hun af al sin Evne har lagt saa stor Vægt paa det absolut sandfærdige og nøjagtige i Folkelivsskildringen.« Værket betegner han som »et uvurderligt Kildeskrift til Udforskningen af fynsk Bondekultur«.

Og hvem var så Christine Reimer?

Hun kom til verden den 15. april 1858 i Hårslev skole og fik i dåben navnene Signe Christine Antoinette Manna Reimer. Faderen, Hans Berthel Reimer, var købmandssøn fra Nysted på Lolland og uddannet til lærer på seminariet Bernstorffsminde ved Brahetrolleborg. Efter en kortere tid at have været huslærer på Gyldensteen ansattes han i 1823 som skolelærer og kirkesanger i Hårslev, hvortil han kaldedes af grevinde Gyldensteen, eftersom lensgrevskabet ejede kirken og havde kaldsretten til embedet.

Året efter giftede han sig med Christine Margrethe Lund, der var datter af en forpagter under Aalholm på Lolland. Der var i ægteskabet tre sønner, hvoraf den ældste døde som barn. Moderen døde i 1851.

Hans Berthel Reimer, lærer ved Hårslev skole 1823–72. Efter at han havde mistet sin første kone, blev han gift med en gårdmandsdatter fra Hårslev, og de fik i 1858 datteren Christine.

En af førstelærerens tidligere elever, Kirsten Poulsdatter, der var datter af en af Hårslevs to selvejerbønder, blev husbestyrerinde for ham, og hende giftede han sig med et par år senere. Eneste barn i dette ægteskab var datteren *Christine*.

Man lærte godt hos gamle Reimer, hed det, og han var afholdt i sognet. Den lille Christine, hvis mor som nævnt var en af byens egne, færdedes i byens gårde og huse, og hun blev snart alles kæledægge.

I det noget afsidesliggende Hårslev var det svært at få en uddannelse, der rakte ud over den grundliggende undervisning i folkeskolen. Efter nogle år at være blevet undervist hjemme i Hårslev, blev hun sendt til halvbroderen Alexander i Viborg, hvor hun 5 år gik i Wissings Pigeinstitut. I 1872 døde faderen, efter nær 50 års lærergerning i Hårslev, og Christine kom – efter at være blevet konfirmeret – tilbage til Viborg, hvor hun et år arbejdede på broderens kontor. Han var byens kæmner og branddirektør, og gennem ham fik hun kendskab til praktisk kontorarbejde og regnskabsføring, hvilket senere kom hende til gavn.

Moderen, der efter at være blevet alene havde ladet opføre et nyt hus i Hårslev, overtalte sin datter til at opgive arbejdet på kontoret og gå den huslige vej, og fra november 1873 til maj 1875 lærte hun husholdning hos præstegårdsforpagteren i Oure på Sydfyn. I 1877 gennemgik hun i København en operation, der havde til følge, at hun i halvandet år måtte gå med armen i bind uden at måtte bestille noget. Ved at overholde det fik hun bugt med sygdommen og havde ikke senere mén af det.

Fra 1880 til 1883 var hun i huset hos sin halvbroder Anton, der var præst i Munkebjergby ved Sorø, og hun gik hans hustru til hånde og underviste deres tre børn. Derefter gik turen til Herning, hvor hun underviste herredsfogedens børn, og da hans hustru blev syg, overtog hun tillige hele den store husholdning. I somrene 1886, 1887 og 1888 bistod hun ejeren af et velrennomeret pensionat i Hornbæk; i sommeren 1890 bestyrede hun selvstændigt et pensionat i Ellekilde ved Helsingør, og 1891–97 drev hun sit eget pensionat i Hellebæk. Af helbredsmæssige grunde havde hun ikke de fornødne kræfter og afstod pensionatet, hvorefter hun tog fast ophold hos moderen. Hendes to halvbrødre døde i 1897 og 1898.

Som man vil have bemærket, drev hun ikke pensionat i sommeren 1889. Her opholdt hun sig hos moderen, og det var også tilfældet de efterfølgende vintre, idet det var sommerpensionater, hun

drev på Nordsjælland. Under disse ophold i Hårslev og senere i Ny Vestergade i Odense, hvortil hun og moderen flyttede i 1893, fordrev hun en del af tiden med at skrive, og det var i disse år, hendes interesse for folkeminder opstod.

Hendes allerførste artikel kom i »Middelfart Avis« i 1889 og var en beskrivelse af en udflugt, som medlemmer af nogle nordfynske foreninger havde foretaget med en damper fra Bogense til Horsens. I »Dagens Nyheder« skrev hun om Lundeborg, i »Nationaltidende« om Sjællands nordlige strande, i »Berlingske Tidende« om den nøjsomhed og flid, som hjemegnens bønder lagde for dagen, i »Fyns Tidende« om Nordsjælland, i »Fyens Stiftstidende« om Hornbæk. I en række andre artikler skrev hun om årets højtider og årets mærkedage.

I tiden, der fulgte, var hun overordentlig flittig ved skrivebordet. I mange år skrev hun omkring 150 artikler om året, og hun fik dem offentliggjort i dagblade, tidsskrifter, årbøger og almanakker, hvilket medførte en omfattende brevveksling med redaktioner og læsere. To områder, hvis sag hun talte varmt, var dyrebeskyttelse og silkeavlens fremme.

Ungdomsbillede af Christine Reimer, sandsynligvis fra de år, hvor hun drev sommerpensionat på Nordsjælland.

Christine Reimer fotograferet sammen med moderen foran det hus, som hun havde ladet opføre i Hårslev, efter at hun i 1872 havde mistet sin mand. Senere flyttede de til Odense, men var fortsat nært knyttet til Hårslev.

Det var på den baggrund, hun opgav at drive pensionat og besluttede at leve af sin pen. Hun var en hyppig gæst på arkiv og biblioteker i Odense, og hun lagde overordentlig stor flid for dagen. Sammenlagt blev det til over 4.000 artikler.

Når hun sad og skrev, kom minderne frem fra den landsby, hvor hun havde tilbragt sin barndom og en del af sin ungdom, og tit var det det nordfynske bondeliv, hun beskrev. Hun kendte gårdene og deres indretning; hun kendte dem, der boede der, og hun havde set, hvordan de bar sig ad, som hun skriver et sted. Hun kunne høre dem snakke, og deres ordvalg kom til at danne grundlag for en stor samling af fynske ord og vendinger, som hun lod tilgå Udvalg for Dansk Folkemaal. Ialt indsamlede hun ca. 5.000 dialektord, i det væsentlige fra Skovby herred, og samlingen fandt anvendelse, da den store ømålsordbog senere udarbejdedes. I sit hovedværk lod hun en række fynske ord og vendinger indgå på en naturlig måde:

En fynbo kan være *fortreen* (stivsindet) og *vov* (syg). Han har nok at *lempe* (ordne), og tit må noget vente *et korn* (et øjeblik). Skal han give udtryk for overraskelse eller forbavselse, siger han »*Higianedov!*« – Yderligere indsamlede hun ordsprog, hvoraf 400 tilgik Dansk Folkemindesamling.

Hvad der blev startskuddet til indsamling af det omfattende materiale, der lå til grund for Christine Reimers hovedværk, var den store Landmandsforsamling, der holdtes i Odense år 1900. Et af formålene var at skildre det århundrede, der var afsluttet, og hvad der især imponerede hende var en landbohistorisk udstilling i kasernens ridehus. Det var efter at have set den hun skrev: »Da opstod kraftigt i mig den Tanke at give et Tilbageblik paa den forladte Tid og skildre den svundne og svindende Tid.«

De følgende år var hun optaget af at indsamle folkeminder fra sin nordfynske hjemegn, og hun satte sig som mål at beskrive de værdier, som den slægt, hun havde lært at kende i sine unge år, sad inde med: flid og nøjsomhed, udholdenhed og pligtfølelse. Ikke mindst den gamle bondekone havde hendes sympati: »Den gamle, brave, hjertelige Gaardmandskone, der passede Gryder og satte sin

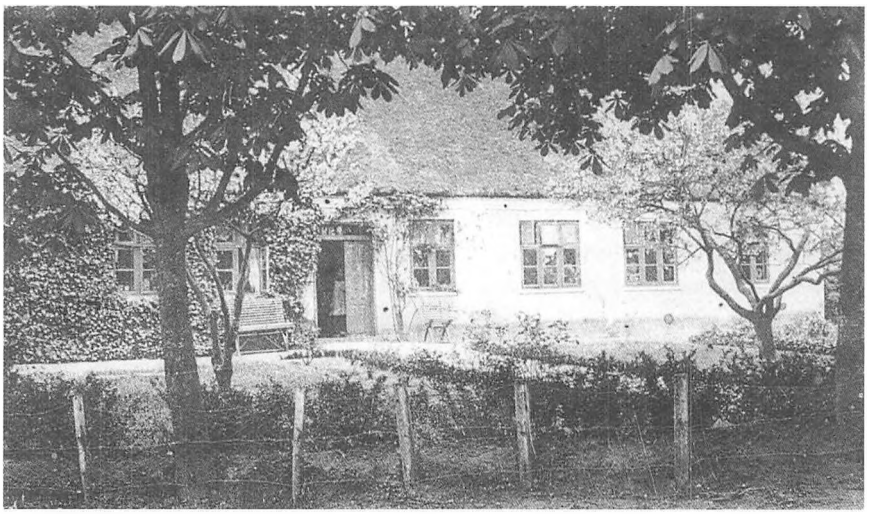

Postkort af Hårslev skole, som Christine Reimer i 1908 fik som julehilsen fra faderens afløser, førstelærer Matthiesen. Han kunne fortælle, at en ny skole netop havde afløst hendes gamle barndomshjem, og at hun var velkommen til at komme at se den nye skole, når det blev sommer.

Christine Reimer efterkom gerne opfordringen til at komme og se den nye skole i Hårslev. Billedet stammer fra det såkaldte Mindeblad fra 1917 med billede af de enkelte sognes kirker og præster, skoler og lærere.

solide Mad frem for sin samlede Husstand ved Fællesmaaltiderne og med et mildt Sind tænkte godgørende paa en fattig Nabokone.«

Hendes følelse for og forståelse af den gamle bondekultur var dyb og ægte, og hun blev den første, der skildrede en enkelt fynsk egn på grundlag af folkeminder og traditioner. Hun fandt, at noget ville gå tabt med den gamle generation, og hun satte sig som mål at redde så meget som muligt og give det videre til kommende generationer.

Hun var opvokset blandt nordfynske bønder, havde haft sin gang hos dem og fulgt dem til hverdag og fest. Fra barnsben havde hun været fortrolig med levemåden hos egnens bønder, og hun havde et godt kendskab til egnens sæd og skik. Det fik hende til at kaste sig over folkeminder, der er betegnelsen for, hvad folk kan huske, hvad der er overleveret i almuen, og det gælder alt fra tro og skikke til indretning og påklædning. Man havde lært at se værdien i at samle, bearbejde og formidle dette stof, og det var det, der lå bag oprettelsen af Dansk Folkemindesamling på Det kongelige Bibliotek i 1904.

Det skal til Christine Reimers ros siges, at hun var objektiv i sin fremstilling. Hun fremhævede de positive sider ved landsbyens folk, men hun lukkede ikke øjnene for, at de var overtroiske og på mange områder uoplyste, og hun veg ikke tilbage for at moralisere. Hun fandt, at hendes egen tid havde sine mangler, og hendes forfattervirksomhed havde en opdragende virksomhed ved, at hun beskrev de livsværdier, som var ved at gå tabt. Efterslægten gav hun dette råd: »Høst ind! Bind i Neg og saml i Traver, Alt hvad bjerges kan! Fred om Minderne hver paa sin Kant og efter hver Enkelts Interesse! Lad intet gaa tabt paa noget Omraade! Forvar Minderne!« – Og det var, hvad Christine Reimer gjorde ved at udgive to bøger: »Hjemmets Bog« i 1908 og »Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde« i 5 bind 1910–19.

»*Hjemmets Bog*« inddelte hun i 4 afsnit (Tyendeforhold. Hjemmets Anlæg og Overledelse. Den administrative Huslighed og praktiske Styrelse. Hjemmets Inventar og det praktiske Arbejdes Udførelse.), og hun beskrev de erfaringer, hun selv havde gjort, da hun havde haft sin gang i Hårslevs stuehuse, da hun selv senere kom i huset, og da hun en årrække drev pensionat. Allerede året efter, at bogen var udkommet, blev den oversat til svensk og udgivet på et svensk forlag (»Hemmets Bok«).

Christine Reimer, fotograferet i 1909, hvor hun havde udsendt sin første bog og var ved at tilrettelægge første bind af sit livsværk »Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde«, som udkom i 5 bind 1910–19.

Tilsvarende skal anføres, hvad frugten af hendes indsamling af folkeminder, *»Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde«*, rummer, idet det viser, hvor omfattende hendes indsamling af fokeminder var:

Første bind bærer overskriften »By og Bolig. Folkets Arbejdsliv og Husliv«, og her beskrives i væsentlige afsnit boligen og det daglige levesæt, nøjsomhed og husflid, tjenestefolk og husfolk, håndværksfolk og handelsfolk samt andre, der ydede hjælp som f.eks. ved at hjælpe børn til verden eller afhente post i Odense. Hun skildrer bøndernes hverdagsliv, deres sammenkomster og gilder, og hun følger dem fra vuggen til graven i afsnit om spædbarnet, skoletid og konfirmation, gift og hjemfaren, religiøsitet, sygdom, død og begravelse.

Andet bind bringer stof om klædedragt, husgeråd og redskaber, vask og rengøring, mad og drikke, mejeri, stald og sti, vang og vænge. – I afsnittet om mad og drikke møder vi fynske specialiteter som prossekage og rygeost, most og mjød og ikke mindst det hjemmebryggede øl. Der brygges og bages, der slagtes og støbes lys, der plukkes humle, og der hegles hør. Man var selvforsynende på de fynske gårde. Det hørte med til årstidens, månedens og ugens rytme, at der blev slagtet og bagt, og det er ikke så lidt hjemmebrygget øl, de gamle fynboer har skyllet i sig året rundt. Her er det dagliglivet i de gamle gårde i Hårslev, hun skildrer.

Før vi fortsætter med de resterende bind, gives et par prøver på Christine Reimers fortællekunst, hentet fra de to første bind. Andet end stikprøver kan det ikke blive til:

Vi begynder i boligen: »Den øverste Stue – Stor- eller Stadsstuen – var, for ikke at sige er – Samlingsstedet for det solidere Bohave, de fyldte Kister og Skabe, som indeholder Husets betydelige Bohave, de fyldte Kister og Skabe, som indeholder Husets betydelige Velstand af Seng- og Gangklæder, og som forevises alle besøgende. Og saa er der en Seng med Opstabling af nye, ubrugte Dyner i saa mange Lag, at om der var en Ært paa Bunden, saa maatte Alverdens Prinsesser tilsammen her give tabt overfor en Prøve paa deres Følsomhed. Dernæst det nye Seletøj til Stads, og Dragkisten, besat med Husets Postelin, der brugtes ved højtidelige Lejligheder... Gaar man til den daglige Beboelse, kom man i sin Tid først ind i den forreste Stue med Gaasebænken, Kandeskabet og Langbordet, der i Sommerhalvaaret brugtes til Spisebord, hvorfor hver Person her havde Skerem i Vinduet eller paa Væggen bag deres Plads. Endvidere den aabne Skorsten, hvor Gryden hang over et aabent lille

Tørvebaal paa en bevægelig Jernkrog, der var til at dreje, og hvor Jydepotten stod paa Trefod over Gløderne... Under Kakkelovnen i Sengekammeret laa en Bunke Kampesten, som kunde varmes og glødes til forskelligt Brug, saasom til Optøning af tilfrosne Vinduesruder. Henad Aften anbragtes de, saa de kunde gennemvarmes, og ved Sengetid tog hver Person sin Lunkesten, indsvøbt i en Hosesok, med sig i Seng. Enkelte Gamle trøstede sig dog ogsaa om Dagen med en varm Sten. De tog da en saadan paa Skødet til at varme Hænderne paa ... Om Vinteren gik man til Sengs Kl. 9 og stod op Kl. 5. Om Sommeren laa Folk tidt i Sengen og saa Solen gaa ned, men de var rigtignok ogsaa oppe tilligemed den, Kl. 3. Alkoverne var saa korte, at man vanskelig kan tænke sig Voksne bruge dem, og dette forklares da ogsaa kun ved det høje Hovedgærde, der bevirkede, at Folk halvt sad op i Stedet for at ligge ned. To Alkover stod paa Række med Hovedgærderne imod hinanden. Børnenes Senge – var der flere Børn, laa de Store i Slagbænken – var anbragte som smaa Køjer over Benenderne, og her, hvor Alkoverne mødtes midtvejs, var indrettet et lille Skab øverst oppe under Loftet med en Luge udvendig. Det var Gemmestedet for Penge og »Dukkementer«, og Nøglen dertil havde kun den, der var Mand i Gaarden.«

Dagen begyndte solidt: »Davren var usødet Øllebrød – det var en hel Højtid at faa sødt i som Sirup eller Honning – derefter en Pande stegt Flæsk – et lille Stykke Flæsk til en stor Rundtenom Brød. Senere, vel omtrent i Firsaarene, kom derefter en Spølskum Kaffe med en lille Gnalling brunt Sukker til, som de tog i Munden, og blev Stykket ikke opbrugt til Kaffen, kunde de godt lægge Resten tilbage paa Sukkerkoppet.«

Og så var der årets festlige begivenheder at se hen til: »Blandt de selskabelige Sammenkomster var der et Par Fællesgilder, blandt andet Humlegildet efter Humleplukningen og Slaagildet, naar Høhøsten var til Ende. Ved disse Lejligheder samledes baade Gamle og Unge, og i Reglen endte disse Gilder med en Svingom, hvori alle tog Del. – Dernæst Bymændenes Gilder: Tjæregildet, Tyregildet, Ornegildet og Volmesgildet. Alt dette gik paa Omgang i Bylaget for et Aar ad Gangen, og paa Skiftedagen, naar en af disse Pligter skulde gaa til den Næste, afholdtes Sammenkomsten. Skiftevis tog man en Tønde Tjære eller to hjem ad Gangen og delte den med Nabolagets Folk. Og man skiftedes til at holde Tyr og Orne, henholdsvis et Aar paa hvert Sted. Tredie Juledag bragte Mændene Havre eller Hartkorn til Ornens Værtssted, og saa fulgte Ornegildet... Ganske

uddøde er Ungdomsgilderne, der afholdtes hver fjortende Dag skiftevis i hver Gaard, som da gratis opvartede med Øl og Kaffe. Pigerne havde ingen Udgift, men Karlene gav hver seks Skilling til Musikanteren. Her var Alle lige, baade Sønner og Døtre saavelsom Tyendet.«

Og det kneb ikke med at få tiden til at gå: »Strømperne strikkede Kvinderne baade til sig selv og Mændene. De bandt Hose paa Haandelaget i Mørkningsstunden, om Sommeren tillige paa Vejen til og fra Markarbejde og Malkning, tilmed med Malkebøtten paa Hovedet. Bindehosen udfyldte ethvert ledigt Øjeblik, aldrig maatte den optage deres egentlige Arbejdstid.«

Og folk var alt andet end kedelige: »Humør var der ingen Mangel paa i Landsbyerne i de gamle kummerlige Tider. Folk sang altid til deres Arbejde, og til at kvæde en hjemmelavet Vise havde alle, Gamle og Unge, altid Vejr nok i Lungerne. De var altid fulde af Gavtyvestreger, og al Spøg blev optaget i stor Godmodighed, thi Spøgfugle var de Alle. I den Retning havde de altid Dampen oppe.«

Skulle man få lyst til at læse mere, kan »Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde« uden tvivl lånes på biblioteket. – Men der er flere bind endnu:

Tredje bind beskriver årets fester og fornøjelser. Vi er med ved familiens fester livet igennem, fra barsel og bryllup til livets afslutning, hvor det var en selvfølge, at hele byen fulgte. Ved livets store højtider blev der festet flere dage, idet der foruden selve festen også var anden- og tredjedagsgilde. – Årets højtider og mærkedage blev markeret og festligholdt: Nytår, fastelavn, påske og pinse, Skt. Hans, Mikkelsdag og Mortensdag samt jul. Derudover var der fornøjelser nok at tage del i: Til styrkelse for landsbyfællesskabet blev der givet igang og afgang, og der blev holdt oldermandsgilde. Kortspil og dans blev de lange vinteraftener fordrevet med, og på andre årstider gik turen til marked i den nærmeste købstad. Også bondens arbejde var knyttet til årstiderne, fra der blev sået og hakket roer, til der blev høstet og samlet aks; siden blev jorden pløjet, og i den mørke vintertid blev der tærsket. – Ikke mindst var beboerne på Nordfyn kendt for deres store husflid, og de mange produkter blev afsat på markederne, først og fremmest i Odense.

Fjerde bind behandler folketro og folkemål. Vi tages med til sortekunstens rige, hvor vi bl.a. møder spøgelser, genfærd, kirkelam, hekse, kloge mænd og koner og lytter til de mange fingerpeg, folketroen gav. Der blev taget varsler af vejr og vind året rundt, og det,

der ikke gik rigtigt til, skulle have en forklaring. Der var mange kloge mænd og koner, og dem lyttede man til. Og så skulle man passe gevaldigt på: Kom en pige fløde i sin kaffe før sukker, blev hun aldrig gift! Til fulde får vi understreget, at folketroen havde et stærkt tag i datidens landbefolkning. – Der blev skrevet viser, vers og rim, hvilket der bliver givet prøver på; der blev skrevet gække- og bindebreve, og mundheld og talemåder blev ikke glemt. Hvad man også holdt fast ved var det fynske sprog med dets mange særlige ord og vendinger, og selv om Christine Reimer var flyttet til Odense, hvor sproget var »finere« end på landet, fortsatte hun med optegnelser af fynske ord og vendinger. Her er det som helhed det fynske islæt, hun beskæftiger sig med, og dette bind er ikke så egnsbestemt som de forudgående.

I *femte bind* er Christine Reimer atter på sin hjemegn med topografisk og lokalhistorisk stof. Hun behandler nordfynske herregårde og kirker, stednavne og stedsagn, oldtidsfund, helligkilder og bystævner; vi er med på nordfynske kroer, og vi følger udviklingen i samfærdselsmidler fra diligence og dagvogn til anlæg af jernbane. Af kendte fynboer skriver hun om sprogforskeren Rasmus Rask, hvis slægt stammede fra Hårslev sogn, og historiegranskeren Vedel Simonsen, der boede på sin fødegård Elvedgård og her drev sine omfattende historiske studier. Hun havde nær tilknytning til familien Balslev i Hårslev præstegård, som hun i et særskilt afsnit beretter om, og hun slutter af med at fortælle minder fra Hårslev skole, hvor faderen som nævnt var lærer gennem nær 50 år, og hvor hun var født og opvokset og boede indtil faderens død i 1872.

Optegnelser om Hårslev, bl.a. om to større brande i 1833 og 1908, hvor også skole- og degnebolig gik op i luer, blev af Christine Reimer afleveret til Landsarkivet i 1908, hvor en ny lærerbolig var under opførelse, og hun slutter disse optegnelser med følgende, som viser hele hendes indstilling: »Ved at fremkomme med ovenstaaende for Nutiden ukendte Oplysninger har jeg ment at kunde yde et Bidrag til de lokalhistoriske Minder fra den paagældende Egn og har derfor ikke villet tilbageholde disse stedlige Meddelelser.«

Det samme kunne hun have skrevet som afslutning på sit store værk om det nordfynske bondeliv, for det var det, der var drivkraften i hendes store indsamlings- og skribentvirksomhed. Og det vandt da også anerkendelse: »Man føler Pustet af ægte dansk, gammelt kærnesundt, hjemligt Folkeliv«, hed det i en af anmeldelserne. August F. Schmidt betegnede »Nordfynsk Bondeliv« som »et saare

skønt Minde over de gamle i Skovby Herred, bosiddende Bønderfolk, deres Levevis, Arbejde og Tænkesæt«, mens Olaf Wentrup skrev i Fyens Stiftstidende, da Christine Reimer fyldte 80 år: »Dette Værk er Nøglen, der aabner Døren til Forstaaelsen af de svundne Tider – man faar herigennem Bud paa de fynske Bønders Liv fra Vuggen til Graven. Man maa beundre den Flid, hvormed disse tusinde og atter tusinde Oplysninger er skaffet til Veje, og samtidig Evnen til at samle alt i en for Læseren klar og overskuelig Form. Det er et folkloristisk Værk af højeste Rang.« – Fem år senere gav lederen af Dansk Folkemindesamling, Hans Ellekilde, hende disse ord med på vejen i Fyns Tidende: »Jeg vil ønske, at Frk. Reimer i sin Livsaften maa føle sine nærmeste Landsmænds, de fynske Bønders Taknemmelighed over det Kildeskrift til fynsk Bondekulturs Historie, som hun har skabt, takket være sin fine Iagttagelsesevne og sin skarpe Hukommelse.« – Hendes værk indtager en fin plads ved siden af H.F.Feilbergs »Dansk Bondeliv« og Tang Kristensens »Jysk Almueliv«.

For sin skildring af den gamle fynske bondekultur modtog Christine Reimer da også flere æresbevisninger. Hvad der nok glædede hende mest var, at hun fik en plads på den mindevæg på Landsarkivet, som landsarkivar Wad lod indrette med billeder af personer, der havde ydet en indsats for udforskningen af Fyns historie og topografi, og hun kunne konstatere, at hun var den eneste kvinde, der fik denne hæder. – Christine Reimer var ikke kvindesagskvinde, men hun hilste det med stor glæde, at kvinderne havde fået større indflydelse, bl.a. i det politiske liv. »Maatte det i Tidens Løb blive Kvinderne forundt at virke til megen Velsignelse for vort elskede gamle Danmark«, skrev hun afsluttende i næstsidste bind af sit store værk.

Det ville også have glædet hende i dag at have aflagt et besøg på Nordfyns Museum i Bogense, hvor der er indrettet en mindestue for hende. Her ses nogle af hendes møbler, som hun tog med sig fra sit hjem i Hårslev, bl.a. et chatol, et hjørneskab, en kommode og et standur samt nogle personlige effekter, bl.a. hendes signet. Materialet, som hun afleverede til Dansk Folkemindesamling, er ligeledes tilgået Nordfyns Museum.

En museumsforening i Bogense var oprettet i 1920 på initiativ af kredslæge og daværende borgmester Peter Trautner, og ved hans død i 1932 tiltrådte lensbaron H. Berner-Schilden-Holsten, Langesø, som formand for Nordfyns Museum, der kort tid efter fik lo-

kaler på Bogense Rådhus. Christine Reimer støttede det nordfynske museum, og det er med rette, man her har indrettet en mindestue for hende. I 1920 var hun blevet udnævnt til æresmedlem af Nordfyns Museumsforening.

Det var et overordentligt stort materiale, Christine Reimer ved sin ihærdighed fik indsamlet. Selv om det til tider kunne knibe med at holde styr på det store stof, og hun havde svært ved at begrænse sig, er hendes store værk »Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde« stadig en kilde, man opsøger. Hendes indsats tåler sammenligning med Vedel Simonsens, og det er de to, der har ydet det største bidrag til skildringen af Nordfyns historie, kulturhistorie og topografi. Mens Vedel Simonsen drev historiske studier i videre forstand, holdt Christine Reimer sig til hjemstavnen, og hendes værk vil fortsat være et vigtigt kildeskrift, når det gælder nordfynske forhold.

Mindestuen for Christine Reimer, der er indrettet på Nordfyns Museum, hvor man kan se nogle af de møbler, som hun tog med sig fra sit hjem i Hårslev. Hun havde fra starten støttet oprettelse af en museumsforening i Bogense, og meget af hendes materiale er tilgået Nordfyns Museum.

Christine Reimer trængte sig aldrig frem, men lod alene sit forfatterskab tale sin sag. Hun følte, at hun levede i en brydningstid, og at en ny tid var på vej. Hidtil havde der været to voksne generationer på gårdene, hvor den ældste var på aftægt og havde tid til at tage sig af de mindste. Den tid var ved at være forbi, og også mentaliteten var ved at ændre sig, hvad hun har skildret med få linier i første bind af sit værk: »Folk var i gamle dage Jernkarle, der nok kunde døje lidt Ondt. De var ikke *vun te* (vant til) alt det Pjank, der er i Verden nu med Menneskenes Børn, der skal have givet Penge ud for at faa *brækket Tænder ud* og *render til Dovter* for *en bøjnet Finger.*«

Hun så klart en forskel på den gamle og den nye bondekultur: »Med det gamle er det ved at være *paa Sikastningen* (mod slutningen), som de gamle sagde«, skrev hun et sted, og at fastholde den gamle bondekulturs værdier var det, der til stadighed holdt hende i gang. Med hendes egne ord: »Lad det bedste i den gamle Bondekultur staa frem som en lysende Lanterne for Vejen frem.«

I 1893 flyttede Christine Reimer sammen med sin mor til Odense, hvor de boede i stuelejligheden Ny Vestergade 8, der ses på postkortet på venstre side omtrent midt i billedet. Efter at hun var flyttet til Odense, blev hun en flittig gæst på arkiv og bibliotek. Ny Vestergade blev anlagt i 1884, og postkortet er fra ca. 1906.

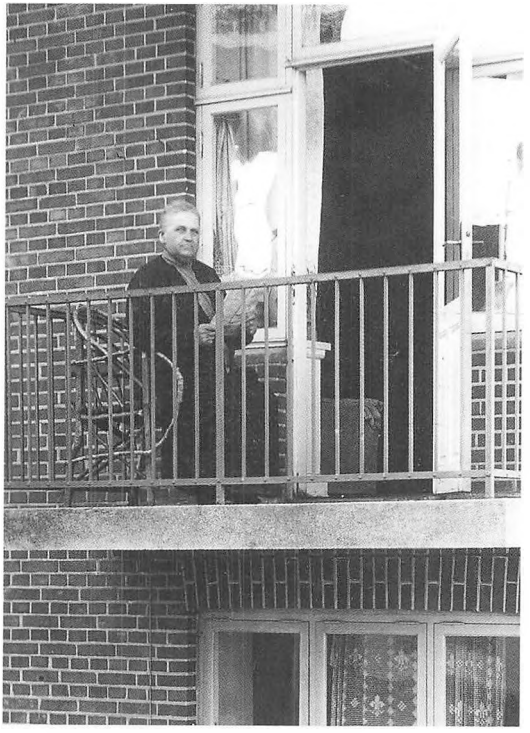

Christine Reimer flyttede i 1930 til Falen 5, hvor hun fortsat arbejdede flittigt. Det øverste billede, der som de fleste andre opbevares på Nordfyns Museum, har hun forsynet med følgende oplysning: »Ved dette Chatol, der har været i Familiens Ejendom siden 1824, og som tjente min Far til Skrivebord, er alt fra først til sidst af »Nordfynsk Bondeliv« skrevet.«

I ejendommen Falen 5 boede Christine Reimer på første sal og er her kort før sin død i 1943 fotograferet på altanen ud mod gården.

Gælder det nordfynske folkeminder, kommer man ikke uden om Christine Reimer. Hun var fynbo af hjertet, og det bærer hendes værk til fulde præg af. Skolelærerdatteren fra Hårslev boede de sidste mange år af sit liv i Odense, først Ny Vestergade 8, siden Falen 5. Hun forblev ugift og døde i 1943, 85 år gammel.

Sine mindeord i Fynske Aarbøger 1944 indledte H.C.Frydendahl med følgende: »Christine Reimer kan ikke kaldes Historiker i Ordets egentlige Betydning; men hun har gennem sit omfattende Arbejde med Fyns Kulturhistorie og Folkelivsskildring været med til at tilvejebringe det Grundlag, Historieskrivningen ikke kan undvære. Hun udførte et saare paaskønnelsesværdigt Arbejde for at vække den historiske Sans hos jævne Læsere.«

Christine Reimer ydede en så stor indsats til gavn for historien, at hun havde fortjent et mindesmærke. En mindetavle et passende sted i Hårslev ville kunne minde efterkommerne om, at det var her, hun havde sin rod, og at det var her, grunden blev lagt til et langt livs indsamling af nordfynske folkeminder.

Hjemstavnsdigteren Hans P. Lunde (1859–1949)

Nordfyn fik også sin egen hjemstavnsdigter, og det skete i 1892, hvor Hans P. Lunde debuterede med en samling fortællinger. Senere fulgte yderligere en samling fortællinger, en roman, nogle skuespil samt en række digtsamlinger, og det er her, vi overhovedet finder det største bidrag til fynsk dialektdigtning. Det er så nordfynsk, som det overhovedet kan blive, og derfor har han fået en naturlig plads i denne samling af kendte nordfynboer. – Men hvem var denne hjemstavnsdigter?

Hans P. Lunde blev født den 12. september 1859 på gården Christiansholm på Lunde mark nær Tåstrup. Moderen, der stammede fra Lunde Møllegård, var blevet kone på Christiansholm, da hun i 1837 havde giftet sig med gårdens ejer, der var enkemand. Han døde imidlertid i 1856, og året efter giftede hun sig med Peder Jensen, der stammede fra en af gårdene i Kirkendrup. Der kom med et par års mellemrum to drenge til verden, Jens Christian og Hans Peter, der i 1885 tog sit fødesogns navn Lunde, – senere kendt som Hans P. Lunde. Senere fik de en lillesøster.

Det var naturligt, at Hans Peter med sin baggrund skulle være landmand, og hurtigt lærte han at hjælpe til, bl.a. var han i marken med fårene, før han gik i skole. Der var noget, der hed pligter, og det fik børnene på Christiansholm lært.

Hans Peter udviklede sig normalt og fik andre interesser, da han blev konfirmeret. Han fulgte trop, når de unge holdt gilde, og der blev drukket øl. Også brændevinsglasset fik han lært at tømme. Han kunne lide at synge, og han lærte også at spille på harmonika. Helst sang han de vers, han selv havde skrevet, og efter hvad han selv oplyser i de optegnelser, han har efterladt, skrev han sit første digt som 12-årig, da gårdens hund døde. Der var dog noget ved knøsens digte, som man aldrig havde oplevet før. De var skrevet på fynsk!

Det var, når han gik bag ploven, han digtede. Tankerne gik på flugt, og efterhånden blev tankerne til vers. Som regel havde han

sin lommebog med, og ofte gjorde han et par notater. Det skete, når han var længst borte fra gården, for faderen måtte ikke vide, at han skrev vers. Han skulle være bonde, og så skulle man ikke give sig af med at digte. Sansen for det poetiske havde han arvet fra moderen, og det var hos hende, han fandt trøst og forståelse. Om aftenen og om søndagen, når han sad alene på sit værelse, blev digtene renskrevet, og vi tager et par prøver – en strofe fra digtet »Je gor og harrer Jouren op« (Jeg går og harver jorden op) og en strofe fra digtet »Te Johanne«:

Og je mo saa ha Luft i Sanj
faa al min Fryj, faa al min Lænjsel,
faa minne Kva og Dejdetranj,
dæ fyl mit Jarde inte Trænjsel!
Og hist o Banken, u ve Skøwi
gor aa i Kal i sindi Ganj
og sønjr stadi væk ba Pløwi
di Viser, dæ faa ham haa Klanj.
– – –
Je rejmer, saa snaet dæ æ nøu,
dæ røjr se i venstre Sij'e,
og skriw'er i Stæet faa aa søu,
de jælber saa raet te aa døu
dænj Saahr og di Savn je mo lij´e.
Je dæjter saa tijt, te de daues,
de gjou je naa da i Jaues.

Han digter om naturen, om arbejdet på marken, om lærken, der kvidrer over hovedet på ham, og vi følger årets gang på gården. Og så blev han selvfølgelig inspireret af de piger, som hans hjerte bankede for.

Sanj: sang
Kva: kvad
Dejdetranj: digtetrang
Skøwi: skoven
sønjr: synger
nøu: noget
søu: sove
raet: rart
døu: døve
Saahr: sorg
daues: dages
i Jaues: i aftes

Gården Christiansholm mellem Lunde og Tåstrup, hvor Hans Peter Lunde fødtes den 12. september 1859.

Det blev til et digt, da han havde haft stævnemøde med Grethe, og også for Johanne har hans hjerte banket, eftersom han sendte hende »i Næfel Dæjte« (en nævefuld digte). Lone ville også gerne have et par vers, og det fik hun, bl.a. dette:

Naa, jæ ska føst ha hit et Rim,
dæ passer pænt te Lone.
De ligger da saa lie for:
va rimer bær en' Kone?

Han må dog have skuffet hende, for det var til Lone, han senere skrev digtet »Denj Saahr je vulde dej faalæjn«. – Men der var andre kønne piger på hans vej. Vi finder digte om »kønne Anna fro Laambyj«, om »dænj lyjse Katrine«, om »dænj sourte Jensine« og om »Dotej øwre ba Allese Mouse, dæ æ køn som en dugvæet Rouse« (Dortea ovre bag Allesø Mose, der er køn som en dugvædet Rose).

Vi kunne blive ved, men vi skal høre, hvordan det videre gik Hans Peter fra Christiansholm:

Vinteren efter sin konfirmation var han på Lumby Landboskole, og det var han igen den følgende vinter. Han gik med tanken om at blive digter, men det nyttede ikke noget, for han skulle jo hjem og være andenkarl på gården.

Det afholdt ham dog ikke fra fortsat at skrive vers, og en dag, hvor han af faderen blev sendt til Odense med nogle kvier, som skulle sælges, tog han nogle af de ark med, hvorpå han havde renskrevet sine digte. I Odense opsøgte han en bogtrykker, hvem han spurgte, hvad det ville koste at få en digtsamling trykt, og han blev ikke så lidt overrasket, da han hørte prisen. Han havde højst forestillet sig en tredjedel, og ydermere skulle halvdelen forudbetales. Så mange penge kunne han umuligt skaffe, og dertil kom, at digtene, der jo var skrevet på fynsk, skulle omskrives til rigsdansk, hvis han ville have dem trykt! – Med blødende hjerte trak han hjem med den ene kvie, som han ikke havde fået solgt, og aldrig havde han følt vejen så lang. Da han kom hjem, smed han halvdelen af digtene i kakkelovnen, har han senere fortalt!

Ville han gøre sig håb om at få nogle af sine digte på tryk, var han nødt til at omskrive dem til rigsdansk. Han gik i gang, men det voldte ham store besværligheder. Sproget var pludselig et helt andet, og det lød mere kedeligt end det sprog, han hidtil havde brugt, når han rimede.

Hans P. Lunde fotograferet som 18-årig. Han havde da allerede skrevet adskillige digte, men han kunne ikke få dem trykt, da de var skrevet på fynsk.

Moderen døde af kræft, 63 år gammel. Han var da 19 år, og det var et næsten uovervindeligt tab for ham, hvilket han gav udtryk for i en af stroferne i digtet »Mit Baendomshjem«:

Men al min Glæ'e, al min Sanj
faasvanj ve Mo'ers Dø som Døvt;
og si'en, da mit Hjardes Tranj
te Dejten somme Ti fik Løvt,
vaa Tounen edde stemt som før;
faa Liu'ets Alvor lo inøev
om Sjælen som et Sørreslør. –
Saa slou je inj paa Pen og Bøev.

Som man vil have bemærket, er tonen her vemodig. De fleste, der i deres digtning har gjort brug af den fynske dialekt, har gjort det med humoristisk sigte, og Hans P. Lunde er nok den eneste, der har formået på fynsk både at ramme den alvorlige og den muntre tone.

Efter at Hans Peter havde været soldat, drog han til Jylland, hvor han fik plads på en gård. Selv om en jyde prøvede at overtale ham til at overtage en forfalden hedegård, var kærligheden til hjemstavnen dog så stærk, at han ikke følte sig fristet til at blive hedebonde.

Under et ophold på Askov Højskole forberedte han sig til at tage præliminæreksamen, og den bestod han året efter på Westens Institut i København. Stille var han gledet ind i bogens verden, men af økonomiske grunde opgav han at læse til student.

Dertil kom, at han ikke var skabt til at leve i en storby som København. En tid forsøgte han sig som lærer ved en realskole i Helsingør, men han sagde op og rejste hjem til Fyn. Han var fynbo af sjæl og sind, og bortset fra en kortere periode, hvor han var forpagter af en gård på Fænø, var han bosat på Fyn. Her havde han hjemme, og det var her, han hentede sin inspiration.

Han var blevet gift med sit næstsøskendebarn Johanne fra Ørslev på Vestfyn, men det blev ikke noget langt ægteskab, idet hun døde efter langvarig sygdom i 1906, 52 år gammel. De boede da på Anderup mark, og hun blev begravet på Lumby kirkegård.

Sanj: sang
Døvt: duft
te Dejten: til at digte
Løvt: luft
inøev: endnu
Bøev: bog

Det var efter at være blevet alene, Hans. P. Lunde tog springet og forsøgte sig som forpagter af en gård på Fænø under stamhuset Hindsgavl. At han ikke var nogen helt almindelig bonde, viser den kendsgerning, at han som arbejdskraft ofte brugte vagabonder, som han viste forståelse for ved at give dem et fredeligt sted at opholde sig. De var »edde saa fale« (ikke så ringe), som han udtrykte det, og en digtsamling fik titlen »Vagabonder«.

Det kneb imidlertid med at få forpagtningsafgiften betalt, og efter et par år forlod Lunde Fænø. Et par år forsøgte han sig med et mindre landbrug på Middelfart-egnen, og hans tilværelse som selvstændig landmand kom kun til at strække sig over 4-5 år. Herefter boede han til leje, snart her, snart der, indtil der faldt lidt ro over ham. I 1934 lejede han et værelse på Skibhusvej i Odense, og året efter flyttede han til en mindre lejlighed i Ågade i Næsby. Fra 1936 og indtil sin død i 1949 boede han til leje i ejendommen Nørre Voldgade 45 i Nyborg. Han døde kort efter sin 90-års fødselsdag og begravedes på Nyborg kirkegård.

Fra foråret 1935 til efteråret 1936 boede Hans P. Lunde i Næsby i nuv. Ågade 43 (huset i midten). Næsten daglig gik han eller tog toget til Odense, hvor han fik sin varme mad på et pensionat.

I 1936 flyttede Hans P. Lunde til Nyborg, hvor han boede til leje i ejendommen Nørre Voldgade 45, og her boede han til sin død i 1949, fortsat beskæftiget med at digte og skrive.

Ved Hans P. Lundes 90-års fødselsdag udsendte Skandinavisk Bogforlag i Odense antologien »Fynsk Sind« med dialekttekster af K.H.With, Mads Hansen, Lars Clausen, Anders Kristensen og Morten Korch. Antologien var tilegnet Hans P. Lunde, og afsluttende kunne man læse en række af hans egne digte. Indledningen var skrevet af professor i dansk sprog Johs. Brøndum-Nielsen, og han lagde her ikke skjul på, at Lunde havde ydet et væsentligt bidrag til fynsk hjemstavnsdigtning, og at han havde ydet en stor indsats for at værne om den fynske dialekt. Han var fynbo af hjertet, og som det vil fremgå af det følgende, hvor vi vil se nærmere på hans omfattende forfatterskab, var tankerne på hjemstavnen, når han skrev. Hans P. Lunde er og bliver Nordfyns hjemstavnsdigter.

Hvad Fyn betød for ham, gav han bl.a. udtryk for i digtet »Lænjsel ædder Fyn«:

Di Bonj, som før i Tijen banj
mit Sinj te Folk og Ejne,
a dem vaa eit, som aller spranj,
de holler alle Vejne:
De Bonj a daan a manne Tinj,
di bæste – je ve læjne
de ve i gammel kostbar Rinj
a Guel mæ æjde Stæjne.

Ja, Fyn – mæ ver en lille Øj
(di stoure kenjer ju alle),
dær æ som Bøn a hinjes Skøj
og dow faa Fyn a kalle –
dær vandrer je i Tangen tijt
a Gyjer, lune, smalle,
o Banger, vo vi sæjr saa vijt
og højrer Hyrder tralle.

O ja, hu kaa et saattent Syn
døw kvæ'e og faanø'e;
da mo je lænjes ædder Fyn,
saa tijt mæ dugget Ø'e.
Di gamle Dawes Liw og Fær
mæ Glæ'er, Savn og Mø'e –
je sæjr de hæjle hær
ba grøne Heen og Hø'e.

di Bonj: de bånd
banj: bandt
Sinj: sind
eit: et
daan: dannet
læjne: (sammen)ligne
Guel: guld
æjde: ægte
Bøn: børn
a hinjes Skøj: af hendes skød
Gyjer: gyder
o Banger: på banker
sæjr: ser
hu: hvor
kvæ'e: kvæge
faanø'e: fornøje
Ø'e: øje
Mø'e: møje
de hæjle: det hele
Heen: hegn
Hø'e: høje

Lundes debutbog var novellesamlingen »Fra Hus og Gaard«, der kom i 1892, og derefter fulgte romanen »Midsommerbarnet« i 1898 og novellesamlingen »Fynboer« i 1902. Derefter kom en digtsamling, og der fulgte yderligere 7 samlinger. Vi tager dem i nævnte rækkefølge, men ser også på de skuespil, han indimellem skrev:

Selv anvendte Lunde ikke genrebetegnelsen novelle. De skildringer, han gav af nordfynsk folkeliv, betegnede han fortællinger. Vi finder her realistiske miljø- og typeskildringer, og han afslører sig som en god iagttager.

I den første samling er der to fortællinger, der fanger interessen. Hvad personen i fortællingen »Farmors Dreng« har svært ved er at bryde op fra hjemstavnen, og hovedpersonen i fortællingen »Esben« er blevet andenkarl på gården og behøver ikke længere at gå og vogte kreaturer. Det er helt tydeligt noget, den unge digter har kendt fra sig selv.

Som helhed bidrager han i samlingerne til at give et billede af livet, som det formede sig for almuen på landet i slutningen af sidste århundrede - skildringer, der vidner om forfatterens kendskab til både høj og lav. Lad os tage et enkelt eksempel: I fortællingen »En Gildesfærd« er vi til begravelse. Aftægtsmanden »gamle Niels« blev hængende i huset, da Mads købte det. Nu er der gået adskillige år, og Niels er død. Hans tid er forbi, og ingen vil komme til at savne ham. Der er ikke et øje, der tyder på sorg, og Mads sørger for, at den gamle ikke kommer »tørt i Jorden«. »Skal vi ta' en Rejsetaar, inden vi læsser ham«, foreslår han. De glemmer dog ikke, at de er til begravelse og sørger for at få sunget en salme, »før de glider med ham«.

Lunde røbede i disse fortællinger fortrolighed med miljøet både i gård og hus, og kritikken var positiv. Eksempelvis skrev Fyns Tidende efter den første samling: »Det er en velgørende ren og klar Landluft, der slaar os i Møde. Alt er saa ægte fynsk.« »Folkevennen« var ikke i tvivl: »Forfatteren skal og maa kendes af Folket, og han vil slaa igennem.« Der gik da heller ikke længe, før Odense Avis stemplede ham som »vor Øes betydeligste Digter i Øjeblikket«. – Ialt er der 19 fortællinger i de to samlinger, og når man har læst dem, ved man lidt mere om fynsk sind og fynsk lune.

I romanen »Midsommerbarnet« befinder vi os på Nybogård, hvorfra man kan se op til Vissenbjerg-skovene, og går man op i kirketårnet, kan man se Munkebo Bakke. Lunde henlægger med andre ord handlingen i sin roman til sin hjemegn, og da hans føde-

gård ligger forholdsvis højt, er det her, han har haft tankerne, da han skrev romanen. Der er to drenge på gården: storebror Johan og lillebror Eiler, der er romanens hovedperson. Vi følger dem i deres opvækst, og der er ingen, der er i tvivl om, at Lunde har inddraget personlige oplevelser.

Johan frier til Valborg, og han får »et lille ja«. Johan får skøde på gården, og de skal giftes. Det er imidlertid Eiler, Valborg elsker, men han vil ikke stå sin brors lykke i vejen. Han må »langt hen«, og han rejser til Amerika. Valborg bestræber sig på at være Johan en god kone, men hun er ikke lykkelig. Hun føder en datter – og dør i barselsseng. Senere bliver Johan syg og dør af lungebetændelse. Johans mor er alene med barnebarnet Eline og ser kun én udvej: Hun skriver til Eiler og beder ham om at komme hjem. I romanens sidste kapitel nærmer han sig gården og gør sig sine tanker om mødet med Valborgs datter.

Det er det eneste forsøg, Lunde gjorde på at skrive en roman, og den er værd at læse. Han holdt sig til det miljø, han var fortrolig med, og han var ikke ukendt med de tanker og overvejelser, som hans hovedperson gør sig.

Hans P. Lunde, fotograferet i 1920'erne. På de fleste billeder, der kendes af ham, ses han med sin pibe. Den har han sikkert haft tændt, når han sad og formulerede sine fynske digte eller skrev fortællinger og skuespil.

Når Lunde senere gjorde brug af prosa, var det i skuespil. Det blev til en del, hvoraf flere foreligger i bogform: »Gæster i Gaarde«, »Elverprinsen eller Kærlighed i Landsbyen«, »Havfruen« og »Møllegaardsmanden og hans Folk«, alle udkommet i perioden 1920–25.

Også her holdt han sig til sit vante miljø. Det er på gårdene, handlingen udspilles, og det er landsbyens beboere, vi møder. Det var dem, han skrev for, og i begyndelsen blev hans stykker opført som friluftsforestillinger eller dilettantforestillinger rundt omkring på Nordfyn. Det var deres egne, de så på scenen, og sproget var til at forstå. Tilmed lod han som regel en af sine personer tale fynsk.

Temaerne i stykkerne er – som vi kan forvente – i det væsentlige unge og deres hjerteanliggender, og det overrasker ikke, at der er mere end hjertets følelser at tage hensyn til. Det er velset, at man ikke gifter sig under sin stand, og der skal være lagt en del til side, så at gården kan overtages. Medgiftens størrelse spiller selvfølgelig også en rolle. Skal de unge have lidt for sig selv, lader de turen gå til Stige eller til Hasmark. Her har unge i begyndelsen af århundredet kunnet få lov til at sværme i fred.

Det er folkekomedie i bedste Morten Korch-stil, og det gælder alle Lundes skuespil. Det var jævn kunst, men stykkerne fandt dog vej uden for Nordfyn: Odense Teater ville gerne have opført »Elverprinsen«, men måtte opgive, da skuespillerne ikke kunne klare mundarten. »Havfruen« blev opført i Odense Højskoleforening, og senere blev flere af skuespillene opført i radioen. Han læste selv fortællinger og digte op i radioen, og det var med til at styrke hans økonomi. At han helt kunne hellige sig digtningen skyldtes, at han i 1919 kom på finansloven.

Hans P. Lunde havde skrevet en roman, en snes fortællinger og en række skuespil, men det var som lyriker, han satte sig et navn. Som sådan debuterede han i 1903 med samlingen »Naturtoner«, og derefter fulgte »Spil. Sange og Skæmteviser« i 1905, »Vagabonder« i 1908 og »Vandmøllen« i 1920. Størstedelen af digtene var på rigsmål, nogle få sidst i samlingerne på fynsk, og til glæde for Lunde var det dem, anmelderne tog bedst imod. De blev i Odense Avis betegnet som »ægtere end noget, der hidtil er skrevet i dette Sprog«. Politiken skrev: »Den fynske Dialekt klæder hans Poesi fortræffeligt. Der er virkelig Øjeblikke, hvor man synes, at denne Digter gaar bag sin Plov og synger.«

Og så var det kun prøver, Lunde indtil nu havde givet på sin dialektdigtning. Hans lyriske forfatterskab fortsattes med sam-

lingerne »Fynske Digte« (1926), »Fro min Føjestavn« (1930), »Udvalgte Digte paa fynsk Bondemaal« (1936), »Fra min Ungdoms Bondetid« (1941) samt antologien »Fra vo fynske Føjeæjn« med digte af flere fynske hjemstavnsdigtere, blandt andet nogle af hans egne.

I hans fire egne samlinger er så godt som alle digte på fynsk, og her når Lunde så helt afgjort højdepunktet af sin produktion. Her kommer det fynske lune bedre til udtryk end i den øvrige del af hans produktion, og det er her, det bedst lykkes ham at give udtryk for glæden over de værdier, som hjemmet, hjemstavnen og dens folkeliv og hele den nordfynske natur rummer. – Ialt drejer det sig om ca. 300 digte, hvoraf omkring 175 er holdt i den nordfynske mundart. Mange af dem fortjener at blive gengivet, men det tillader pladsen ikke.

Udgangspunktet er hjemmet på Lunde mark, som han beskriver i digtet »Mit Baendomshjem«. Barndommen skildrer han som en gylden tid, hjemmet – trods dets nøjsomhed – som det faste holdepunkt i tilværelsen. Forældrene sætter han et smukt minde med digtet »Ve minn Faaælres Graue«. Hvor han end boede, gik turen ofte til fødesognet med et besøg på Christiansholm og en tur langs Lunde å, der løber langs gårdens marker, og et sådant besøg afsluttede han på Lunde kirkegård:

Hans P. Lunde udgav 8 digtsamlinger, og på bindet af »Udvalgte Digte«, der udkom i 1936, ses Frede Rasmussens tegning af forfatteren. I samlingen findes 32 digte på fynsk, bl.a. »Je gik enj Nat i duget Græs«, »Fyns leweje Heen«, »Faaór i Bunegori« og »Naa kommer Kesten mæ Maalgevowni« – titler, der viser, hvor han hentede sine motiver.

Som her je stor ve ej'es Graue
en stille Awt'en-Stuwn i Høist,
saa æ je heilt fro Nuet løist:
Je sæir jer i min Baendoms Daue
go om dæjæme i jer Goer.
I slæi og slæute Oer po Oer. –
Je høirer, Mour, din blije Røist;
je skelner, Far, din stille Klaue.

Jert Liu randt hen i Veimous Skygge,
mæ Glimt a Skæmt i Nyj og Næ;
du sanj og spøite, Mour, men græ
døw tijt i Løndom, næ du trykke
mig ømt og lænje te dit Bryst;
du tav og bæve, græ saa tyst –
og næjsten knuwe mig i Knæ:
Du tænjte 'o min Fremtijs Lykke.

Du vidste Døji o dig lure,
og je vaa kun i Drænj inøu. –
Je gik dænj Vinjter, du vaa vøu,
dænj lanje Vej, saa manne Ture,
te Abbetik og Døvter – gla
i Haabet, sæl væ Ganj je ga
me u i Ræen, i Røu og Føu,
næ Snæj'i fyldte Gyj'ens Fure.

Dænj Valborgawt'en, Mour, du døje:
Je sæir dit øme Avskesblik –

ej'es: jeres
heilt: helt
løist: løst
sæir: ser
dæjæme: derhjemme
i jer Goer: i jeres gård
Oer po Oer: år efter år
Klaue: klage
Veimou: vemod
spøite: spøgte
lænje: længe
bæve: bævede, skælvede
knuwe: knugede
tænjte 'o: tænkte på
Døji: døden
inøu: endnu
vøu: våg, syg
Døvter: doktor
i Røu og Føu: »når det røg og føg«
Snæj'i: sneen

og mæerger i mit Bryst et Stik,
dæ fo mit Jaerte te aa bløj'e,
imen je dæmmer faa min Gro.
– Naa æ de Tij'en, je ska go.
Favel, I kære tou... Saa fik
je da mæ jer inøu et Møj'e.

Gården, den herlige ådal og engen ned til åen, hvor han i sin ungdom havde vogtet køer, var for ham en vidunderlig verden, og siden – når uroen kom over ham – gik tankerne tilbage hertil, hvilket inspirerede ham til en række digte.

Vi følger i digte årets vekslende gang – under arbejdets sang, kan man passende føje til, for alt, hvad han oplever – lærkesangen, det nyslåede hø, hegnets piletræer og grøftens blomster – bliver til poesi. Om det så er det hjemmebryggede øl, får det et helt digt, der har omkvædet: »Faa Kesten, Kaen/ og Mine, Maen/ vaa Pier, dæ ku' brygge!«

Vi følger bondekarlen i hans arbejde året rundt. Årets første arbejde i marken skildrer han i digtet »Je gor og harrer Jouren op«, og det er mange tanker, han gør sig, mens han går bag harven. Den dag, høet skal slås, skal de tidligt op. Klokken er kun 2, og »Dugi ha driwer o Blomster og Græs«. Han glæder sig over sommerens frodighed og høsten, hvor avlen bringes i hus, men gøres resultatet op, er det det forberedende arbejde, der betager ham mest. At gøre jorden klar til såning, finder han mindst lige så stor glæde ved som at køre avlen hjem.

Nær Christiansholm ligger den lille udflytterby Tåstrup, dengang bestående af 4 gårde og en smedje. I digtet »Fro mit Føjesøvn« kalder han Tåstrup for »min Baendoms kære Byj«, og han synes at have følt sig nærmere knyttet til Tåstrup end til Lunde, hvor han trods alt gik i skole. Hvad han især glædede sig til var den dag, hvor hestene skulle skos. Henrik Smed var en mand, der gav alle samme behandling »uanset hartkorn, rang eller stand«, og når Hans Peter red hjem med de nyskoede heste, var han altid en oplevelse rigere. Men han havde også haft »en Flaske Brævn (brændevin) og i Stendonk mæ Øl« med til smeden! – I en af gårdene boede gamle Hans Jensen, og han får i digtet »I gammel Bune« dette eftermæle:

fo: får
imen: imens
Gro: gråd
Møj'e: møde

Lunde å langs gårdens marker, hvor han tidligt blev sat til at vogte køer. Det var, da han senere her gik bag ploven eller harven, han lavede vers, og de blev skrevet ned i en lommebog, som han altid havde med sig.

»A di Mænj, je ha' kenj i mit Hjemsøun fø'hen, /vaa ha' denj, dæ vaa brænj mæ de' fineste Jæn.« – Smedjen, hvor han havde haft sin gang som ung, flyttedes i 1931 til Hjemstavnsgården i Gummerup, og Hans P. Lunde benyttede lejligheden til at skrive digtet »Dænj gamle Taastrup Sme'e«, som blev trykt i Fynsk Hjemstavn året efter.

Selvfølgelig kom han også til Lunde, og det var nok her, mange af de piger, han sværmede for, tjente. Han skrev digt om »Dænj gamle Lune Møller«, og i digtet »Po Kærgori ve Soulnegang« er han på besøg i fødesognet og ser på kirkegården gravene med navne på folk, som han engang har kendt. Han mindes sognets mænd og deres bedrifter, men så ringes solen ned, og han må gå:

O kære gamle Klokke, mæ dinj Klanj,
som edde je har høirt i Oer og Dav:
du føirer mig igen en sijste Ganj
med Mavt tebae te min Moders Grav.

I digtet »Fro mit Føjestæ« begrænser Lunde hjemstavnen til om-

rådet mellem »Lanjse Skøu og Vissenbjær« mod vest og »Lømby Straanj« mod øst, og blikket glider videre til »Klintebjær, Gudskøv, Østrup, Hessum og Øilund«. Vi er kort og godt »u po Slæiden«, og det er fra dette område, han henter sine motiver. Med forkærlighed skildrer han egnens folkeliv, og han tager os med både til skovfest og til julegilde. Han skildrer livet på gårdene, men han kender også husmanden og hans kår, og han viser medfølelse med de små og svage i samfundet. Han ved, at de trods slid og slæb alligevel kan have et lykkeligt liv, og at penge på kistebunden ikke er ensbetydende med lykke.

Egnens historie interesserede han sig meget for, og han holdt sig ikke tilbage fra at sætte sagnhistorien på vers. Eksempelvis skrev han digte om Viemosen, hvor man havde gjort Danmarks indtil da største mosefund, om Glavendrupstenen, rejst over den nordfynske høvding Alle, om Søndersø-røvernes overfald på Ulkendrup en julenat og om den indemurede jomfru på Dallund. Selv om der i disse digte ikke er historisk belæg for alt, hvad han skriver, så viser han, at han har fantasien i behold, og som regel får han en god historie ud af det, som det er værd at lytte til.

Med det fynske sind forbandt Lunde lune og livsglæde, og vi finder i samlingerne mange fornøjelige viser, eksempelvis »Ellens Vise«, »Mikkels Avtenbøn« og »Maen og Mordi paa Runjrejse«. – Ellen har et princip: »Næ je ve aller givte mig mæ nøuen einste Maanj på Jour, faa Kærlighej æ ju kun Lei mæ Kys og Klap og kønne Our«. Helt udelukket er det måske ikke:

Ja, ku je fo i flyg og flink
og køn og livle Maanj, dæ spranj,
saa snaet je bare ga et Vink, –
om ha' vaa lille e'er lanj
ha' fek min Honj,
ha' fek mi Munj!
Men saan i Maanj ha' finjes ej.

Mikkel folder sine hænder og beder Vorherre om at ramme Knu Kr'en, for han har snydt ham i en handel. Efter at have anført ad-

flyg: rask
livle: livlig
e'er: eller
Honj: hånd
Munj: mund

skillige andre ufordelagtige ting om ham, appellerer han en sidste gang til Vorherre: Husk på, det er første gang, jeg beder i år!

For husmanden og hans kone har en rejse hjemmefra været en stor oplevelse. Det gælder i hvert fald for Maren og Morten, der har forberedt sig godt, idet hun har fået nye tænder, nye sko, ny hat og ny kåbe, og han har ofret sig en ny kasket. Men de skal også langt omkring:

Naa ve vi føst te Bøvnse aa
besø min Søster Kaen.
Saa glijer vi te Meilfar, vo
vi ha i Brour te Maen.
Og saa te O'ense, dæ haa je
og hun ju aa Familje.
Og saa a Kerdeminje te,
vis Maen hun foer sin Vilje!
De' kommer hun val te aa ha,
faa elsen bliver hun gal, higja!
Naa æ hun li, te hun slo op,
saa møi urimle spelje,
de' æ Maen!

Afsluttende tager vi digtet »Fø mig og Maleine ble jiwt«:

Fø mej og Maleine ble jiwt,
saa vaa hun tejævns saa fideel;
men naa æ hun knap saa faalivt,
naa snagger hun om mine Feel.
Je meinde ju æes, a je hae
slæt iin – de har je gehær!
Men de vaa omsonst, va je sae
og seer – men de bliwr val bær!

Kaen: Karen
aa: også
elsen: ellers
higja: uha da!
slo: slår
møi: meget
spelje: spillevende
jiwt: gift
tejævns: i almindelighed, normalt
fideel: fidel, imødekommende
faalivt: forlibt
Feel: fejl
æes: ellers
iin: ingen
gehær: ikke heller, heller ikke
seer: siger

Maleine hun seer, je æ dom
og spijs o en tøwle Maneir;
hun spør, om je da æ bliw stom,
næ jedde ve svore hinj meir.
Hun seer, je æ klodset og kejtet,
og daanjse de kaa je gehær,
og aller te nøw æ je lejtet...
Aa ja – men de bliwr val bær.

Saa sna't je ve gi hinj i Kys –
de sker ju naa dadde saa tijt –
so skowr hun sej nøw saa unys,
om aller je kommer saa blijt.
Men naa ska de Kysje ha Enje –
og daant de gø je gehær,
saa kaa de ju vær, de kaa venje
sej saan – a hun bliwr no bær.

Alle er de taget på kornet og er med til at gøre store dele af forfatterskabet til fornøjelig læsning.

Som nævnt var det digtene, skrevet på fynsk, anmelderne tog bedst imod, og det inspirerede ham til at blive ved med at skrive på fynsk. Det var det sprog, der taltes på den sydlige del af Sletten – det sprog, han havde fået ind med modermælken – han betjente sig af i sine digte, og det har dansk dialektdigtning kunnet drage nytte af.

Kender man Lundes fynske digte, er han knap så let at genkende, når han skriver på rigsmålet, hvilket ikke faldt ham så let og naturligt. – For Lunde var det ægte afhængigt af sprogformen; når han holdt sig til det fynske sprog, fik fremstillingen liv og farve, og han havde lettere ved at få livsglæden frem.

spijs: spiser
o en tøwle Maneir: på en tovlig manér
jedde: jeg ikke
svore: svare
hinj: hende
daanjse: danse
lejtet: lettet, klar
dadde: da ikke
skowr sej: skaber sig
unys: næsvis
de Kysje: det kysseri
ha Enje: have ende
daant: det andet
venje: vende

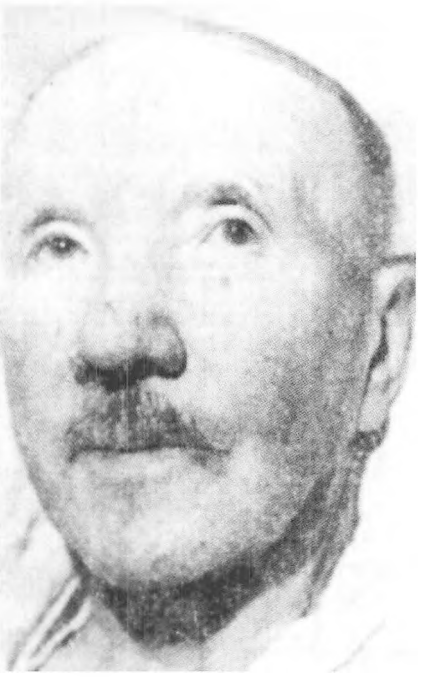

Hans P. Lunde, fotograferet i anledning af sin 90-års fødselsdag, hvor han var indlagt på Nyborg Sygehus. Samme år udgav Skandinavisk Bogforlag i Odense antologien »Fynsk Sind« med tekster af en række fynske dialektforfattere, og den var tilegnet Hans P. Lunde, der er den, der har ydet det største bidrag til fynsk dialektdigtning.

Hans P. Lunde var hjemstavnsdigter i dobbelt forstand. Han fandt sine motiver i hjemstavnen, og han beskrev dem i hjemstavnens sprog. Han har – ud fra mit kendskab – leveret noget af det bedste, der er skrevet på fynsk. Hans mål var ikke den store kunst, men en jævn beskrivelse af fødeegnen og dens befolkning. Det er ægte fynboer, vi møder i hans digtning, og hvor han er bedst, kan han måle sig med de store jyske hjemstavnsdigtere. Han er blandt de nordfynboer, der ikke må glemmes!

Og så håber jeg, at læserne har så godt kendskab til fynsk, at de har kunnet forstå og nyde digtene, der er citeret undervejs!

Højskoleforstander Rasmus Nielsen (1863–1964)

Her skal berettes om en jyde, der som 29-årig kom til Fyn og blev der resten af livet, og det var mange år, idet han opnåede den høje alder af 100 år. Hans navn er knyttet til Særslev Højskole, og han fik stor betydning for folkeoplysningen på Nordfyn.

Rasmus Nielsen blev født den 14. december 1863. Moderen var ugift og så ingen anden udvej end at anbringe den nyfødte hos sine forældre, der boede i Lisbjerg Skov nord for Aarhus. Få dage efter at hun var nedkommet, begav hun sig til Aarhus for at tjene til livets ophold som amme.

I efterladte optegnelser skildrer Rasmus Nielsen sit barndomshjem hos bedsteforældrene. Huset var det tarveligste af alle skovhytterne, og der var kun én stue og køkken med åbent ildsted. I stalden var der to båse til en ko og et par får, men der var sjældent andet end høns. Familien holdt sig oven vande, men til tider kneb det. Bedstefaderen slog skærver og gravede grøfter, og om vinteren var han skovarbejder. Det var i et og alt reelle folk, der satte en ære i ikke at skylde nogen noget. Deres barnebarn forkælede de, og han havde siden kun positivt at fortælle om barndomshjemmet i Lisbjerg Skov.

I sine efterladte erindringer tager Rasmus Nielsen indledningvis læserne med på en lang tur gennem Lisbjerg Skov, og han afslører, at han allerede som barn har været en god iagttager. Skoven har for ham været andet end træer.

Allerede som dreng havde han job som vogterdreng. Han passede køer, men det interesserede ham ikke. Det væsentlige var, at han hos bonden, som han arbejdede for, fik, hvad han kunne spise. Udover føden fik han for at passe køer en hel sommer 5 rdl., 2 pund uld og de to par træsko, som han sled op i løbet af sommeren. Han nød ikke at være vogterdreng, og han blev klar over, at det ikke var landmand, han skulle være.

Til gengæld fik han meget ud af sin skolegang, idet de havde en lærer, der forstod at lære fra sig. Efter at være blevet konfirmeret, måtte han ud at tjene, og det fik betydning for ham, at det var hos

en landstingsmand på en gård nær Lisbjerg. Han havde forståelse for den unge mands begejstring, da han i 1883 havde overværet et møde på den nærliggende Testrup Højskole, hvilket gjorde et stærkt indtryk på ham. Det ville han gerne opleve mere af, og den følgende vinter var han elev på Testrup Højskole.

Det gav ham yderligere blod på tanden. Hvad han om sommeren kunne tjene og spare sammen, brugte han de efterfølgende vintre på Askov Højskole, hvor han bl.a. havde Poul la Cour og Jakob Knudsen som lærere. Efter det første ophold var han om sommeren på en rejse til Norge, hvor han besøgte norske højskoler og også var på Aulestad hos Bjørnstjerne Bjørnson. Rejsens oplevelser gjorde de efterfølgende ophold på Askov endnu rigere, og han havde tabt sit hjerte til højskolen. På mere end én måde kan man sige, for i 1892 giftede han sig med Marie, datter af højskolelærer Nutzhorn i Askov.

Han ville gerne gå højskolevejen, men det tjente ikke sagen, at han ikke havde eksamen af nogen art. Til gengæld havde han haft en god skolegang, og han havde ladet sig påvirke af hjemegnens folkelige og kirkelige liv. Sandsynligvis anbefalet af lærere på Askov blev han i 1889 ansat som lærer ved Voldby Højskole ved Grenå. Det var en mindre højskole, der kun havde elever om vinteren, og sommeren tilbragte han i København, hvor han fordybede sig i historie og søgte at lære engelsk. Når efteråret kom, gik turen tilbage til Voldby, hvor han underviste indtil 1892.

Det var, mens han var lærer her, han fik tilbud om at overtage ledelsen af Særslev Højskole på Nordfyn. Den var som tidligere beskrevet, oprettet i 1882 og havde haft Klaus Berntsen som leder indtil 1889. Han efterfulgtes af Hans Christensen, der stammede fra Dalby og indtil da havde været lærer ved Gedved Seminarium. Tilslutningen var tilfredsstillende med ca. 25 elever, men der var uoverensstemmelse mellem skolens ejer og leder, hvorfor han opsagde sin stilling efter 2½ år. Han rejste til sin søster i Dalby og døde allerede samme sommer.

Bestyrelsen måtte se sig om efter en ny leder. Man fik anvist den unge Rasmus Nielsen på Voldby Højskole, og han gav sit tilsagn – selv om han ikke kendte Fyn og ikke specielt havde dyrket Christen Kold. Hvad der har tiltalt ham ved Særslev Højskole har været, at der var højskole hele året – om sommeren for pigerne og om vinteren for karlene.

Hvordan hans møde med Nordfyn forløb er nok værd at mærke sig. Jyden, der kom til Nordfyn, havde forinden forhørt sig om eg-

nen og dens befolkning. Forskellen mellem det, han havde hørt, og det, han senere oplevede, gjorde et sådant indtryk på ham, at han beskrev det i et indledende afsnit, da han i anledning af højskolens 25-års jubilæum udgav festskriftet »Særslev Højskole 1882–1907«. Her møder vi jyden, der oplever Nordfyn:

»Der er visse Egne her i Landet, som i Folkemunde har faaet et daarligt Ord paa sig, uden at nogen egentlig med Sikkerhed kan sige hvorfor. Til disse hører ogsaa Sletten«, skriver Rasmus Nielsen i sit festskrift. Hvad han imidlertid glæder sig over er, at alt er »vidt, frit og aabent, og at der er adskillige Steder, hvorfra man kan glæde sig ved ualmindelig storslaaede Udsigter over baade Land og Vand lige til Jyllands Kyst.« Han, der kom fra en østjysk skov, var betaget af den nordfynske landsby: »At se en Landsby paa Sletten en sollys Sommerdag, naar alting omkring Huse og Gaarde staar friskt og grønt: det er som at skue ind i en gammel Herregaardspark, hvor røde og hvide Mure glimter frem over skønne Plæner og lyser op imellem de mange Træers løvklædte Grene.« Og han fortsætter: »Disse nordfynske Landsbyer rummer en saa sjælden tiltalende Skønhed, fremhæver Linjerne i Landskabet og bryder Slettens skovfattige Ensformighed paa en saa ejendommelig Maade, at det maa ses for ret at kunne forstaas!« Hvad der især tiltaler ham er de velholdte haver: »Ikke ret mange Steder i Landet faar den opmærksomme Iagttager et stærkere Indtryk af Frodigheden end i Landsbyhaverne ude paa Sletten... Ingensteds savnes der Rosenbede og Blomstergrupper. De smukke Gange ind imellem disse rives med megen Omhu hver Lørdag Aften eller Søndag Mogen i den Aarstid, da Folk paa en hellig Dag med Glæde kan færdes ude i Rosenduft og Blomsterduft.«

At der skulle være kedsommeligt på Nordfyn, som nogle mener, forstår han ganske enkelt ikke. Han sætter ikke navn på, men vi er i Særslev og omliggende landsbyer, som han havde lært at kende i de 15 år, han havde været på Nordfyn.

Rasmus Nielsen var kommet til Nordfyn for at lede en grundtvigsk højskole, og han har selvfølgelig også forhørt sig om befolkningens indstilling. Også her var resultatet negativt: »Der er ikke meget ved Befolkningen i Bogenseegnen! De Mennesker derude staar vel uhyre langt tilbage i Udvikling! Der er vel egentlig ingen, som har Sans for det grundtvigske Livssyn!« I sin tid havde man sagt: »Det bliver vistnok vanskeligt at faa en Højskole i Gang der! Er der egentlig nogen Jordbund for en Højskole?«

Rasmus Nielsen, forstander for Særslev Højskole 1892–1927. Han kom fra egnen nord for Aarhus, men blev så nært knyttet til det sogn, han var flyttet til, og kom til at spille en så stor rolle for det åndelige liv på Nordfyn, at han blev her resten af sit liv.

På den baggrund kan det undre, at Rasmus Nielsen tog springet til Nordfyn, men hvad han har været vidende om, var, at Klaus Berntsen havde sat sig sine spor, og at højskolen, han havde været med til at grundlægge, havde vundet fodfæste i den nordfynske befolkning. Selv om han måtte konstatere, at grundtvigianismen ikke havde så stærkt tag i nordfynboerne som andre steder i landet, fik han dog et positivt møde med den nordfynske befolkning: »Det viste sig, at Slettens Beboere ligesom af Naturen havde et aabent Øje for meget af det, som er skønt og godt. De forstod at gøre Hjemmene hyggelige, og deres selskabelige Omgang var præget af Dannelse og sømmelig Takt. Deres Tankegang var mild og overbærende; de dømte ikke haardt om andres Fejl og Fald, men følte Glæde i at hjælpe, hvor der var Nød paa Færde. – Dette tror jeg nok er nogle af Hovedgrundlinjerne i Sindelaget hos Slettens Befolkning den Dag i Dag.« Og han konkluderede: »Efter min Mening staar Befolkningen paa Nord-Fyn ikke saa langt tilbage i aandelig Udvikling, som mange vel endnu tror, – og alle andre Egne i Landet ufortalt – finder jeg, at Særslev Højskole ligger paa et særdeles fortrinligt Sted.«

Det var, hvad Rasmus Nielsen kunne konstatere om egnen og dens befolkning 15 år efter, at han var kommet til Særslev. Alt var

bedre, end rygtet fortalte. Jyden følte sig hjemme på Fyn. Men det var højskolen og dens fremtidige virke, det gjaldt!

Særslev Højskole fik under Rasmus Nielsens ledelse en række gode år. Starten var ganske vist ikke så lovende: I flere år havde skolen givet underskud, og antallet af elever var begrænset. En sommer var der sågar slet ingen! – Problemet hang i det væsentlige sammen med, at skolen ikke ejedes af skolens leder, og det blev først løst, da skolen i 1906 på lempelige vilkår blev overdraget forstanderen, der dermed også havde det økonomiske ansvar. Året før havde han haft planer om at fratræde stillingen, men bestyrelsen overtalte ham til at blive, hvorefter man på formandens initiativ fik det økonomiske problem løst.

Rasmus Nielsen vidste dog råd for at komme over de første drøje år. Han var skattet som foredragsholder, og nogle år tjente han ganske enkelt til livets ophold ved at rejse rundt som foredragsholder og oplæser. Og det var cyklen, han betjente sig af, for at komme frem. – Han var uhyre flittig, og han sagde ikke nej, når der var bud efter ham. Han var veltalende, og der blev lyttet til ham. Ude som hjemme på højskolen var hans foretrukne emner verdenshistoriske begivenheder og store nordiske digtere som Bjørnson, Ibsen, Oehlenschläger, Grundtvig, Ingemann, Blicher, H.C.Andersen og Selma Lagerløf. Dem har man med interesse hørt om i de fynske forsamlingshuse, og takket være disse foredrag blev terminen betalt.

Ved en målrettet indsats fik han også højskolen bragt på rette spor. Her havde han mulighed for at udfolde sine rige evner, og elevtallet steg år for år. Det var i det væsentlige piger og karle fra Nordfyn, der søgte skolen, og den havde som i Klaus Berntsens år fortsat et godt ry. Nogle år var elevtallet oppe på 50, og da det yderligere steg, måtte eleverne have mere plads. Efter at Rasmus Nielsen havde overtaget skolen, lod han en ny bygning opføre, og her var der alene plads til 30 elever og 1 lærer. Hidtil havde eleverne sovet sammen to og to, men nu var der en seng til hver.

Det fremgår af de oplysninger, der er givet i højskolens jubilæumsskrift fra 1907, at der i gennemsnit i årene op til århundredskiftet var 19 piger på sommerholdet og 27 karle på vinterholdet, mens der i årene efter århundredskiftet i gennemsnit var 33 piger på sommerholdet og 44 karle på vinterholdet. Det største sommerhold talte 43 piger (1902), det største vinterhold 56 karle (1906). Der var således tale om en solid stigning i de første år, efter at Rasmus Nielsen havde overtaget ledelsen.

Særslev Højskoles lærerpersonale 1906. Rasmus Nielsen ses sammen med sin kone for bordenden til venstre.

Skolen måtte da også udvides, og der blev tillige lagt vand og elektricitet ind, hvilket skolens gæld ikke blev mindre af. Der var store udgifter forbundet med at drive en højskole, men Rasmus Nielsen og hans kone Marie satte begge deres kræfter og evner ind for at få det hele til at fungere. De var et respekteret og afholdt forstanderpar, og de vandt mange venner på egnen.

Først og fremmest var det Rasmus Nielsen, der prægede skolen. Han holdt historiske og litterære foredrag for eleverne, og han har uden tvivl givet mange af dem lyst til at læse bøger. Han blev støttet af gode lærere, hvoraf der normalt var tre på skolen. Halvdelen af dem var seminarister eller cand.phil.er , og flere af dem endte efter deres læreår på Særslev Højskole som forstandere på andre af landets højskoler. Blandt lærerne var der også et par dyrlæger, idet der ved siden af foredragene blev givet landbrugsfaglig undervisning. Dertil kom en lærerinde, der underviste pigerne i husholdning, håndgerning og gymnastik. En god støtte havde skolen i sognets præst, pastor Knud Christensen, der overtog embedet i Særslev i

1893. Han var grundtvigianer og fortaler for højskolen, og én gang om ugen kom han og talte for eleverne.

De fleste af dem kom fra nordfynske hjem med åndelige interesser. Som helhed har forældrene været vakt for højskoletanken og tilskyndet deres døtre og sønner til at tage på højskole. Der blev lyttet til foredrag, der blev sunget, og der blev givet dem færdigheder til støtte for det arbejde, som de skulle hjem og fortsætte, for manges vedkommende på nordfynske gårde. Rasmus Nielsen tog også eleverne med på ture, hvad vi vender tilbage til.

På et tidspunkt blev der stillet forslag om, at der skulle undervises mere i praktiske færdigheder, men det støttede Rasmus Nielsen ikke. For ham var foredragene det centrale, og dette synspunkt fastholdt han. Efter hans mening skulle Særslev Højskole være et åndeligt centrum. Hans mål var at få eleverne til at sidde på bænkene og lytte, hvorved – med hans ord – »kraften vågnede og viljen styrkedes«. Højskolen skulle efter hans opfattelse være med til at fremme det åndelige arbejde, som Grundtvig havde sat i gang i det danske folk, og den idé kæmpede Rasmus Nielsen for med Særslev som centrum.

At der blev skabt sammenhold, vidner elevforeningen om. Den var stiftet to år, før Rasmus Nielsen kom til skolen, og den havde fra starten 126 medlemmer. Hver sommer blev der holdt et todagesmøde, og der deltog ofte 200, der blev indkvarteret rundt omkring i velvillige hjem i sognet. Skolens elever pyntede forsamlingshuset med blomster og bøgegrene, og her blev der holdt foredrag. Højdepunktet var det tidspunkt, hvor deltagerne, inddelt efter årgang, gik haven rundt og sang. Mange kom langvejsfra for at deltage, og det vidner om, at de har været tilfredse med opholdet på Særslev Højskole. Man kom for at lytte, for at synge – og selvfølgelig for at træffe gamle kammerater. – I begyndelsen af tyverne talte elevforeningen ca. 600 medlemmer. En årrække var det landposten i Jullerup, brugsuddeleren i Særslev og en gårdejer i Toderup, der var formand, og mange lokale støttede foreningen, der som et af sine formål havde at yde økonomisk støtte til unge under et højskoleophold.

Det gjaldt som helhed, at der i lokalbefolkningen var god opbakning bag skolen. Med jævne mellemrum blev der holdt offentlige møder, og der var altid god tilslutning. At højskolen har haft betydning for egnen, hersker der ikke tvivl om.

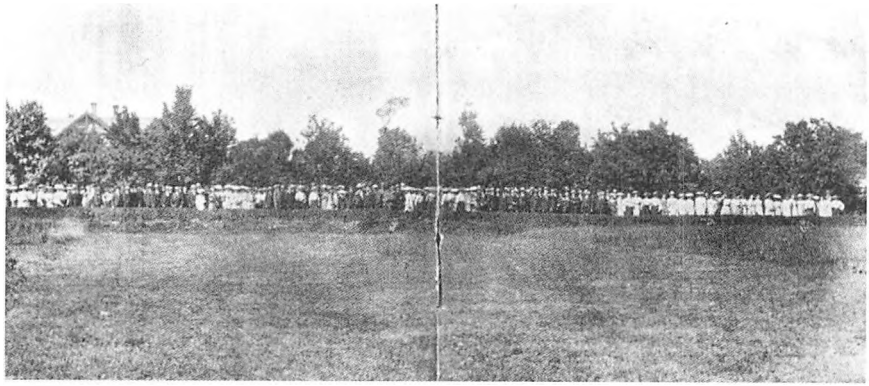

Mange af højskolens tidligere elever kom til det årlige elevmøde. Billedet er fra 1906 og gengivet i jubilæumsskriftet fra 1923. Selv om kvaliteten er dårlig, giver det et indtryk af, hvor stor tilslutning elevforeningen havde.

Særslev Højskole blev dog aldrig nogen stor skole. I slutningen af tyverne var tilgangen dalende, og på et tidspunkt måtte undervisningen indstilles, hvilket havde til følge, at statstilskuddet bortfaldt. Kredsen omkring skolen med politiassistent Hansen, Jullerup, der havde været gymnastiklærer ved skolen, og mejeribestyrer Willemoes Rasmussen, Bogense, i spidsen fik dog rejst kapital, og skolen kunne genoptage virksomheden den 1. november 1928 med 28 karle på holdet. Et tilsvarende antal piger meldte sig den efterfølgende sommer. Man havde overvejet nye tiltag, og nu var delingsføreruddannelse kommet til.

Magne Kjærgaard var udnævnt til ny forstander, men Rasmus Nielsen forblev som medforstander og holdt stadig dagligt foredrag for eleverne. Indtil 1928 havde han været ejer af skolen, men nu bortforpagtede han den.

Med årene blev tilgangen så lille, at man besluttede at lukke højskolen. Det skete i 1938, hvor skolen blev solgt til ungdomsskole, og som sådan fungerer den stadig. Der er bygget nyt, men bygningen, som Klaus Berntsen lod opføre i 1882, ligger der stadig og udgør en del af ungdomsskolen.

Vejen, der udmunder lige over for skolen, hedder Rasmus Nielsensvej og minder om det betydningsfulde arbejde, han gennem 40 år udførte for Særslev Højskole.

Rasmus Nielsen var flittig og havde overskud til at påtage sig andre opgaver end at lede højskolen. Som nævnt tog han skolens elever med på ture på Nordfyn, og hvad han gerne ville vise og fortælle om, var Glavendrupstenen, der som omtalt i anden forbindelse blev fundet af Vedel Simonsen i 1806 (si.10 f.). Rasmus Nielsen holdt som nævnt foredrag om historiske emner, og der er ingen tvivl om, at der er blevet lyttet, når han har fortalt om høvdingen Alle, som runestenen er rejst over.

Rasmus Nielsen var med til at undfange ideen med at danne en forening med det formål at få købt et stykke jord omkring den fredede plads på Glavendrup mark med henblik på afholdelse af folkemøder, og han skrev herom i Fyns Tidende og i bladet »Dansk Ungdom«, som han selv redigerede.

Mads Knud Rasmussen og Rasmus Nielsen indkaldte på førstnævntes gård, Mensalgården i Torup, godt en halv snes, som havde vist ideen interesse, deriblandt redaktør Nygaard, Fyns Tidende, læge Trautner, Bogense, og flere gårdejere fra sognet. Det vedtoges at holde stiftende generalforsamling i Bogense den 13. juni 1906, og den første bestyrelse kom ud over Mads Knud Rasmussen og Rasmus Nielsen til at bestå af tre gårdejere fra henholdsvis Glavendrup, Brøndstrup og Skamby – interesserede bønder fra sognet med højskoleforstanderen i Særslev i spidsen. Den 30. juni holdtes der ny generalforsamling i Skamby forsamlingshus, hvor vedtægter blev vedtaget. Formålet var at anlægge en smuk træplantning omkring mindesmærket ved Glavendrup og at lade afholde folkemøder og grundlovsfester i anlægget, der til enhver tid skulle stå åbent for alle.

I foråret 1907 plantedes træerne i anlægget, og den 5. juni samme år afholdtes den første grundlovsfest, hvor den tidligere og den daværende forstander for Særslev Højskole, Klaus Berntsen og Rasmus Nielsen var blandt talerne. Der var fra starten knyttet et bånd mellem Glavendruplunden og Særslev Højskole, og Glavendruplunden var måske ikke blevet til det, den blev, hvis Rasmus Nielsen ikke var gået i spidsen.

Formålet var at værne om den historiske plet og ved folkelige møder at samle egnens beboere for i sang og tale at glædes over betydelige minder i vort folks historie, og det har helt været i Rasmus Nielsens ånd. Der var god tilslutning til møderne, og i godt vejr sad folk rundt omkring på de opstillede bænke og nød kaffen eller den medbragte mad. Møderne udviklede sig til store folke-

Rasmus Nielsen var en af drivkræfterne bag oprettelsen af Glavendruplunden, hvor der med årene blev tradition for afholdelse af folkefester med tilslutning fra hele Nordfyn. Blandt andet blev der hvert år holdt grundlovsmøde, og her afsløredes den 5. juni 1915 landets første grundlovssten. At Rasmus Nielsen har overværet afsløringen, hersker der ikke tvivl om.

møder med gymnastikopvisninger, der kunne samle op til et par tusinde tilskuere.

Efterhånden blev grundlovsfesterne et stort tilløbsstykke for hele det nordfynske område. Mange kendte, deriblandt en række højskolefolk, stod denne dag på talerstolen, og denne eftermiddag holdt man fri og tog i Glavendruplunden. Sådan forholdt det sig til midten af århundredet, og den aldrende højskoleforstander var fortsat med i Glavendruplunden. – Det skal nævnes, at han til gymnastikstævnet den 31. juli 1927 havde skrevet digtet »Glavendrup Lunden«, som han selv fremsagde. Det er på hele 42 vers og kan læses i »Sletten«, årgang 1998.

Gennem et halvt århundrede dannede Glavendruplunden rammen om et rigt folkeligt liv med møder, fester og friluftsspil. Med årene svigtede den folkelige opbakning, og der holdtes ikke længere møder i Glavendruplunden. At der tidligere havde været behov derfor, så Rasmus Nielsen, og Glavendruplunden havde næppe

I højskolens årsskrift fra 1923 finder vi dette billede fra Glavendruplunden, hvortil Rasmus Nielsen har taget karleholdet med for at vise dem den smukke plet natur og fortælle dem om den høvding, som runestenen er rejst over (jvf. si. 10).

været det idylliske sted, som den fortsat er, hvis Rasmus Nielsen ikke havde fået de oprindelige ideer på rette spor og en årrække været blandt drivkræfterne. Et folkeligt liv på åndelig grund var målsætningen for hele hans virksomhed.

Der var flere sager, Rasmus Nielsen brændte for: I 1902 oprettede han sammen med friskolelærer Olaf Nielsen, Nr. Aaby, bladet »Dansk Ungdom«, der blev udgivet af »De danske Ungdomsforeninger«, og han var medredaktør indtil 1908. 1924–30 var han redaktør af friskolebladet »Bavnen«.

Rasmus Nielsen havde en lyrisk åre, og det blev til mere end digtet om Glavendruplunden. I 1908 udgav han samlingen »Landsby-Sang«, hvor han i en række digte demonstrerede sin evne til at få de ting, han interesserede sig for, sat på vers. To lange digte om Nebukadnezar og Luther er uden tvivl foredrag, han har omskrevet til vers. Det samme gælder digtet »Leif Bonde«, der er viking. At han har været optaget af fortiden, viser titler som »Trobadour-Sang«, »Ridderen rider fra Borgen« og »Væbneren og Borgfruen«. Når han beskriver naturen, eksempelvis i digtene »Hyldebusken« og »Skov-

Violer«, er han på sin barndoms hjemegn. Han røber kærlighed til naturen og til fædrelandet, og et par digte bærer ligefrem titlen »Fædrelandssang«. Dertil kommer flere lejligheds- og festsange, afsunget ved møder på højskoler, samt hyldestdigte til flere kendte højskolefolk. – Hans tilkommende fik digtet »Hvid Rose«:

Saa mange Roser røde
har Sommersolens Straaler brændt;
de visnede og døde,
før Dagens Daad og Strid var endt.

Men blandt de Roser røde
stod en saa ren og hvid som Sne,
og den tog til at gløde,
da ingen andre var at se.

Og midt i Nattens Øde
den lyste med sit blege Skær
og blev for alle røde
min stille Brud og Hjertenskær.

Rasmus Nielsens kendteste digt er forårssangen »Vaaren er i Luften«, som blev trykt i »Højskolebladet« og siden blev optaget i Højskolesangbogen med musik af Oluf Ring:

Vaaren er i Luften,
vifter mildt i Vindens Gang;
Vaaren er i Luften,
ler i Lærkesang.

Alt som Solen stiger,
straalende i gyldent Flor,
tør de gamle Driver
og den frosne Jord.

Vaaren er i Luften;
lyttende til Livets Spil
venter Verden vide
paa, hvad Somren vil.

Rasmus Nielsen har haft lyst til at skrive, for i årenes løb udgav han en række fortællinger, bl.a. »Sommer-Skygger« (1908), »To Historier« (1909), »Landsby-Folk« (1911), »Kongsbjerg-Folkene« (1926) og »Skovmøllen« (1934). De er skrevet i Særslev, og selv om han henter motiverne fra sin hjemegn, er de alle udgivet på Odenseforlag. Han kalder sine litterære produkter fortællinger, men med den bredde, flere af dem har, kunne de udmærket betegnes romaner.

Den første fortælling, *»Sommer-Skygger«* er nok værd at lægge mærke til, idet det er sine egne ungdomsår, Rasmus Nielsen skildrer. Hovedpersonen er Niels, der er født og opvokset i skoven og fra sin barndom har været fortrolig med dens hemmelighedsfulde natur. Han møder Valborg Aften, hvor der brændes bål, Dorothea. Hun er imidlertid sammen med sognets unge dyrlæge, og han må nøjes med »at omslynge denne herlige Pigeskikkelse med sine længselsfulde Tanker«. Han får om sommeren plads på et nærliggende teglværk, der ejes af en fynbo. Han er medlem af valgmenigheden i den nærmeste købstad, og her deltager han også i møder. Teglværkspigen kan mærke, at der er noget, der trykker Niels, og hun prøver at trøste og opmuntre ham. Senere må hun fortælle ham, at Dorothea har forlovet sig med dyrlægen. Teglværksejeren aner, at Niels har taget dette gode og vellønnede arbejde for at skabe sig en fremtid. Niels vil gerne vide mere, og fynboen foreslår ham at tage på højskole. Den følgende søndag er der møde på en nærliggende højskole i anledning af 100-året for Grundtvigs fødsel, og mødet bliver en stor oplevelse for ham. Han taler med højskoleforstanderen, der – eftersom det er begrænset, hvor mange penge han har sparet op – sikrer ham fri undervisning den følgende vinter.

Det er blevet efterår, og arbejdet på teglværket lakker mod enden. Han tager afsked med forældrene i det faldefærdige hus tæt ved skoven. Han forlader sin elskede skov og begiver sig på vej til højskolen. – Det er klart sit eget møde med højskolen, Rasmus Nielsen her skildrer.

I de efterfølgende samlinger er Rasmus Nielsen fortsat på sin hjemegn, og som titlen »Landsby-Folk« fortæller, er vi i landsbyen, hvis folk vi lærer at kende. Vi er hos gårdmanden og hos husmanden. Vi møder tyendet og daglejeren, sågar landevejens farende svende, og vi er på fattiggården. Vi er hos de velbjergede og hos småfolk. Vi følger dem under arbejdet, og vi er med til fest.

Det er eksempelvis tilfældet i fortællingen »*Tre Mænd*«, hvor vi møder Niels, Peder og Mikkel, der nu er på aftægt. De tre gamle venner er næsten daglig sammen, og når de mødes, fortæller de historier og driller hinanden lidt. – Nytårsaften venter der dem en stor overraskelse. Niels fylder 75, og hans søn og svigerdatter, der nu driver gården, beslutter, at det skal fejres. Han var aldrig været vant til at fejre fødselsdag, og han undres over, at der dækkes op i storstuen, og at vognen hen under aften kører ud af gården. Det er sønnen, der henter Peder og Mikkel, og de kommer til højbords på hver side af fødselaren. Der serveres suppe, steg og noget så fornemt som æblekage med flødeskum. Der serveres dramme til maden, og en af dem må konstatere, at de er blevet for gamle: »Vore Gummer kan ikke mere bide en Dram over!« Senere kommer der punch på bordet, og deres ansigter lyser af livsglæde og tilfredshed. De gamle trækker deres piber frem, men svigerdatteren kommer i dagens anledning med en kasse cigarer! Der fortælles, der synges, og der udbringes et leve for fædrelandet. Hvis det kan fortsætte sådan, mener Peder, at det nok skal gå: »Vi kan pinnede leve i mange Aar endnu. Og hvis jeg maa blive hundrede Aar gammel, saa er jeg godt tilfreds.« – At de unge på gården har givet de tre gamle en god aften, hersker der ikke tvivl om.

Hvad Rasmus Nielsen ville med sine fortællinger var at give et billede af livet, som det formede sig på landet i sidste halvdel af 1800-tallet, både for den unge, den modne og den ældre generation, og i vid udstrækning inddrog han de oplevelser, han selv havde haft som barn og ungt menneske. Vi er på hans hjemegn, men der er dog en undtagelse. I fortællingen »Frederik den Syvende« er kongen på vej fra Odense til Bogense, og han gør holdt ved kroen i Særslev. Han går ind for at få noget at leve af, men sørger først for, at der bliver sendt et fad smørrebrød ud til kusken og tjeneren på vognen. Krokonen retter selv an for kongen, og han er så tilfreds, at han giver hende et kys!

Rasmus Nielsen var en god fortæller, og det kom til udtryk både i tale og skrift.

Rasmus Nielsen havde i sit ægteskab med Marie 3 sønner: Harald, der var lærer ved Dalum Landbrugsskole og en årrække repræsenterede Venstre i Folketinget, Herluf, der var lærer i Harndrup, og Johannes, der drev Særslev Afholdshotel.

Rasmus Nielsen mistede i 1930 sin kone og giftede sig i 1933

På sin 90-års fødselsdag var den gamle højskoleforstander genstand for stor hyldest. Blandt andet kom to af skolens gamle elever, sønner af en af hans ungdomsvenner i Lisbjerg, og spillede for ham, og de havde medbragt nogle spirende grene fra den skov, hvor han så gerne færdedes som barn. (Avisbillede).

med Sørine Sørensen, der var lærerinde. De blev boende i Særslev, efter at de havde trukket sig tilbage fra højskolen, og Rasmus Nielsen opnåede som nævnt at blive 100 år. Han døde i 1964.

Jeg mødte ham i sommeren 1956, hvor jeg en måned var vikar i Særslev skole. Det var i høstens tid, hvorfor undervisningen begyndte kl. 7 og sluttede kl. 12. På grund af pladsmangel på skolen undervistes ældste klasse i et lokale, der var indrettet i en udbygning til afholdshotellet, og når jeg indfandt mig til første time lidt før 7, gik gamle Rasmus Nielsen på fortovet med sin stok. En dag standsede han mig og sagde: »Det vil jeg sige Dem, unge mand. Morgenluften er den bedste. Skøn på det!« Det var en 92-årigs råd til en ung gut på 20!

Rasmus Nielsen var begavet, dygtig og flittig, og i mere end en menneskealder tjente han højskolens sag på Nordfyn.

Lensbaron Hans Berner-Schilden-Holsten (1881–1967)

Vi vender tilbage til herregårdsmiljøet og møder på Langesø lensbaron Berner-Schilden-Holsten, der blev kendt som slægts- og personalhistoriker, men også som lokalhistoriker, idet han en lang årrække stod i spidsen for Nordfyns Museum og Historisk Samfund for Fyns Stift. Hvad disse sammenslutninger kaldtes, og hvordan de fungerede, da lensbaronen overtog ledelsen, vender vi tilbage til. Hvad vi indledningsvis kan slå fast er, at han nok er den, der i dette århundrede har haft nærmest kendskab til den fynske adel og de fynske herregårde. Viste han rundt, hvad han gerne gjorde, førte han sine gæster og selskaber fra seværdighed til seværdighed, og der blev lyttet med stor interesse, når han fortalte.

Hans Berner-Schilden-Holsten blev født den 18. juli 1881 på Holstenshuus ved Faaborg som ældste søn af lensbaron Adam Christopher Berner-Schilden-Holsten og lensbaronesse Louise, f. Quaade. Senere fik parret yderligere sønnerne Jørgen og Ebbe.

Hans blev døbt på årsdagen for forældrenes bryllupsdag og fik navnene Hans Heinrich Adam, de to første efter de første medlemmer af familierne Holsten og Schilden: Hans Holsten, der i 1684 blev ejer af Langesø, og Heinrich Schilden, til hvem Clausholm ved Randers overgik år 1800. Navnet Adam fik han efter sin far.

Stamhuset Holstenshuus oprettedes i 1723, og ifølge testamente inkorporeredes Langesø heri i 1747. 1779 ophøjedes stamhuset til et baroni. Da den nævnte ejer af Clausholm var barnløs, oprettede han et såkaldt fideikommis-gods til fordel for sin broders døtre, og det indgik senere i baroniet Holstenshuus. Ved den senere lensafløsning overgik baroniet til et lensbaroni, og ejeren fik titel af lensbaron.

Baroniet har således siden første halvdel af 1800-tallet bestået af Holstenshuus, Langesø og Clausholm, og som det senere vil fremgå, blev vores hovedperson ejer eller medejer af alle tre godser.

Hans blev hjemme på Holstenshuus undervist af huslærer og lærerinde og blev som 12-årig sendt i skole i København, hvor han i 1899 tog studentereksamen fra Østersøgades Gymnasium. Året ef-

ter tog han filosofikum og fulgte samtidig forelæsninger i jura og statskundskab. For at forberede sig til sin kommende gerning som lensbesidder arbejdede han et år på Lindersvold og Vemmetofte skovdistrikter, hvorefter han vendte tilbage til København og fulgte forelæsninger på Landbohøjskolen. Den endelige landbrugseksamen nåede han dog ikke at få, eftersom han af faderen havde fået tilbud om at overtage Langesø.

I 1904 var han blevet viet til komtesse Louise Knuth, datter af grev Knuth til Liliendal, og de fik 4 børn: døtrene Sophie Magdalene og Regitze og sønnerne Godske og Henrik.

Efter et par år at have boet i godsforvalterboligen, overtog han i 1911 administrationen af Langesø og flyttede samtidig ind i hovedbygningen. Ejer af Langesø og medejer af Holstenshuus blev han i 1923, ejer af Clausholm i 1929. Ved faderens død i 1927 overtog han efter ham titlen lensbaron. Fast ophold havde han indtil sin død på Langesø, men med den nære tilknytning, han havde til Clausholm og Holstenshuus, opholdt familien sig også periodevis her.

Langesø, hvis historie kan føres tilbage til begyndelsen af 1400-tallet. 1684 kom Langesø i slægten Holstens eje, og i 1923 blev baron Hans Berner-Schilden-Holsten ejer af godset.

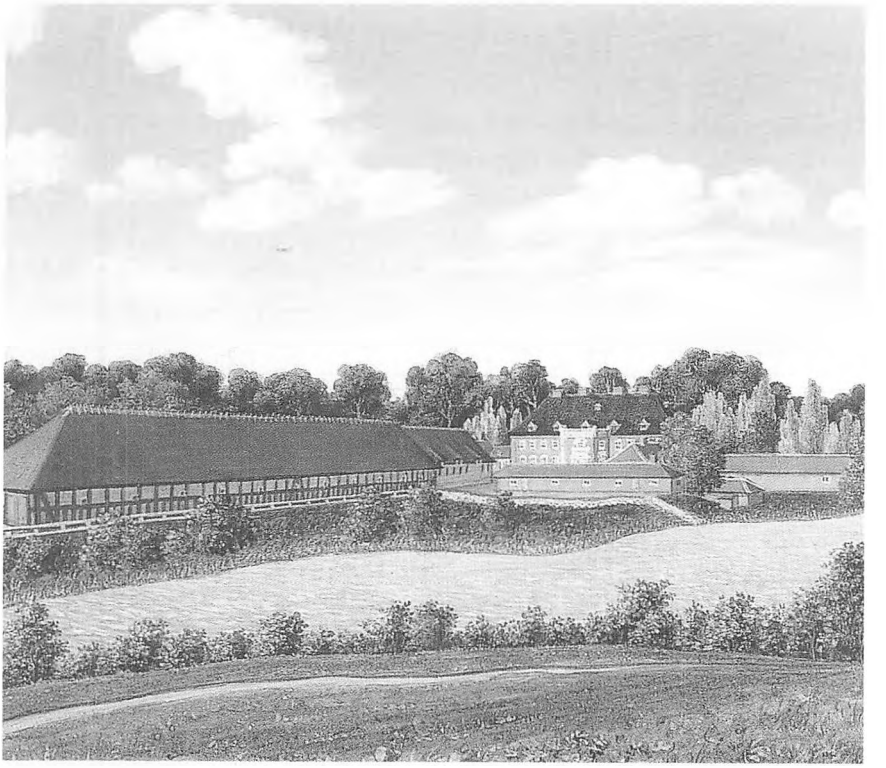

Den fynske kunstner Niels Ringes gengivelse af Langesø ca. 1830. Den store avlsbygning vest for slottet brændte i 1901.

Her skal vi koncentrere os om Langesø, der har en lang og kendt historie, som man kan læse om i værket »Danske slotte og herregårde«. Gør man det, vil man konstatere, at Hans Berner-Schilden-Holsten har skrevet både Langesøs, Holstenshuus' og Clausholms historie – og for øvrigt også Nakkebølles, idet dette gods fra 1828 til 1923 også var i slægtens besiddelse.

Endnu mens han som barn opholdt sig hjemme på Holstenshuus, var han begyndt at læse historiske værker, og denne interesse bevarede han resten af livet. Som det vil komme til at fremgå, blev han en fremragende kender af sin slægt og sine ejendommes historie. Tidligt blev han indfanget af personalhistorie og heraldik (læren om våbenskjolde), og det kom til at sætte sig varige spor. Hans »Slægtebog« og øvrige historiske forfatterskab vender vi tilbage til.

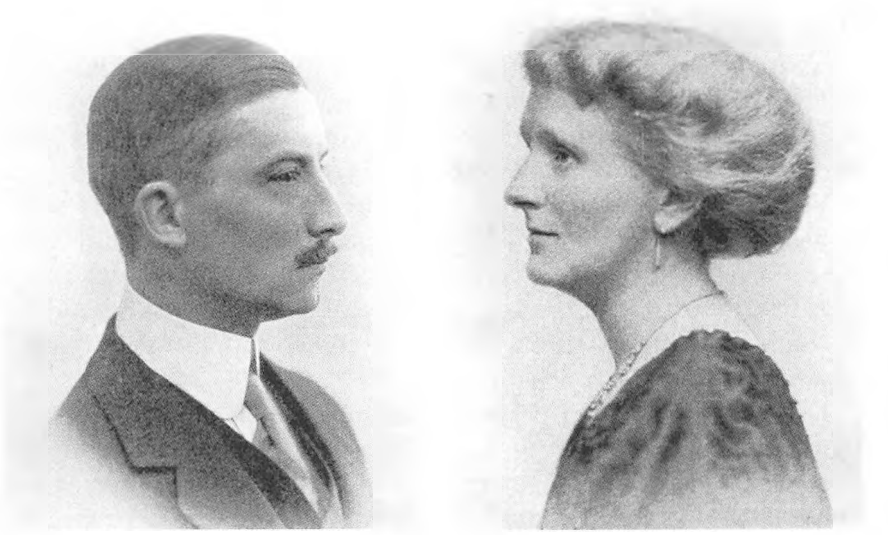

Baron Hans Berner-Schilden-Holsten, søn af lensbaron Adam Christopher Berner-Schilden-Holsten, Holstenshuus, og komtesse Louise Knuth, datter af grev Knuth til Liliendal, blev viet i 1904. I 1911 flyttede de ind på Langesø.

Dog skal det her nævnes, at han omkring 1920 begyndte at skrive såkaldte dagbogsbreve, hvor han fortalte om livets gang med vægt på alle de oplevelser, han havde. Det fortsatte han med indtil sin død, og han udgav dem i forbindelse med sin slægtsbog. Efter hans død udgav hans børn brevene fra perioden 1956–67, og der foreligger fra de nær 50 år godt 200 omfattende breve, der tæt trykt i A4 format fylder op mod 900 sider! Et sted forklarer han, at han hver gang skrev så mange breve, »som kunne rummes i maskinen«, og det må betyde, at han hver gang satte 5–6 ark med karbonpapir imellem i skrivemaskinen, og at han derved fik det tilsvarende antal breve, som han kunne sende til sine nærmeste, så at de kunne følge med i, hvad han foretog sig. Derved kommer vi tæt ind på livet af lensbaronen, og det er disse mange breve, det efterfølgende bygger på. Han oplevede utroligt meget, og disse oplevelser ville han gerne dele med andre.

Som nævnt blev Hans Berner-Schilden-Holsten ejer af Langesø i 1923. Der var såvel landbrug som skovbrug, og da sidstnævnte havde hans store interesse og optog ham mest, lod han landbrug og

skovbrug skille, idet han i 1950 ansatte en forpagter, som fik forpagterboligen overladt. Han førte selv det omfattende regnskab, og januar var hans travleste måned. Det foregående års regnskab blev afsluttet, hvorefter turen kom til selvangivelsen, som han ofrede megen tid på. Den blev altid en af månedens sidste dage afleveret personligt til sognerådsformanden.

Yderligere var det i januar og februar, der blev holdt skovauktioner, og dem fulgte han på nærmeste hold. Der kunne være op til et par hundrede købere om dagen, og normalt var der god købelyst. De tre godsers skove har været en god indtægtskilde. Alene på Langesø var der i 1920'erne ansat en skovrider, 6 skovfogeder og en lang række skovarbejdere.

Der er mange beviser på, at lensbaronen var en god arbejdsgiver, og at han havde et godt forhold til sine ansatte. Det var ham selv, der hver månd udbetalte lønninger, hvorved han sikrede sig, at han kendte alle de ansatte. Samtlige funktionærer og arbejdere med familie blev hvert år inviteret til julefest på slottet, og lensbaronessen fandt en lille gave til hver enkelt.

Lensbaronen huskede sine ansatte. De blev betænkt ved runde fødselsdage og jubilæer, og der var en hel del, der blev fejret, fordi de havde været ansat 25 år – eller flere – på Langesø, hvilket er et bevis på, at Langesø var et godt sted at være. – Der var flere, der stod ham særligt nær, eksempelvis hans chauffør Laurits, som han tilbød at fejre sølvbryllup i slottets foredragssal. Her var i hvert fald hans kone godt kendt, idet hun gennem mange år var en trofast medhjælper på slottet. – Det jubilæum, som lensbaronen tog initiativ til at markere den 17. september 1961, skal også nævnes, idet det ikke var et helt almindeligt jubilæum. Den dag havde frisøren fra Havrehed gennem 25 år hver dag taget turen til Langesø for at barbere lensbaronen. På sine mange rejser har han nok gjort det selv, men til hverdag skulle det være gjort perfekt. I det brev, hvor han omtaler det, føjer han til: »Det er rørende og trofast af ham i saa mange Aar at have hjulpet mig paa denne Maade.« Og det fortsatte, for det var frisøren, der sammen med skovrideren og skovfogederne 6 år senere bar lensbaronen til graven!

At lensbaronen var en afholdt arbejdsgiver fremgik af den hilsen, som han fik fra samtlige ansatte den 1. oktober 1947, hvor der var gået 25 år, siden han overtog Langesø: »Funktionærer, Forpagter, Skovarbejdere, Haandværkere og Lejere ønsker at udtrykke vor varmeste og mest dybtfølte Taknemlighed for Lensbaronens Gerning

gennem disse 25 Aar. Stedse har Lensbaronen haft for Øje at bevare Slægtens Traditioner samtidig med at give Plads for det Gode, som Udviklingen i Tiden førte med sig, og fordumsfrit at anerkende det, som Lensbaronen med sin store Uegennytte mente paa samme Tid tjente Samfundet, Slægten og Langesø Gods i dets fulde Omfang. – Vi hylder og takker en god dansk Adelsmand og Borger og ønsker en lys og lykkelig Fremtid for Lensbaronen, Lensbaronens Slægt og for Langesø Gods ved at overrække et Urværk til Langesøs Hovedbygning.« – At lensbaronen har glædet sig over denne hilsen, hersker der ikke tvivl om!

Den respekt, der stod om hans person, blev vist af hele sognet. I 1921 blev han indvalgt i Vigerslev sogneråd, og ved det konstituerende møde blev han valgt til formand. Han var uhyre glad for den tillid, der var vist ham, og han ofrede den nye post uhyre meget af sin tid. Ikke fordi han ikke havde tillid til andre, men han udførte gerne arbejdet selv. Da der var gået et år, kunne han oplyse, at han havde skrevet 1295 breve og modtaget 998 foruden alle selvangivelserne, hvilket bevirkede, at han fik en kontormand til at hjælpe sig i den travleste tid. Kommunens økonomi varetog han på bedste vis, og den gav på intet tidspunkt anledning til problemer.

I 1924 indførte man på formandens initiativ en ny form for folkeregister, og det har været en forbedring, idet han – da han fratrådte ved udgangen af marts 1929 - kunne gøre resultatet op med henblik på at undersøge, i hvilken grad man var knyttet til den egn, hvor man hørte hjemme. I de 4½ år, der var tale om, havde der i Vigerslev sogn været 2.486 flytninger, jævnt fordelt mellem til- og fraflytninger, og hvad der interesserede den energiske formand var, hvorhen og hvorfra disse flytninger foregik. I spidsen lå Odense med 235 til- og fraflytninger, og derefter fulgte nabosognene og øvrige nordfynske sogne. Veflinge lå eksempelvis tæt på Odense med 194 flytninger til eller fra Vigerslev. Vi skal helt ned på 13.-pladsen, før vi kommer til København. For hele Sjælland var der tale om 89 flytninger, for hele Jylland 195. – Sognerådsformanden konkluderede, at det var begrænset, hvor mange der flyttede fra hjemegnen, og resultatet fremlagde han i et foredrag i Odense Amts Sogneraadsforening og senere i andre af landets sognerådsforeninger. Landkommunalloven stod foran revision, og der var interesse for det nye folkeregister i Vigerslev.

Lensbaronen lagde så meget arbejde i sognerådsarbejdet, at han beregnede, at det lagde beslag på 200 dage á 8 timer om året, hvor-

for han kom til det resultat, at han måtte fratræde, hvilket skete ved sognerådsvalget i 1929. Det var med vemod, han forlod posten, men han var nødt til det for at kunne koncentrere sig om administrationen af sine godser. Uanset, hvad han gav sig af med, var han uhyre ansvarsbevidst, og årene som sognerådsformand havde bragt ham i nær kontakt med hele sognet.

Lensbaronen så udviklingen i et større perspektiv og forbandt den med sin historiske interesse. Fortiden interesserede ham, og den egn, han var kommet til, havde også sin historie. På initiativ af kredslæge Trautner var der i 1920 dannet en »Museumsforening for Bogense og Omegn«, og lensbaronen lod sig fra starten indvælge i bestyrelsen, hvor han fik posten som næstformand. – Trautner var i 1897 kommet til Bogense som praktiserende læge, og med årene fik han skabt sig en fin samling af interessante genstande, som han havde set på sine sygebesøg rundt omkring i distriktet. Efterhånden fik samlingen et sådant omfang, at han ikke kunne have den i sit hjem, og han fik stillet to rum i kælderen på byens nye rådhus til rådighed. Som nævnt resulterede det i en museumsforening, og Trautner, der senere blev kredslæge og Bogenses første folkevalgte borgmester, var formand indtil sin død i 1932.

Lensbaronen overtog derefter posten som formand, og under hans ledelse gik man i gang med at nummerere, protokollere, opstille og beskrive samlingens efterhånden mere end 4.000 genstande i rådhusets kælder, hvor der med henblik på et offentligt tilgængeligt museum blev stillet fem lokaler til rådighed. Åbningen fandt sted i december 1934, og året efter ændredes navnet til »Nordfyns Museumsforening«. Lensbaronen fortsatte det arbejde, kredslæge Trautner havde lagt grunden til, og han var formand for museet indtil sin død i 1967. – Vi har hermed mødt to, der varmt støttede ideen om et nordfynsk museum, Christine Reimer (jvf. si.91 f.) og lensbaron Berner-Schilden-Holsten, og det må vi godt have i tankerne, når vi i dag besøger museet, der siden 1980 har haft til huse i den tidligere banegård.

I 1918 var Hans Berner-Schilden-Holsten blevet indvalgt i bestyrelsen for »Historisk Samfund for Odense og Assens Amter«, hvor han snart efter indtrådte i Skriftudvalget og som sådan var medredaktør af samfundets årbog, hvortil han selv flittigt leverede bidrag. I årbogen fra 1924 finder vi således en artikel om Langesøs bygningshistorie, og af meddelelser til medlemmerne fremgår det, at baronen samtidig havde ladet fremstille to billedhæfter om Langesø og

Lensbaron Berner-Schilden-Holsten var historisk interesseret, og fra henholdsvis 1932 og 1934 og indtil sin død i 1967 var han formand for Nordfyns Museumsforening og Historisk Samfund for Fyns Stift. På billedet ses en del af museets samlinger, mens det endnu havde til huse i kælderen under Bogenses nye rådhus.

Holstenshuus med henholdsvis 132 og 73 billeder, og at de kunne fås formedelst en pris på 3 kr. og 50 øre.

I 1922 overtog han posten som næstformand, og den beklædte han til formanden, proprietær Hjorts død i 1934, hvorefter han valgtes til ny formand. – Et tilsvarende Historisk Samfund fandtes for Svendborg amt, og da Fyn historisk udgjorde en enhed, besluttede man i 1939 at slå de to samfund sammen til »Historisk Samfund for Fyns Stift«. Også her valgtes lensbaronen til formand, og han beklædte embedet indtil sin død i 1967.

Lensbaronen var den rette mand på formandsposten. Han svigtede aldrig en udflugt eller et møde, og de var altid velbesøgte. På sommerens søndagsudflugter var der normalt et eller flere herregårdsbesøg på programmet, og det kunne man takke lensbaronen for. Han havde sin gang på næsten alle fynske herregårde, og når han henvendte sig, åbnede man gerne dørene for Historisk Sam-

funds medlemmer. Det var lensbaronen, der i sin høje og ranke skikkelse stillede sig op på trappen foran hovedbygningen og bød velkommen og takkede, fordi man måtte få adgang til den private beboelse, og han gjorde det altid med manér.

Historisk Samfund talte efter sammenslutningen ca. 1500 medlemmer, og sommerens udflugter samlede ofte 5–600 deltagere. Det største fremmøde kunne man nok notere sig en søndag i juni 1950, hvor godt 700 aflagde besøg på Egeskov og Arreskov, og næsten lige så mange deltog i maj 1959 i turen til Erholm, Assens og Wedellsborg. - Lensbaronen havde let ved at komme i kontakt med folk, og han nød til fulde mødet med de mange historieinteresserede fynboer, der deltog i disse ture.

Han deltog altid i Historisk Fællesforenings årsmøde som repræsentant for Historisk Samfund for Fyns Stift, og han gjorde det til en tradition efter det fynske samfunds årlige generalforsamling i marts måned at invitere bestyrelsens øvrige medlemmer til middag på Langesø. Jeg husker det, for jeg nåede selv et par gange at sidde til bords på Langesø!

Lensbaronen var altid det samlende midtpunkt, og han ydede de mange år en stor indsats som formand for Historisk Samfund.

Også på andre områder forstod man at drage nytte af hans store historiske interesse og stærke engagement. Han var 1921-63 medlem af bestyrelsen for Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie og 1919–38 formand for Foreningen til Udgivelse af Danmarks Adels Aarbog. Yderligere sad han en årrække i bestyrelsen for Dansk Folkemuseum og Skovhistorisk Forening, der blev stiftet efter et møde på Langesø i 1953, samt i bestyrelsen for flere faglige foreninger, bl.a. Godsejerforeningen og i repræsentantskabet for Fyns Discontokasse.

Dertil kom, at han var en flittig skribent. Han sad i redaktionen for »Danske Herregaarde ved 1920«, hvortil han som nævnt leverede flere bidrag, og han var fortsat i redaktionen, da der 1943-46 kom en ny og udvidet samling af »Danske Slotte og Herregaarde«. Han havde på det tidspunkt fået et nært samarbejde med Historisk Samfunds sekretær, lektor Aage Fasmer Blomberg, og han leverede en lang række bidrag til den nye samling.

Ikke mindst sine egne godsers historie fordybede lensbaronen sig i, og det resulterede allerede i 1911 i en bog om Dronning Anna Sophie, der tilbragte sine sidste leveår på Clausholm. Hendes skæbne var han optaget af: Frederik IV havde ægtet hende til venstre hånd,

og da hans dronning døde, viede han sig til hende på højre hånd og kronede hende til dronning. Efter kongens fald forviste Christian VI hende i 1730 til Clausholm, hvor hun boede de sidste 12 år af sit liv.

Det blev begyndelsen til et omfattende forfatterskab, der kulminerede i »Lehnsbron Hans Berner-Schilden-Holstens Slægtebog«, som han skrev i samarbejde med pr. phil. Albert Fabritius og udgav fra 1940 til 1957 og efterfølgende supplerede. Det er et imponerende værk, bestående af 8 store, rigt illustrerede bøger, samlet i 3 bind, samt et supplerende bind med ane- og slægtstavler. Det er et værk på over 4.000 sider, og det er tungtvejende i mere end én forstand, idet det vejer 26 kg!

I det første bind skildres faderens slægt, i det andet bind moderens slægt, og ialt er der tale om godt 100 – for størstepartens vedkommende – ret fyldige biografier, spændende fra første halvdel af 1600-tallet og frem til hans egen generation, og tilbage forgrener slægten sig til Sverige, Tyskland, England og Skotland. – En imponerende indsats har der ligget bag indsamlingen af det store materiale, hvoraf dele er tilvejebragt under rejser i udlandet.

I det sidste af de tre omfattende bind tager lensbaronen os med til Langesø, Clausholm og Holstenshuus, hvor der blandt andet gives grundig gennemgang af møbler og andet inventar, malerier og portrætter, dækketøj m.v. Selv skrev han om møbler og klokker, og til de øvrige emner havde han eksperter til hjælp.

Lensbaronen var en af sin generations mest kyndige slægtsforskere og heraldikere, og som anerkendelse for sin indsats modtog han i 1942 den Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelses sølvmedalje, der gives til personer, der ikke er faghistorikere, »men af selvisk Interesse har virket til Fremme for Fædrelandets Historie«. Denne hædersbevisning havde han til fulde fortjent!

Men der var meget andet, lensbaronen ofrede tid og kræfter på. Langesø var et gæstfrit hus, og mange blev modtaget gennem år og dag. Tit var det større selskaber, og de fik – efter at være budt velkommen – et foredrag om Langesøs historie af en halv times længde, hvorefter deltagerne blev vist rundt i hovedbygningen og i parken. – For at få et større lokale, hvor man kunne samles, blev de to herskabsstalde i hovedbygningens sydfløj omdannet til en foredragssal, og den blev flittigt brugt, både til møder og festlige sammenkomster. Var der tale om en større familiefest, blev salen forlænget med et telt, hvorefter der var plads til flere hundrede mennesker.

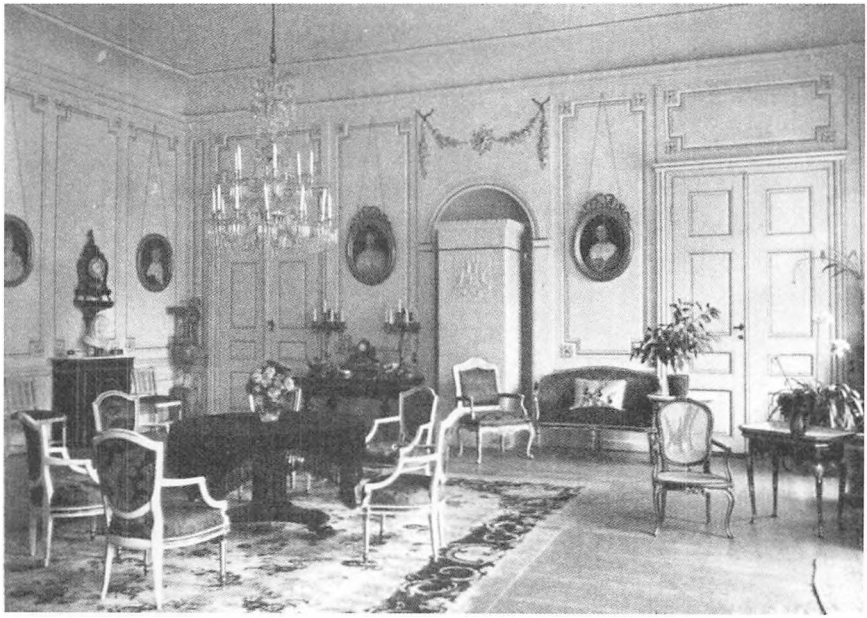

Havesalen på Langesø, fotograferet 1921. I sin slægtsbog, som han samlede stof til gennem en lang årrække og udgav 1940–57, har han blandt andet beskrevet møblerne på Langesø.

Første gang, salen toges i anvendelse, var ved værtsparrets sølvbryllup i 1929, hvor der ialt var 360 gæster. – Man undgik ikke nogen lejlighed til at samle familie og venner til fest, og ved højtiderne samledes de nærmeste pårørende på Langesø. I de første år fejredes julen på Holstenshuus, men efterhånden som børnene blev voksne og der kom børnebørn til, var det på Langesø, man samledes ved årets store højtider.

Den ældste datter Sophie Magdalene, der var uddannet som sundhedsplejerske, blev gift med Erich Petersen Alshauge, der var præst i Oksbøl og senere blev provst. Regitze blev uddannet som sygeplejerske og var ansat i København. Godske var – efter at have taget studentereksamen – elev på Dalum Landbrugsskole og lærte praktisk landbrug, mens Henrik blev bygningsingeniør og fik ansættelse ved et forsikringsselskab. – Godske tog i 1937 ophold på Spejlbjerg ved Langesø og var beskæftiget på godset, som han overtog i 1962. Henrik overtog Clausholm i 1955, og til hans efterkommere overgik Langesø ved Godskes død i 1977.

Lensbaronparret fejrede sølvbryllup i 1929 og er her fotograferet sammen med børn, svigerbørn, børnebørn og den øvrige nærmeste slægt. Sølvbrudeparret står midt i bageste række.

Mange fandt gennem årene vej til Langesø. Der var et veldrevet skovbrug, som forstfolk både fra ind- og udland gerne ville tage nøjere i øjesyn, og forststuderende havde også udbytte af et besøg på Langesø. – Da der i 1950 blev holdt nordisk skovkongres i Danmark, var der arrangeret ekskursion til Langesø, og de 900 deltagere måtte befordres med særtog.

Mange museumsfolk og historikere blev gennem årene modtaget på Langesø, hvor lensbaronen holdt foredrag og viste rundt. Ofte blev et sådant besøg kombineret med en tur rundt på Fyn, hvor lensbaronen viste vej til seværdige steder. Var det en kortere tur, viste værten sine gæster Margård og Søndersø kirke, hvorefter vejen gik forbi Dallund til Glavendrupstenen, som lensbaronen også fortalte om. Nåede de til Bogense, gik turen altid over Torvet. - Var der tid til en længere udflugt, var de foretrukne mål Arreskov, Egeskov, Holstenshuus, Rygård og Glorup samt Kværndrup og Fraug-

de kirker, eventuelt suppleret med et besøg i Nyborg. – Lensbaronen var altid forberedt, og mange gav han på denne måde en udbytterig dag.

Der blev altid taget vel imod gæster, og en kongres i Odense eller andre steder på Fyn var ofte forbundet med et besøg på Langesø. Det var f.eks. tilfældet, da nordiske folkelivs- og folkemindeforskere holdt møde i Odense i juni 1952, og da Skandinavisk Museumsforening året efter holdt kongres i Odense. Ved denne lejlighed var der samlet 170 mennesker i foredragssalen på Langesø.

Denne gæstfrihed var der også mange andre, der nød godt af. I 1934 var der arrangeret udflugt til Langesø for KFUM og KFUK i Odense, hvor såvel spejdere, ledere som pårørende deltog. Det var en så stor succes, at arrangementet blev gentaget hvert år ved Sankt Hans, og der var ofte op mod 1000 deltagere. Spejderne kom marcherende med faner og musik i spidsen, og de mange deltagere samledes i parken, hvor der var taler, sang, opvisning og til sidst lejrbål. – Et tilsvarende arrangement fandt hvert år sted for de gamle i Odense, og tilstrømningen blev efterhånden så stor, at arrangementet måtte deles over to dage. Lensbaronessen holdt foredrag, hvorefter man kunne gå tur i parken, hvor Odense Politiorkester eller Regimentsorkestret underholdt. Der blev serveret kaffe, og det var en dag, Odenses ældre så hen til.

Langesø dannede også rammen om det årlige konservative landsdelsmøde for de konservative organisationer i Odense og Svendborg amter. Der blev holdt foredrag af kendte politikere, og disse møder kunne godt samle 1000 mennesker.

Lensbaronessen – hun blev af sin mand kaldt Vivi – stod for mange af arrangementerne på Langesø. Hun var stærkt kirkeligt interesseret og blev 1916 indvalgt i menighedsrådet, hvor hun sad i næsten 50 år. Yderligere var hun medlem af bestyrelsen for Vigerslev Sogns Sygeplejeforening, som hun i 1929 blev formand for. I begyndelsen holdt hun søndagsskole, senere bibeltimer og møder med foredrag for egnens præster. Et årligt møde med foredrag og spisning holdt hun for fynske præstekoner, og disse møder kunne samle op til 100 deltagere. Da der på et tidspunkt blev holdt nordisk præstemøde på Nyborg Strand, inviterede hun deres fruer på besøg på Langesø, hvortil de mange præstekoner ankom i 8 busser.

Det var nok også på lensbaronessens initiativ, at de nordiske biskopper i dagene 16.–21. september 1936 holdt årsmøde på Langesø, hvor nær 30 af deltagerne var indkvarteret. Mødet afsluttedes

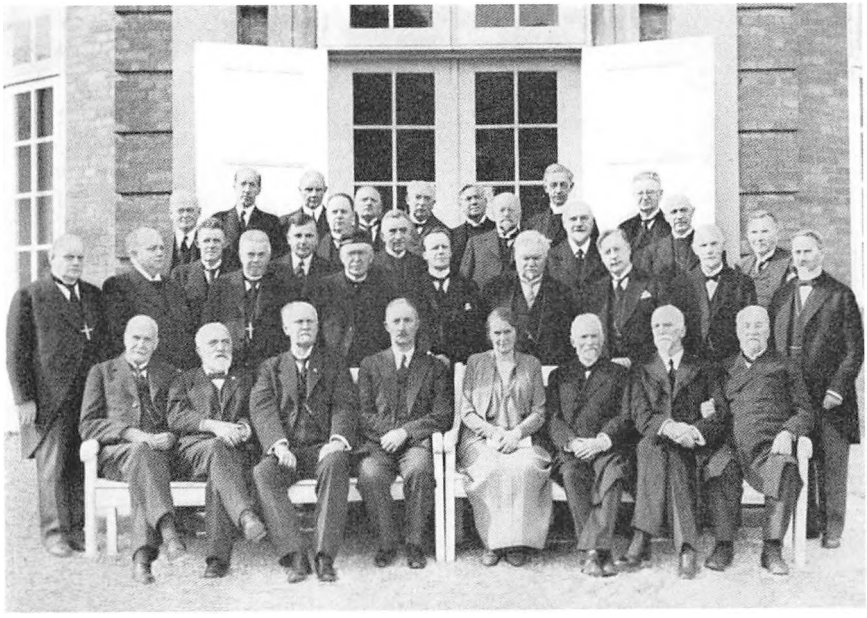

Der var altid åbent hus på Langesø, og mange arrangementer blev henlagt til slottet med de naturskønne omgivelser. I 1936 holdt de nordiske biskopper deres møde på Langesø, og de er her fotograferet sammen med værtsparret, som ses midt i forreste række.

med middag, hvor samtlige fynske præster var inviteret, og den aften var der 164 til bords i foredragssalen. – I 1953 blev der tilsvarende holdt nordisk bispemøde på Hindsgavl med besøg på Langesø, hvor der var 36 til middag, deraf 31 biskopper.

Med så mange aktiviteter og arrangementer på Langesø og i sognet skulle man tro, at lensbaronen dårligt havde tid til at forlade Langesø, men det var ingenlunde tilfældet. Tværtimod rejste han meget, og når hans hustrus helbred tillod det, fulgte hun ham. De rejste i udlandet og herhjemme, og det var ikke for at slappe af, de tog på tur. Lensbaronen skulle opleve noget, og han beskriver i sine breve mange indholdsrige ture. Hvor han kom hen, besøgte han museer og udstillinger. Var der tid til det om aftenen, gik han i teatret. De gode klassikere blev han aldrig træt af at se, og i januar 1964 noterede han, at han så »Elverhøj« for 22 gang! Han holdt styr på tingene, og alt, hvad han oplevede, blev beskrevet i dagbogsbrevene. Året før afsluttede han overraskende et brev som følger:

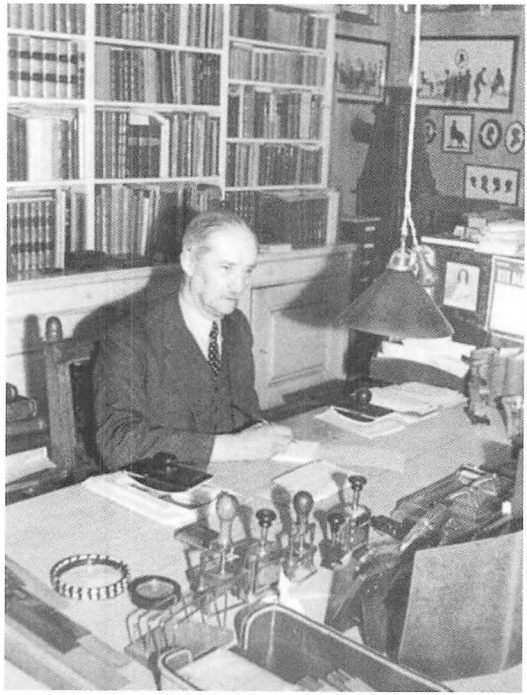

Lensbaron Berner-Schilden-Holsten fotograferet ved sit arbejdsbord. Han dyrkede især slægts- og personalhistorie samt heraldik, og det resulterede i et omfattende forfatterskab med hans egen slægtshistorie som hovedværk.

»Desværre har jeg ikke oplevet mere, saa jeg kan fylde den lille Rest af dette Papir. Mon det nogensinde er hændt mig før, at jeg har efterladt et saa stort Stykke ubeskrevet Papir?«

Lensbaronen var meget udholdende. Han stod tidligt op, når han skulle på tur, og kom som regel sent hjem, hvilket ikke afholdt ham fra at stå tidligt op næste morgen igen. – Selv under krigen, hvor trafikforholdene vanskeliggjordes, kom han næsten lige så meget rundt, som han plejede. Han tog cyklen med toget, så hvad han gerne ville, og cyklede videre, så at han kunne komme med næste tog eller rutebil, der førte ham til et nyt mål. – Selv op i sin høje alder var han præget af stor aktivitet, og han kørte aldrig træt.

Beskrivelsen af turen den 25. juni 1937 giver et karakteristisk billede af lensbaronen: Børnene var med, og turen gik til Holstenshuus, forbi Brahetrolleborg til Egeskov, forbi Hvidkilde til Ollerup og gennem Svendborg til Christiansminde med diverse besøg undervejs. Lensbaronen ville på hjemturen gerne forbi Holckenhavn, men Regitze sagde, at de var trætte og gerne ville hjem, hvad der fik lensbaronen til at skrive: »Jeg maa sige, at jeg sørger over den

nye Generation, der er saa skrøbelig, at den bliver træt af en saadan Tur i Stedet for at kunne holde ud til alt det, hvad der bydes én.« - Selv kunne han have holdt ud til mere, men de unge fik deres vilje!

En periode hver sommer opholdt lensgrevefamilien sig dog på Clausholm eller i sommerhuset i Skabohuse, hvorved de kunne give stuepigerne på Langesø et par ugers samlet ferie.

Ønsket om at holde fast ved traditionerne var imidlertid for ham lige så stærkt som ønsket om at opleve noget nyt: Den 28. marts 1912 gik han rundt i parken for at samle blomster, og det gentog sig de følgende år. Antallet var afhængigt af, hvor streng vinteren havde været. Havde man haft en streng vinter, var der kun få, – havde foråret tidligt meldt sin ankomst, var der mange, og med den ordenssans, lensbaronen var i besiddelse af, blev resultatet hvert år ført til protokols. Efter de strenge vintre under krigen fandt han kun 2–3 blomster. I 1953 fandt han til gengæld 50 blomster, og andre år nåede han op på godt 60. Det fortalte noget om, hvor langt foråret var kommet, og det tog lensbaronen bestik af resten af sit liv den 28. marts. – En anden dato blev heller ikke forpasset. Den 10. maj gik lensbaronen hvert år op på kirkegården ved Langesø Kapel og lagde en lysegrøn bøgegren på sine bekendtes og på tidligere ansattes grave. Antallet måtte nødvendigvis stige, og de sidste gange, han i den anledning var på kirkegården, nærmede antallet sig 100. 20 år før havde han kunnet nøjes med halvt så mange bøgegrene. Men trods alt var det en smuk måde at mindes de mennesker, han havde haft et nært forhold til.

Et andet tidspunkt, lensbaronen ikke svigtede, var, når der var valg. Han ventede med spænding på resultatet og blev siddende oppe, indtil det forelå. Hver gang blev tidspunktet noteret, og som regel var klokken mellem 2 og 3. Men så var samtlige stemmer på samtlige partier i samtlige valgkredse også noteret ned. Lige så sikkert var det, at han næste dag sendte Danmarks Radio en tak for den gode orientering, der var givet natten igennem. Chefredaktøren kunne melde tilbage, at lensbaronen var den eneste i landet, der på denne måde sagde tak for en god valgudsendelse. – Der var orden i alt, hvad han havde med at gøre.

Nok fulgte han traditionerne, men han var også åben for nye ideer. I 1956 blev han af fynske gartnere forespurgt, om han var villig til at leje partier af Langesøs park ud til løgbede, sådan som de havde set det i Holland, og det erklærede han sig villig til. Den 13. maj 1958 åbnede Langesø Løgpark, og det blev en succes. Kri-

En årrække var Langesø Løgpark, tilrettelagt af fynske gartnere, en stor attraktion, og der var søndage sidst på foråret med op til 10.000 besøgende. Løgparken var anlagt ned til søen, og smukkere omgivelser for en løgpark kan man ikke tænke sig.

sti Himmelfartsdag var der 6.500 besøgende, og med 1200 biler var der kaos på tilkørselsvejene. Parken blev holdt åben i 4 uger, og de fynske gartnerforeninger kunne notere et samlet besøg på 70.000 personer. Man nød de følgende forår de smukke blomsterbede, og der var søndage, hvor man nærmede sig 10.000 besøgende. – Løgparken var beliggende ned til søen; fynboerne strømmede til, og så længe lensbaronen levede, kunne man glæde sig over store besøgstal. – Op i 1970'erne begyndte besøgstallet at svinde, og i 1979 blev parken nedlagt.

Hans Berner-Schilden-Holsten var født og opvokset på Holstenshuus, men med årene fæstnedes hans kærlighed til Langesø, hvilket han gav udtryk for i et brev i 1942: »Jeg kunde ikke tænke mig at bo andre Steder end paa Langesø, hvor jeg er groet fuldstændig fast, og hvor jeg kender Beboerne nøje, og hvor jeg har haft min Gerning i over 30 Aar. Men mit Barndomshjem har dog en særlig Tiltrækning, og jeg er lykkelig, hver Gang jeg kommer der.«

Lensbaronen og lensbaronessen opnåede den høje alder af henholdsvis 86 og 101 år. Her er de fotograferet ved deres diamantbryllup i 1964.

Hans indsats på Langesø og i sognet fik han anerkendelse for ved de store fester, der holdtes i familien. Det skete ved sølvbryllup og guldbryllup, hvor der festedes i flere dage, deraf den ene for de ansatte ved godset. Ved guldbrylluppet i 1954 kom Odense Politiorkester og spillede om morgenen, og både ved denne fest og ved diamantbrylluppet 10 år senere blev der sat punktum med et stort fakkeltog, arrangeret af lokale foreninger.

At man påskønnede lensbaronen for hans indsats kom til udtryk ved hans 70-års fødselsdag, hvor han efter festdagen, hvor der var 286 personer til souper, skrev 1068 personlige takkebreve, hvilket tog ham godt et par måneder! Han var utrolig glad for al den venlighed, der strømmede ham imøde: »Det er en stor Opmuntring for mig i Resten af mit Liv at kunne tænke paa, at jeg har haft den Lykke, at saa mange Mennesker har næret venskabelige Følelser over for mig.«

Han var taknemmelig for de opgaver, han havde fået at løse, og

han bevarede kræfterne til det sidste. Det sidste brev til den nære familie skrev han den 10. juli 1967, og efter kort tids svaghed døde han den 25. oktober, 86 år gammel. Kisten blev båret af godsets folk, det sidste stykke af skovarbejdere. Derved bragte de ansatte en human arbejdsgiver en sidste tak.

Lensbaronessen overlevede ham og døde først i 1984, 101 år gammel. Ved festen i anledning af hendes 100-års fødselsdag i 1982 bar hun den brudekjole, som hun første gang havde båret 80 år tidligere.

Et travlt og engageret liv var levet til ende. Lensbaronen havde været overordentlig flittig, og det hed sig da også i familien: »Ingen kan naa saa meget som Onkel Hans.« Nobel og rank ragede han op, men aldrig for at hævde sig. Overalt, hvor han færdedes, var han værdsat for sin retskafne karakter og sit elskværdige væsen.

Nok var han en mand af den gamle skole, men han fulgte levende med i udviklingen – og tænkte på fremtiden. Over hoveddøren på Langesø satte bygherren i 1775 indskriften: »For Efterkommerne og ikke for mig.«. Disse ord gjorde han også til sine.

Politikeren Jørgen Jørgensen, Ullerup (1891–1963)

Nordfyn har i dette århundrede fostret flere markante politikere, men vi er nødt til at begrænse os. Valget er faldet på Jørgen Jørgensen, hvis politiske karriere er ud over den sædvanlige, idet han startede som menigt medlem af det lokale sogneråd og endte som minister. Han lod sig dog ikke betage af de bonede gulve og forblev sin nordfynske oprindelse tro.

Han blev født den 7. juni 1891 i Ullerup i Skamby sogn som søn af gårdejer Jørgen Jørgensen. Det var en tidligere fæstegård under Dallund, som Jørgen Jørgensen fæstede i december 1845 efter Rasmus Jensen, der havde haft gården i fæste siden 1801, men nu var død. Jørgen Jørgensen frikøbte få år efter gården, og siden har den været i slægtens eje. – Den første ejer af gården hed Jørgen Jørgensen, og siden har man fulgt den skik, at ældste søn har fået fars navn. Den nuværende ejer er den fjerde Jørgen Jørgensen på gården.

Den Jørgen Jørgensen, som vi her skal følge, gik omkring århundredskiftet i Skamby skole og kom ud at tjene, da han var konfirmeret. Det blev hverken til landbrugsskole eller højskole, som han godt kunne have tænkt sig, for som ældste søn påhvilede der ham særlige pligter. Faderen var omkommet ved et ulykkestilfælde, da Jørgen kun var 5 år, og moderen sad alene på gården med 5 børn, hvoraf det yngste blev født tre måneder efter faderens død.

Som den ældste af sønnerne var Jørgen tidligt kommet med i gårdens drift, og yderligere erfaring fik han de år, han tjente på et par af egnens gårde. Som kun 19-årig vendte han i 1909 tilbage til Ullerup og blev bestyrer af gården.

I 1913 aftjente han sin værnepligt, og han må have fået lyst til at blive ved militæret, for han blev udnævnt til sergent af fodfolket ved 5. Bataillon i Odense. Det blev til 6 år ved militæret, idet han først søgte sin afsked i 1919. Det var pligterne hjemme, der kaldte, og som følge deraf opgav han militæret. Efter at være kommet hjem forpagtede han gården, og i 1927 overtog han den. Den tredje Jørgen Jørgensen var nu ejer af gården. Han var slægten tro, men der var kommet en anden interesse til.

Lundagergård i Ulerup, hvor Jørgen Jørgensen blev født i 1891. Gården havde været i slægtens eje siden 1845, og det er den fortsat.

Alting skal have en begyndelse, udtalte Jørgen Jørgensen engang i et interview, og for hans vedkommende begyndte det, da han som 17-årig blev valgt som revisorsuppleant i sognets afholdsforening. Det var dog ikke afholdsbevægelsen, men politikken, han kom til at vie en stor del af sit liv, og det kan i og for sig undre, idet der ikke blev talt megen politik i hjemmet i Ullerup.

Den, der vakte politisk interesse hos ham, var den unge politiker Aage Kidde, og det kan i og for sig også undre, eftersom de – hvad baggrund angik – heller ikke havde meget til fælles. Aage Kidde var student, kom meget i Studenterforeningen og havde rang af løjtnant. Han var i 1911 indtrådt i forretningsudvalget for Højres Ungdomsforeningers Fællesorganisation, og året efter rejste han landet rundt for at engagere ungdommen politisk. Mødet med Aage Kidde gjorde indtryk på den unge bonde i Ullerup. Han havde følt det naturligt at aftjene sin værnepligt, og da Aage Kidde talte forsvarets sag, følte Jørgen Jørgensen, at de var på bølgelængde. Ved valget i 1913 var Kidde Højres kandidat i Bogense-kredsen, men blev ikke valgt. Til gengæld blev han valgt på et tillægsmandat i

Efter at Jørgen Jørgensen havde aftjent sin værnepligt, forblev han nogle år som sergent ved militæret, indtil han 1919 skulle hjem og være forpagter af fødegården i Ullerup.

Odense Amt i 1918, men han døde et halvt år efter af den spanske syge. Senere kom Christmas Møller ind i billedet, og det var ham, der for alvor trak Jørgen Jørgensen ind i politik.

Jørgen Jørgensen var formand for KU i Otterup-kredsen, og i 1922 valgtes han til landsformand for KU. Han var opstillet som provinsens kandidat mod den lidt yngre Christmas Møller som hovedstadens kandidat, men det var den unge nordfynske bonde, der gik af med sejren. Formandsposten havde han til 1925, og når han trak sig tilbage, hang det sammen med, at han samme år var blevet indvalgt i Skamby sogneråd. Her sad han frem til 1946, deraf de sidste 13 år som formand. 1929–37 var han tillige sekretær i Odense Amts Sognerådsforening.

Årene i Skamby sogneråd blev gode læreår for Jørgen Jørgensen.

Han kunne endnu huske den tid, hvor sognets fattige kom til sognerådet på bestemte tider af året for at få almisse, og de forskelle, der var på de kår, de forskellige sociale lag levede under, var en væsentlig grund til, at han gik ind i politisk arbejde.

Ved valget i 1925, der som sædvanlig foregik på Skamby skole, kom sognerådet til at bestå af 4 valgt af Venstre, 3 valgt af Konservative, 4 valgt af Radikale, der havde listeforbund med Socialdemokraterne. Ved det efterfølgende valg i 1929 var fordelingen den samme for Venstre og Konservative, mens de Radikale fik 3 mandater og Socialdemokraterne 1 mandat.

Det næste sognerådsvalg fandt sted den 7. marts 1933, hvor Venstre med 166 stemmer fik 4 mandater, Konservative med 137 stemmer 3 mandater, Radikale med 107 stemmer 2 mandater og Socialdemokraterne med 80 stemmer 2 kandidater. – Samme dag havde Fyns Tidende for øvrigt denne overskrift på forsiden: »Hitlers Erobring af Regeringsflertallet. Det tredje Rige proklameres!«

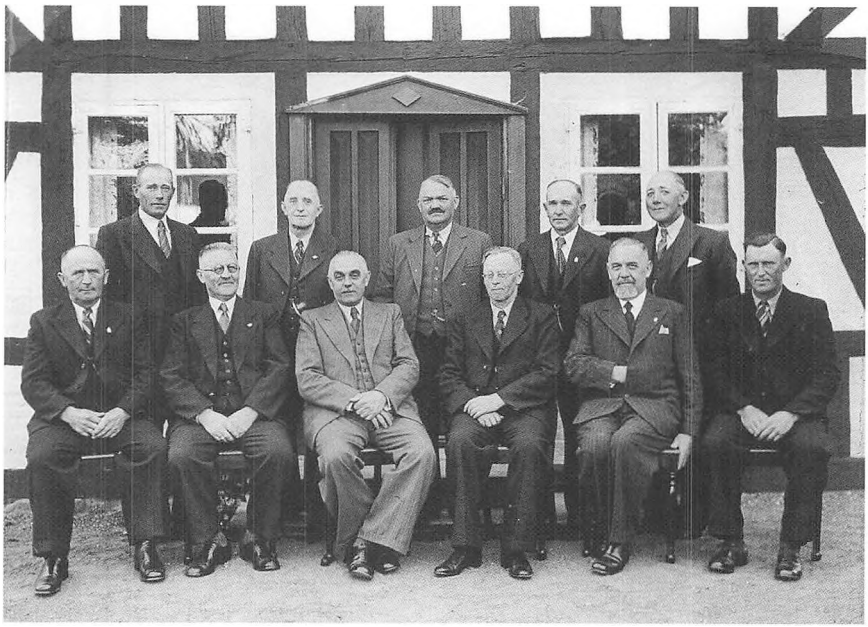

Skamby sogneråd, fotograferet foran gården i Ullerup i 1945. Jørgen Jørgensen indvalgtes i sognerådet i 1925 og havde sæde her indtil 1946, de sidste 13 år som formand. På billedet ses han som nr. 3 fra venstre i forreste række.

Den 25. marts var der konstituerende møde i det nyvalgte sogneråd. Den hidtidige formand, gdr. Jørgen Andersen, Badstrup, trak sig tilbage efter 20 år på posten, og der skulle vælges ny sogneråds-formand. Af referatet af mødet i Fyens Stiftstidende fremgår det, at Venstre med sine 4 kandidater havde gjort sig store anstrengelser for at besætte formandsposten, men det lykkedes ikke, idet rådets øvrige medlemmer gav Jørgen Jørgensen deres stemme. Han var respekteret af alle uanset politisk opfattelse, og han genvalgtes ved de efterfølgende valg. Under hans ledelse forstod man at snakke sig til rette om tingene, og der blev i hans tid som sogneråds-formand kun foretaget få afstemninger. At han trak sig tilbage i 1946, skyldtes alene, at det landspolitiske arbejde tog så megen tid, at der ikke ved siden af var tid nok til det kommunalpolitiske arbejde.

En væsentlig styrke for ham som kommunalpolitiker var, at han kendte sognets folk. Det var før den tid, hvor der var noget, der hed kommunekontor, og folk, der ønskede råd eller hjælp, henvendte sig hos sogneråds-formanden. Og det gjaldt også, hvis de havde problemer med at udfylde selvangivelsen. Fra Skamby, Stensby, Glavendrup, Torup, Bastrup, Brøndstrup, Bolmerod og Rostrup tog de turen til Ullerup, og her blev de venligt modtaget af sognets førstemand.

Mens der snakkedes og blev fundet en løsning, blev der serveret kaffe. Jørgen var i mellemtiden blevet gift med Ingeborg, datter af karetmager Eilersen, der drev Skamby Vogn- og Trævarefabrik. De var begge musikalske, og det var i egnens sangkor, de lærte hinanden at kende. At det var tilfældighedernes spil, at det blev dem, har Ingeborg senere fortalt i et interview: En vinteraften, da koret var færdig med prøverne, og de kom udenfor, lavede hun en snebold og kastede mod gruppen af unge fyre, der stod samlet et stykke derfra. Den ramte Jørgen, og det endte med, at de blev forlovet! 20 år gammel flyttede hun ind på gården i Ullerup, og siden var det ikke så få kopper kaffe, hun serverede for sognebørnene. – Ingeborg var sin mand en solid støtte gennem hele hans politiske liv.

I de år, Jørgen Jørgensen havde ansvaret for det kommunale styre, fik man i sognet udført store vej- og kloakeringsarbejder, og selv om der blev ofret mange penge på anlægsarbejder, havde man i Skamby en af landets laveste skatteprocenter. At han i 1946 måtte trække sig tilbage fra kommunalpolitikken, blev beklaget fra alle sider i sognet. På det tidspunkt havde han trods alt været medlem af Landstinget i 7 år.

Bryllupsbillede af Jørgen Jørgensen og hans hustru Ingeborg, f. Eilersen, der blev viet i Skamby kirke den 14. oktober 1921.

Hans evner som kommunalpolitiker gjorde ham kendt i brede kredse, og på sin hjemegn fik han det ene tillidshverv efter det andet. 1931–36 sad han i bestyrelsen for Nordfyns Landboforening, 1937–52 var han formand for Nordfynsk Jernbaneselskab, og 1939–53 var han medlem af repræsentantskabet for Fyens Landmandsbank. I 1953 indtrådte han yderligere i Fyens Stiftstidendes bestyrelse. Der blev kaldt på ham fra mange sider, og det synes at have været væsentligt for ham at bevare kontakten til sit fynske bagland.

Hans indgående indsigt i kommunale forhold forstod man også at værdsætte i partiet, og han blev i 1937 medlem af skattelovskommissionen. 1937–38 sad han i landsoverskatterådet, 1938–52 i ligningsrådet, 1945 blev han yderligere medlem af arbejdsnævnet. – Fra at være talsmand for KU var han via kommunalpolitikken naturligt gledet over i partiets landspolitik.

Der havde i 30'erne været bryderier i Det konservative Folkeparti, og Jørgen Jørgensen stod på Christmas Møllers side. I 1937 var han blevet næstformand i partiets landsorganisation. Det var på den baggrund, han på opfordring af Christmas Møller i april 1939

lod sig opstille som landstingskandidat. Christmas Møller havde fremsat ændringsforslag til grundloven, og Jørgen Jørgensen var en varm fortaler for disse ændringer. De var et væsentligt punkt ved dette landstingsvalg, men de blev ikke vedtaget. En ny grundlov blev som bekendt vedtaget i 1953, hvor vi fik kvindelig arvefølge, og det var med glæde, Jørgen Jørgensen skrev den nye grundlov under.

Under krigen bragtes han som politiker i en særlig situation, idet han blev interneret på Vestre Skole i Odense. Umiddelbart efter den 29. august 1943 holdt der en aften kl. 8 en bil på gårdspladsen i Ullerup, hvor 5–6 tyskere stillede sig op med geværer. De arresterede Jørgen Jørgensen, og grunden til det menes at have været hans nære forhold til Christmas Møller, som tyskerne anså for at være en af bagmændene bag det nu åbenlyse oprør mod besættelsesmagten. Få dage efter modtog Ingeborg hjemme i Ullerup følgende brev fra sin mand: »Kære Ingeborg. Vil du ikke sende mig et Haandklæde, et Spejl, nogle Barberblade, 2 Lommetørklæder, min lille Lommekniv, samt 4 kg. Æbler«. Det var anført, ved hvilken af skolens opgange det skulle afleveres, og han har nok kunnet klare sig, eftersom interneringen kun varede nogle få uger.

Jørgen Jørgensen fotograferet foran gårdens stuehus en varm septemberdag i 1941 sammen med sønnen Jørgen og datteren Karen.

Jørgen Jørgensen tager afsked med sin kone Ingeborg og sønnen Jørgen. Det er fra krigens tid, hvor transport måtte foregå pr. cykel, men der var dog endnu ikke mangel på cigarer!

Indtil grundlovsændringen i 1953 havde Danmark et tokammersystem med Folketing og Landsting, og ved det omtalte valg i 1939 blev Jørgen Jørgensen indvalgt i Landstinget. For ham begyndte det rigsdagspolitiske arbejde den dag, Landstinget samledes efter valget, og det varede til hans død i 1963.

Han havde flere gange tidligere været opstillet som partiets kandidat ved folketingsvalg i Odense Amtskreds, men uden at opnå valg. Han var som nævnt en dreven kommunalpolitiker, og med sine erfaringer fra det landbrugspolitiske og skattemæssige område blev han sit parti en god mand i Landstinget. Der var kun valg til Landstinget hvert 8. år, og han blev genvalgt i 1947. 1944–50 var han formand for den konservative landstingsgruppe.

Der havde oprindelig været stillet andre og i og for sig strengere krav til Landstingets kandidater end til Folketingets, og det prægede fortsat tonen og arbejdsmetoden. Den passede godt til Jørgen

Jørgensens temperament, og han gjorde sit for at få tingene til at glide. Hans styrke lå i forhandlingens kunst, og han gav ikke op, før han fandt en løsning. Han var respekteret for sin landbrugsfaglige og skattetekniske indsigt, og han lyttede altid til sine modstanderes argumenter. Han holdt sjældent lange taler. Han argumenterede stilfærdigt, konkret og sagligt, og der stod respekt om hans arbejde. Han mente det uden tvivl, da han engang udtalte: »Jeg har aldrig hørt en tale selv af de bedst begavede politikere, som ikke ville kunne have vundet i værdi ved at blive skåret ned til en fjerdedel!«

Arbejdet i Landstingssalen var anderledes end det, vi kender i Folketingssalen. Medlemmerne var til stede, når der forhandledes, og der blev argumenteret kort og klart og ofte uden manuskript. Det var en arbejdsfacon, der passede den flittige Jørgen Jørgensen, og han befandt sig godt i Landstinget.

Markante politikere var Christmas Møller og Ole Bjørn Kraft, og de spillede en betydelig rolle for konservativ politik i denne periode. Mange af de politikere, Jørgen Jørgensen samarbejdede med, havde en anden baggrund, idet de havde trådt deres politiske barnesko i Studenterforeningen. Jørgen Jørgensen havde ingen akademisk ballast; han var bonde, og det var han nærmest stolt af. Han tabte aldrig fatningen i en debat, og han havde venner i alle lejre.

Da Landstinget stod for at skulle nedlægges, blev han opstillet som kandidat til Folketinget, og det var Christmas Møller, der proklamerede ham som folketingskandidat på Torvet i Svendborg i 1947. Efter 11 år i Landstinget blev han i 1950 indvalgt i Folketinget, og han repræsenterede Svendborg-kredsen indtil sin død. Selv om tonen som nævnt var en anden end den, han havde været vant til i Landstinget, arbejdede han med samme flid som før, og den konservative gruppe havde fortsat tillidshverv til ham.

Da der i 1950 dannedes VK-regering med Erik Eriksen som statsminister og Ole Bjørn Kraft som udenrigsminister, var det på tale, at Jørgen Jørgensen Ullerup, som han nu blev benævnt for ikke at blive forvekslet med den radikale Jørgen Jørgensen Lejre, skulle have haft en ministerpost, men han undslog sig. Frem for at få en ministertaburet fik han posten som sit partis politiske ordfører, og som sådan kom han til at deltage i alle afgørende forligsforhandlinger. Efter at Ole Bjørn Kraft var blevet minister, overtog Jørgen Jørgensen posten som formand for den konservative folketingsgruppe. Han oplevede således både at sidde i Landstinget og i Folketinget og begge steder at være formand for sin gruppe. Sam-

me år, som han indvalgtes i Folketinget, blev han medlem af Nationalbankens repræsentantskab.

Han ydede fortsat en stor indsats inden for socialpolitik og skattepolitik, og med sin baggrund var han med til at give den moderne konservatisme med industri og erhverv i centrum føling med landbrugets problemer. Han bidrog til at gøre sit parti mere alsidigt, og han benyttede gang på gang lejligheden til at understrege, at det konservative parti var et *folke*parti. – Om sit engagement udtalte han senere i et interview til Fyens Stiftstidende: »Når man engang er kommet ind i det politiske liv og er kommet til at interessere sig for dets mange problemer, kan man ikke lade være at blive optaget heraf. Så er det lysten, der driver værket.« – Det er nok politikeren Jørgen Jørgensen i en nøddeskal.

I 1952 døde trafikminister Victor Larsen, og der var i regeringen enighed om, at Jørgen Jørgensen var den rette til at overtage posten. Denne gang indvilgede han, og udnævnelsen blev underskrevet af kongen og statsminister Erik Eriksen den 30. april samme år. Officielt blev han udnævnt til minister for offentlige arbejder, men det var trafikkens problemer, det primært gjaldt, og han blev normalt benævnt trafikminister.

Jørgen Jørgensen fotograferet ved sit skrivebord, efter at han i 1952 var blevet udnævnt til trafikminister.

Også på dette område var hans interesse blevet grundlagt derhjemme, idet han som nævnt siden 1937 havde været formand for Nordfynsk Jernbaneselskab. Nu hvor han var blevet minister, var det en naturlig følge, at han nedlagde denne formandspost. Den lokale presse havde fortsat tillid til ham. Umiddelbart efter at han var tiltrådt som minister, tegnede redaktør Knud Secher i Fyens Stiftstidende et politisk portræt af ham og konkluderede: »Selvfølgelig klarer han hvervet som minister for offentlige arbejder. Han ved både, hvordan kortene blandes, og hvordan de spilles ud.« – Han havde gjort en smuk politisk karriere, og meddelelsen om hans udnævnelse til minister blev hjemme på Fyn modtaget med stor glæde.

Selv om Jørgen Jørgensen kun var trafikminister i det halvandet år, VK-regeringen endnu sad ved magten – indtil regeringen Hans Hedtoft tiltrådte i april 1953, var det mangeartede opgaver, han kom til at beskæftige sig med – opgaver, der har sat sig spor den dag i dag.

Projekter, der arbejdedes med, var dæmningen fra Tåsinge til Siø, Langelandsbroen og overfarten over Storebælt. I den nedsatte Storebælts-kommission drøftede man mulighederne, og det var i hans tid som minister, man planlagde færgeforbindelsen Halsskov-Knudshoved. Han gik helhjertet ind for løsningen, men så den kun som midlertidig, idet den endelige løsning efter hans mening måtte blive en Storebæltsbro. Han så de problemer, der var forbundet med overfarten over Storebælt, og på det punkt har han været fremsynet. – Yderligere arbejdedes der med planer om udvidelse af Kastrup Lufthavn.

At være minister førte noget andet med sig, som han ikke havde oplevet tidligere. Som de øvrige ministre deltog han i kongehusets gallamiddage ved officielle statsbesøg, og da han sendte prinsesse Margrethe en boggave i anledning af hendes 18-års fødselsdag, modtog han en håndskreven takkeskrivelse. Han havde forinden været med i Statsrådet, da grundloven af 5. juni 1953, der sikrede Danmark kvindelig arvefølge, blev underskrevet. Prinsessen var da kun 13 år, men han huskede hende, da hun fyldte 18 år og blev myndig.

I 1949 var han blevet udnævnt til Ridder af Dannebrog, og mens han var minister, udnævntes han til Kommandør af Dannebrog. Kort tid før han blev udnævnt til minister, havde han fejret sin 60-års fødselsdag, og den i alle måder respekterede politiker var genstand

for stor hyldest. Som nævnt var han valgt i Svendborg-kredsen, og Svendborg Amtstidende bragte en række hilsener fra organisationer og kredsens vælgere. Ole Bjørn Kraft sluttede sig til, og det blev til en hel side. At han var afholdt i Svendborg-kredsen, blev der ikke ladt tvivl om. Dagen blev fejret hjemme i Ullerup, hvor der var rejst et stort telt på gårdspladsen. 200 deltog i frokosten, deriblandt en deputation fra Svendborg med borgmesteren i spidsen. Blandt andet blev der talt af socialminister Poul Sørensen, der bragte en hilsen fra statsministeren og den konservative folketingsgruppe.

Jørgen Jørgensen var på det tidspunkt kommet i mediernes søgelys, og det foranledigede familien til at samle, hvad der blev skrevet om ham. Sammen med det, der blev skrevet om fødselaren, ligger en sang, som formodentlig er blevet sunget ved festen hjemme i Ullerup. Det er sangen »Jeg elsker den gamle, den vaklende

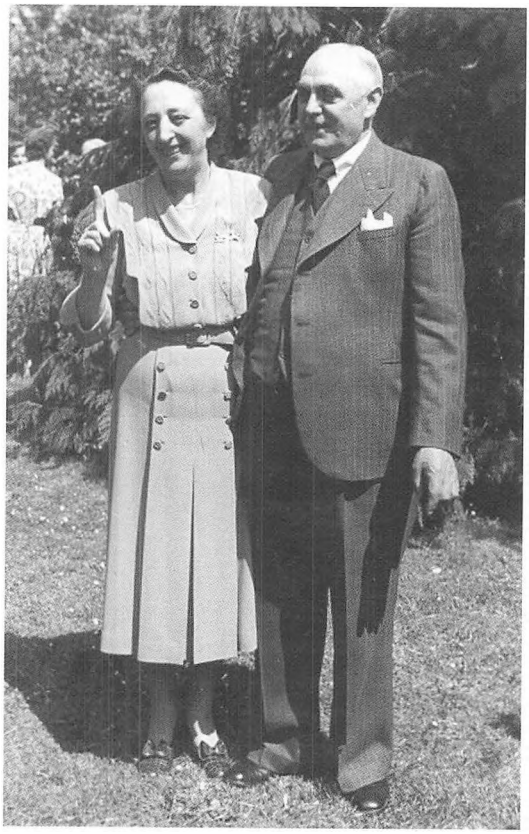

Jørgen Jørgensen fotograferet på sin 60-års fødselsdag i 1951 sammen med sin hustru Ingeborg.

rønne«, og den af hans døtre, der har varetaget og suppleret familiearkivet, der for øvrigt er stillet til rådighed i forbindelse med udarbejdelsen af denne biografi, har på sangen tilføjet: Fars yndlingsmelodi. – Sidste vers af den kendte sang lyder:

Jeg elsker den plet med det evige grønne,
de ældgamle mure, de vinduer små.
Jeg elsker den gamle, den vaklende rønne,
men det kan I andre vel ikke forstå.

Det, Jørgen Jørgensen har haft i tankerne, når han sang om »den gamle, den vaklende rønne«, har været den gamle slægtsgård i Ullerup. Nok var det en gård med 60 tdr. land, men sangen kaldte minder frem »om dage så lyse og skønne, som kun de kan være i barndommens land«. Det betød meget for ham at have slægtsgården i eje, og han fik her skabt en smuk ramme om et godt familieliv med hustru, søn og fem døtre. For ham var det vigtigt at bevare kontakten til hjemstavnen, og gennem hele sit politiske liv bestræbte han sig på at komme hjem til Ullerup i weekenden. Fra barnsben var han grundfæstet i kristen livsanskuelse, og som regel var han til gudstjeneste i Skamby kirke søndag formiddag. Mandag formiddag forlod han igen Ullerup for at fortsætte det politiske arbejde på Christiansborg. Ikke mindst om foråret længtes han efter at komme hjem for at følge arbejdet på marken og give en hånd med.

Da regeringen Hedtoft tiltrådte, blev Jørgen Jørgensen afskediget i nåde fra posten som minister, underskrevet af kongen og den nye statsminister den 30. september 1953. Han indtog herefter atter sin plads i Folketinget og fik betroede poster som tidligere. Han fortsatte som medlem af skattelovskommissionen og ligningsrådet og var sit partis skattepolitiske ordfører. Som sådan markerede han sig i 1958 så stærkt, at han på et enkelt punkt fik gældende skattelovgivning sat ud af kraft, hvad der selvfølgelig ikke undgik pressens opmærksomhed.

Det drejede sig om de 5 fiskere, der i december 1951 var omkommet på Vesterhavet ved Hvide Sande. De efterladte havde senere fået ydelser fra »Hvide Sande-Fondet«, og hvad der fik Jørgen Jørgensen til at reagere var, at disse ydelser blev beskattet. Han forelagde sagen i ligningsrådet, men det fandt, at ydelserne ifølge gældende lov skulle opgives til skatteværesenet. Han henvendte sig derefter til finansminister Viggo Kampmann, der stillede sig velvillig

over for Jørgen Jørgensens forslag om, at ydelser af denne art ikke skulle beskattes. Det resulterede i et ændringsforslag til ligningsloven, og forslaget blev vedtaget af Folketinget.

Sagen er her nævnt, fordi den er typisk for Jørgen Jørgensen. Han kæmpede målbevidst for en sag, indtil han fandt en løsning, og her lykkedes det ham at trænge igennem med en sag, der gik på tværs af gældende lovgivning, hvad der medførte en dybtfølt tak fra Dansk Rederiforening og andre implicerede institutioner. Han fandt, at der i ulykkelige tilfælde som disse burde tages mere hensyn til de efterladte end til skattevæsenet. – Sagen viser noget om Jørgen Jørgensens menneskelige indstilling.

Han blev genvalgt i Svendborg-kredsen ved folketingsvalget i 1960, og selv om han var blandt de konservatives førende talsmænd, meddelte han sin kreds i 1962, at han ikke ønskede at opstille ved næste valg. Han havde passeret de 70, og han begrundede sin beslutning med, at »man skal holde op, medens man selv kan se, at det er tiden«. På et tidspunkt havde han fået en blodprop og været indlagt, og det var naturligt medvirkende til den beslutning, han tog.

En god og solid støtte fik han af sin hustru Ingeborg. Hun delte sin mands politiske interesse, og i 1946 lod hun sig opstille for de Konservative til Skamby sogneråd – dog på den betingelse, at hun kom til at stå sidst på listen. Hun blev imidlertid valgt og var i perioden 1946-50 eneste kvindelige medlem af Skamby sogneråd. Som en selvfølge passede hun fortsat huset og gårdens store have. Traditionerne havde hun fulgt, siden hun flyttede ind på gården, og der blev fortsat brygget øl.

Efter at Jørgen havde fået problemer med hjertet, fandt hun, at han ikke burde være alene i lejligheden på Frederiksberg, hvor han hidtil havde boet under ophold i København, og i hans sidste år som aktiv politiker fulgte hun med ham til København, efter mandag morgen at have pakket sammen, hvad der skulle bruges af kød og grøntsager, indtil turen sent fredag gik tilbage til Ullerup. Både ude og hjemme supplerede Ingeborg og Jørgen hinanden på bedste vis.

Som nævnt var der i ægteskabet 6 børn. Han fulgte dem nøje – sønnen Jørgen, der havde overtaget gården, og pigerne, som alle fik en uddannelse. Da datteren Gudrun blev gift i 1951 og den gamle slægtsgård dannede rammen om festen, mødte Billedbladet frem og bragte en serie billeder med overskriften »Et rigtigt gammel-

Billede taget foran gården i Ullerup, da datteren Gerda i 1950 blev gift med Frank Ibsgaard. Brudens forældre ses til højre, brudgommens til venstre.

dags bondebryllup«. En sådan formulering har sikkert glædet den nordfynske politiker lige så meget som pressens øvrige omtale af hans politiske indsats. Slægten og videreførelsen af traditionerne betød meget for ham.

Hans sidste opgaver som folketingsmedlem og medlem af Statens Ekspropriationskommission var at foretage ekspropriation i forbindelse med fugleflugtslinien over Rødby, og han deltog i indvielsen den 14. maj 1963. – Den 4. juli samme år deltog han i ekspropriationer i forbindelse med den kommende motorvej over Fyn, og det drejede sig i første omgang om strækningen Gribsvad-Nørre Aaby. Der var planer om en motorvej over Fyn, og det første skridt blev taget, da udvalget denne dag mødtes ved Korsebjerg vest for Ubberud. Efter besigtigelserne blev der holdt møde på Gribsvad kro, og det blev Jørgen Jørgensens sidste møde. Den følgende nat fik han et nyt hjertetilfælde, og han var død, før ambulancen nåede Odense Sygehus. Han blev 72 år gammel.

Jørgen Jørgensen fotograferet ved Korsebjerg vest for Ubberud, dagen før han døde i 1963. Han var medlem af Ekspropriationskommissionen og deltog på sin sidste arbejdsdag i ekspropriation i forbindelse med den kommende motorvej over Fyn. Den endnu aktive politiker ses yderst til højre.

Han begravedes fra Skamby kirke den 8. juli – en god sommerdag, hvor det store følge startede med at synge »Den yndigste rose er funden«. Hans datter Karen sang »Den store Mester kommer«. Alt i afdødes ånd. – I sin mindetale fremhævede pastor Balslev, at hans rige gerning var præget af hans kristne tro. Hans sikre plads i Skamby kirke hørte med til billedet af hans gerning. Ved graven takkede hans datter Gerda for hans betydning for hjemmet i Ullerup.

Jørgen Jørgensen var stærkt bundet til sin hjemegn. Han var bonde i ordets bedste forstand, og han fornægtede ikke sin kærlighed til jord og dyr. Der var stærke bånd til slægten, og han kunne trygt overlade den gamle slægtsgård til næste generation. Han glemte aldrig, at han var bonden fra Ullerup.

Med ham gled en solid skikkelse ud af dansk politik. Som politiker var han loyal, og han var sit parti en tro tjener. Han evnede at se

det centrale i enhver sag, og han forstod at bringe diskussionen ind i et roligt leje. Han skyede outrerede synspunkter, og store ord og svulstige vendinger lå ikke til ham. Han talte kun, når han havde noget reelt at sige, og hans styrke lå i forhandlingen. For ham var politik en hjertesag. I et politisk portræt er han blevet karakteriseret som den rette mand på den rette plads. Det har nok været i en konservativ avis, men selv det radikale Middelfart Venstreblad betegnede ham som »en dygtig politiker og en nobel mand«.

Men midt i sagligheden skinnede hans fynske lune igennem. En let ironisk bemærkning fra hans side var ofte med til at sætte tingene på plads. Umiddelbart efter at han var blevet udnævnt til minister, mødte han i Folketingets vandrehal en journalist, som han godt kendte. Han hilste på ministeren og spurgte: »Hvordan har Deres excellence det?«. – »Jo tak«, svarede Jørgen Jørgensen, »hun havde det da godt, da jeg talte med hende i morges!« Og så røg han uforstyrret videre på sin uundværlige pibe.

Livet var én lang arbejdsdag for ham. De senere år søgte han at sætte tempoet ned, men det lykkedes ikke. Han var aktiv politiker til den sidste dag, han levede og der blev sat punktum for en mangeårig politisk indsats. Han vil blive husket som én, der havde begge ben på jorden i sit politiske arbejde. En, der ikke blot tjente Nordfyns sag, men hele landets sag.

Kildemateriale

Vedel Simonsen

Dansk biografisk Leksikon.
Danske slotte og herregårde. Bd. 9, 1965.
Anton Andersen: Historikeren Vedel Simonsen. 1887.
Hans Henrik Jacobsen: Historikeren Vedel Simonsen til Elvedgård 1780-1858. Udgivet af Historisk Samfund for Fyns Stift 1962. (Der findes i nævnte værk si. 192 ff. en oversigt over Vedel Simonsens værker og afhandlinger samt en fortegnelse over anvendt kildemateriale i forbindelse med udarbejdelse af biografien, hvortil der henvises.)
Hans Henrik Jacobsen: H.C.Andersen på Nordfyn. Sletten 1998.

Slægten Hofman-Bang

Dansk biografisk Leksikon.
Danske slotte og herregårde. Bd. 9, 1965.
Slægten Hofman-Bang til Hofmansgave. 12 si., udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Otterup kommune.
Jacob Aall Hofman-Bang: Odense amt beskrevet 1843. Udgivet af Historisk Samfund for Fyns Stift v. Finn Stendal Pedersen 1990–91.
Hans Henrik Jacobsen: H.C.Andersen på Nordfyn. Sletten 1998.
Tidsskrift- og avisartikler m.v. om Hofmansgave og slægten Hofman-Bang (Lokalhistorisk Arkiv for Otterup kommune).
N. Beck: Fyens Stifts Patriotiske Selskab gennem hundrede Aar. 1910.
Torben Grøngaard Jeppesen: Den svenske harve introduceret på Fyn. Fynske Minder 1982.
Kirsten Lund-Andersen: Hofmansgaves have. Sletten 1998.
Weilbachs Kunstnerleksikon. 1947.
Ellen Hofman-Bang. Serien Danske Kunstnere, bd. 1, 1935.

Christian Pagh

Dansk biografisk Leksikon.
Levnedsbeskrivelse i Ordenskapitlet.
Bogense Bys Historie. Bd. 2 og 3 v. Hans Henrik Jacobsen, 1984, 1986.
Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk 1879–1929. København 1929.
Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar. Bd. 2, 1949.
Den danske Regering og Rigsdag 1901–1903. Grafisk Forlag, si. 639–640.
Bogense Avis 23. og 25. januar 1865, 9. og 15. april 1912, 5. juli 1913.
Fyns Tidende 9. april 1912.

Det kan oplyses, at Palle E. Petersen, der læser historie og arbejder på Nordfyns Museum og Lokalhistorisk Arkiv for Bogense kommune, arbejder med redaktør Pagh og hans virksomhed og har planer om senere at udgive en bog om ham.

Klaus Berntsen

Dansk biografisk Leksikon.
Levnedsbeskrivelse i Ordensarkivet.
Klaus Berntsen: Erindringer. Bd. I-III, 1921-25.
Rasmus Nielsen: Særslev Højskole 1882–1907. Jubilæumsskrift 1907.
Bogense Bys Historie. Bd. 3 v. Hans Henrik Jacobsen, 1986.
Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar. Bd. 1, 1949.
Den danske Regering og Rigsdag 1901–1903. Grafisk Forlag, si. 126–131.

Christine Reimer

Dansk biografisk Leksikon.
Christine Reimer, en nordfynsk Folkemindesamler. Artikel i Wisbecks Almanak 1937. Genoptrykt af Nordfyns Museum.
Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde. 5 bd. 1910–1919.
ChristineReimer: Gamle Minder fra Haarslev Skole. Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde, bd. 5, si. 824–842.
August F. Schmidt: Folkeminder paa Fyn. Fynsk Hjemstavn, Maj 1930.
H.C.Frydendahl: Christine Reimer. Fynsk Hjemstavn, April 1933.
Hans Ellekilde: Christine Reimer 1858–1943. Danske Folkemaal 1943.
H.C.Frydendahl: Christine Reimer 1858–1943. Fynske Aarbøger 1944.
Bogense Bys Historie. Bd. 3 v. Hans Henrik Jacobsen. 1986.
Artikler om Christine Reimer: Fyns Tidende: 14. april 1928, 9. oktober 1929 (K.L.Kristensen), 11. april 1943 (Hans Ellekilde), 26. marts 1958 (Hans Henrik Jacobsen). Fyens Stiftstidende: 10. april 1938 (Olaf Wentrup).
Optegnelser på Landsarkivet i Odense.

Hans P. Lunde

Dansk biografisk Leksikon.
Kai M. Woel: Dansk Forfatterleksikon. 1945.
Laurits Edv. Rasmussen: Hans P. Lunde som Lyriker. Fynsk Hjemstavn 1932.
K.L.Kristensen: Hans P. Lunde. Trykt i Hans P. Lundes digtsamling »Udvalgte Digte«, 1936.
Olaf Andersen: Hans P. Lunde. Vestfynsk Hjemstavn 1949.

Hans Henrik Jacobsen: Fynske digtere. Odense Universitetsforlag 1994, si.111–153: Hans P. Lunde 1859–1949. (I nævnte værk findes der si.275 f. en oversigt over Hans P. Lundes værker samt liste over kildemateriale, der er benyttet i forbindelse med udarbejdelse af den pågældende biografi, bl.a. efterladte optegnelser, dagbøger og manuskripter på Det kongelige Bibliotek).

Rasmus Nielsen

Dansk biografisk Leksikon.
Levnedsbeskrivelse i Ordensarkivet.
Rasmus Nielsen: Særslev Højskole 1882–1907. Jubilæumsskrift 1907.
Særslev Højskole 1882–1932. Højskolebladet 1932.
Jørgen Nielsen: Rasmus Nielsen 1863–1933. Bavnen 1933.
Danmarks Folkehøjskole 1844–1944. Det Danske Forlag 1944.
Rasmus Nielsens efterladte Optegnelser. Østjysk Hjemstavn 1968.
N. Chr. Christensen: Glavendruplunden. Sletten 1998.

Hans Berner-Schilden-Holsten

Dansk biografisk Leksikon.
Levnedsbeskrivelse i Ordensarkivet (Gengivet i nedenanførte Slægtebog, bd. 1, si. 3–12).
Danske slotte og herregårde. Bd. 8 og 9, 1965.
Lensbaron Hans Berner Schilden Holstens Slægtebog I–III. 8 bind 1940–70.
Supplement til Slægtebogen: Breve 1956–67. Udgivet 1986 af Sophie Magdalene Alshauge, Regitze Berner og Henrik Berner.
Johs. Høirup: Hilsen til lensbaron Hans Berner Schilden Holsten. Fynske Årbøger 1951.
Aage Fasmer Blomberg: Lensbaron Hans Berner Schilden Holsten. Fynske Årbøger 1968.
Bogense Bys Historie. Bd. 3 v. Hans Henrik Jacobsen, 1986.

Jørgen Jørgensen

Dansk biografisk Leksikon.
Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar. Bind 3, 1950.
Jørgen Hatting m.fl.: Det konservative folkepartis historie i et halvt århundrede. 1966.
Familiens privatarkiv (taler, artikler, avisreportager, mødereferater, erindringsartikler, interviews, fotografier, nekrologer m.v.) er venligst stillet til min rådighed, hvorfor jeg bringer Jørgen Jørgensens søn og svigerdatter, der fortsat bor på gården i Ullerup, en hjertelig tak.

KASSERET
Odense Biblioteker
og Borgerservice

Vi er rundt på Nordfyn, hvor vi møder

- *Vedel Simonsen* til Elvedgård, der et helt liv drev historiske studier og skrev flere værker om Nordfyn.
- Slægten *Hofman-Bang* til Hofmansgave, hvor der i en række generationer var flere forskere og kunstnere.
- *Christian Pagh*, der en menneskealder var redaktør af Bogense Avis og kom til at betyde meget for byen.
- *Klaus Berntsen*, der begyndte sin politiske karriere i Bogense-kredsen og blev forstander for Særslev Højskole.
- *Christine Reimer*, der var lærerdatter fra Hårslev og et helt liv samlede nordfynske folkeminder.
- *Hans P. Lunde*, der talte ægte nordfynsk og har ydet det største bidrag til nordfynsk hjemstavnsdigtning.
- *Rasmus Nielsen* [illegible] Højskole og t[illegible] vendruplunde[illegible]
- Lensbaron *Be*[illegible] slægts- og pers[illegible] fri vært på Lange[illegible]
- *Jørgen Jørgensen*, d[illegible] Skamby sogneråd [illegible] og blev trafikmini[illegible]

hb ocv mag

46.4 Nordfyn
Jacobsen, Hans Henrik
Kendte nordfynboer

3495873322 2 327 815 4

KASSERET

ODENSE CENTRALBIBLIOTEK

3495873322